

INTERNATIONAL CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY SCIENCES AND EDUCATIONAL PRACTICES

27th May, 2025
Rome, Italy

2025

econfseries.com

E CONF SERIES

2024: ICMSEP-MAY

Articles

1. ROSSIYA IMPERIYASI DAVRIDA SAMARQAND VILOYATIDA OILA VA NIKOH MASALALARI VA ULARNING XUSUSIYATLARI HAQIDA
Axmedova Zarnigor Farxodovna (Author)
1-7
2. HISTORICAL SIGNIFICANCE OF THE CREATION AND ACTIVITY OF ALISHER NAVOI IN THE SOCIO-ECONOMIC LIFE OF THE TEMURID PERIOD OF THE 15TH CENTURY
Dostov Iskandar Shodiyar o'gli (Author)
8-11
3. ЎЗБЕКИСТОНДА ИЖТИМОЙ- ПЕДАГОГИК ҲАМКОРЛИҚДА ЁШЛАРНИ ОИЛАГА ТАЙЁРЛАШ МЕХАНИЗМЛАРИ
Абирова Умида Назаровна (Author)
12-18
4. САЁҲАТЛАРДА ҚЎШИМЧА ДАРОМАД ТОПИШ ИМКОНИАТЛАРИ: ФРИЛАНС, ОНЛАЙН ХИЗМАТЛАР ВА СТАТИСТИК ТАҲЛИЛИ
N. M.Urunov, Sh. Sh. Abduraxmonov (Author)
19-24
5. САЁҲАТ БЮДЖЕТИНИ РЕЖАЛАШТИРИШ ВА ОПТИМАЛЛАШТИРИШ: ЗАМОНАВИЙ ВОСИТАЛАР ВА УСУЛЛАР (ИНДОНЕЗИЯ МИСОЛИДА)
N. M.Urunov (Author)
25-31
6. INNOVATIVE ELEMENTS IN FRANK HERBERT'S WORKS
Karina Novik Rishatovna, Sabina Rakhmatulina Ilgamovna (Author)
32-36
7. USING SCENARIO-BASED LEARNING APPROACHES IN LANGUAGE TEACHING
Begizova Madina Karimovna (Author)
37-41
8. GAMIFICATION IN LANGUAGE TEACHING: A STRATEGY TO IMPROVE ENGAGEMENT AND PERFORMANCE IN SECONDARY SCHOOLS
Holmurodov Nurbek (Author)
42-46
9. КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШИШ: ГЕНЕЗИСИ ВА РИВОЖЛАНИШ ТАРИХИ
Рахимхўжаев Рустам Нишонхўжаевич (Author)
47-55
10. О'QITUVCHILARDA KASBIY SO'NISH JARAYONINI OLDINI OLISHNING ILMIY-USLUBIY VA IJTIMOY-PSIXOLOGIK IMKONIYATLARI
Botirova Dilafro'z Bozorovna (Author)
56-61
11. NONLINEAR OPTICAL (NLO) MATERIALS: BIS(2-METHYL-4-NITROANILINIUM) HEXACHLORO-TIN(IV) MONOHYDRATE.SINGLE CRYSTAL X-RAY STRUCTURE ANALYSIS
Samandarov E. Sh, Yakubov.Y. Y, C.Balakrishnan (Author)
62-66
12. BIS(2-METHYL-4-NITROANILINIUM) HEXACHLORO-TIN(IV) MONOHYDRATE. HIRSHFELD SURFACE ANALYSIS
Samandarov E. Sh, Yakubov.Y. Y, C. Balakrishnan (Author)
67-71

13. NEAR OPTICAL (NLO) MATERIALS: SYNTHESIS OF A NEW ORGANIC-INORGANIC HYBRID MATERIAL 4- (2-AMMONIOETHYL) MORPHOLIN-4-IUM HEXACHLOROSTANNATE (IV)
P. K. Kodamboev, C. Balakrishnan, N. Vijayan, E. Sh. Samandarov, A. B. Ibragimov (Author)
72-73
14. SYNTHESIS AND STRUCTURE OF NEW SUPRAMOLECULAR COMPLEX BIS((PYRIDIN-1-IUM-4-YL)METHANAMINIUM) HEXAHALOSTANNATE(IV) DIBROMO
P. K. Kodamboev, C. Balakrishnan, N. Vijayan, I. I. Adbullaev, E. Sh. Samandarov, A. B. Ibragimov (Author)
74-76
15. TA'LIM MUHITIDA O'ZGARISHLARNI SAMARALI BOSHQARISH VOSITASI SIFATIDA MEDIA TA'LIM
Алиакбарова Рушанабону Муродуллаевна (Author)
77-81
16. HAYDOVCHILARNI TAYYORLASH JARAYONIDA TURLI YO'L SHAROITLARIDA AVTOTRANSPORT VOSITALARINI BOSHQARISHGA O'RGATISH USULLARI
Suyarov Nurali Jovli o'g'li (Author)
82-87
17. AVTOTRANSPORT VOSITALARINI BOSHQARISHGA O'QITISHGA TA'SIR ETUVCHI PSIXOLOGIK OMILLAR
Suyarov Nurali Jovli o'g'li (Author)
88-93
18. HAYDOVCHILIK MADANIYATINING HARAKAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDAGI O'RNI
Suyarov Nurali Jovli o'g'li (Author)
94-99
19. AVTODROMLAR, ULARNING SINFLANISHI VA ULARDAN AVTOTRANSPORT VOSITALARI HAYDOVILARINI TAYYORLASHDA FOYDALANISH
Suyarov Nurali Jovli o'g'li (Author)
100-104
20. BADMINTONNING O'ZBEKISTONDA RIVOJLANISHI
Sultonov Voxob Murotovich (Author)
105-112
21. VOLEYBOL O'YINI TAKTIKASI
Sultonov Voxob Murotovich (Author)
113-120
22. GIMNASTIKA SPORTINING O'ZBEKISTONDA RIVOJLANISHI
Sultonov Voxob Murotovich (Author)
121-128
23. UILYAM SOMERSET MOEM IJODIDA "NOTANISH ODAM PARIJDA" ASARINING O'RNI
Sherkulov Sardor Komilovich, Axmedova Dilnoza Abdumannonovna (Author)
129-135
24. ROMAN POETIKASI: UILYAM SOMERSET MOEMNING "NOTANISH ODAM PARIJDA" ASARI MISOLIDA
Sherkulov Sardor Komilovich, Axmedova Dilnoza Abdumannonovna (Author)
136-142
25. "NOTANISH ODAM PARIJDA" ASARIDA SYUJET VA KOMPOZITSIYA
Sherkulov Sardor Komilovich, Axmedova Dilnoza Abdumannonovna (Author)
143-151
26. MAUGHAM IJODIDA INSONIY FOJIA MANZARASI
Sherkulov Sardor Komilovich, Axmedova Dilnoza Abdumannonovna (Author)
152-159

27. STAGES OF ORGANIZING THE ADAPTATION OF YOUNG LEADERS IN THE EDUCATIONAL SYSTEM TO THE MANAGEMENT PROCESS
Djavgarova Dilfuza Shuxrat qizi (Author)
160-164
28. TA'LIM TIZIMIDA RAHBAR XODIMLARNI BOSHQARISHNING PSIXOLOGIK MUAMMOLARI
Sultonova M. S., Xalimova M. V. (Author)
165-170
29. «ИНТЕГРАЦИЯ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА В ОБУЧЕНИЕ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ: МУЗЕЙ КАК ПРОСТРАНСТВО ЯЗЫКОВОГО И КУЛЬТУРНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ»
Кобилова Гулчехрахон Тажибаевна (Author)
171-181
30. MORPHOLOGICAL AND CLINICAL INDICATIONS OF COMPLICATIONS OF CARDIOVASCULAR DISEASE ARCUS SENILIS
Ganiyeva Maftuna Raqiboyevna, Mamataliyev Abdulhay (Author)
182-184
31. РАЗВИТИЕ БИЗНЕС-АНАЛИТИКИ В УЗБЕКИСТАНЕ. ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ
Тураева Лутфияхон Ильхом кизи (Author)
185-191
32. COMPARATIVE ANALYSIS OF THE LEXICON OF THE NURSERY RHYMES IN UZBEK AND ENGLISH CHILDREN'S FOLKLORE
Yusupova Soxiba Islombek qizi (Author)
192-194
33. UMURTQA POG'ONASI GRIJASI: KELIB CHIQISH SABABLARI VA APPARATLAR YORDAMIDA DAVOLASH USULLARI
Dehqonov Muhammadzoxid, Qoziboyeva Mohinur (Author)
195-199
34. PARKINSON KASALLIGI: KELIB CHIQISH TARIXI, RIVOJLANISH OMILLARI VA DAVOLASH USULLARI
Dehqonov Muhammadzoxid, Valijonov Shukurillo (Author)
200-204
35. XALQ TABOBATIDAGI DORIVOR O'SIMLIKLARNING INSON SALOMATLIGIDAGI AHAMIYATI
Mahammadiyeva Sevara Xidirboyevna, Sanakulova Muxayyo Zarif qizi (Author)
205-211
36. BRONXIAL ASTMA KASALLIGI VA UNING SABABLARI
Yoqubova Guldiyora Umedjon qizi (Author)
212-217
37. BEPUSHTLIKNING KELIB CHIQISH SABABLARI VA UNING DAVOLARI
Mavlanova Nargiza Olimovna (Author)
218-222

ROSSIYA IMPERIYASI DAVRIDA SAMARQAND VILOYATIDA OILA VA NIKOH MASALALARI VA ULARNING XUSUSIYATLARI HAQIDA

Axmedova Zarnigor Farxodovna

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti assistenti

Zarnigoraxmedova18@gmail.com

Annotatsiya

Maqolada XIX asr ikkinchi yarmi – XX asr boshlarida Samarqand viloyatida oila va nikoh munosabatlari va uning demografik jarayonlardagi o'rnini xususiyatlangan.

Kalit so'zlar: Samarqand, Turkiston, oila va nikoh, shariat va aholi.

Аннотация

В статье характеризуются семейно-брачные отношения и их роль в демографических процессах в Самаркандской области во второй половине XIX - начале XX века.

Ключевые слова: Самарканд, Туркестан, брак, шариат и население.

Abstract

The article characterizes family and marriage relations and their role in demographic processes in the Samarkand region in the second half of the 19th century - the beginning of the 20th century.

Keywords: Samarkand, Turkestan, oil and marriage, population.

KIRISH

Tarixdan ma'lumki, oila va nikoh munosabatlari o'zbek xalqi milliy qadriyatlarining ajralmas bir qismi, milliy madaniyatning asosiy mezonlaridan biri o'laroq rivojlanib, taraqqiy etib kelgan. Oila jamiyatning asosini tashkil etuvchi birlik, insonlarning tafakkurida odob va axloq, berilgan so'zga sadoqat, mehmondo'stlik, do'stlikni qadrlash, ta'lim-tarbiya rivojida muhim o'rin tutadi. Turkiston o'lkasining o'ziga xos

tarixi va joylashuvi tufayli oila va nikoh munosabatlari tarixini o'rganish shubhasiz, tarixiy nuqtai-nazardan "an'anaviylik" va "zamonaviylik" tushunchalarining markaziy kesishuvida muhokama etiladigan ilmiy muammolardan biri bo'lib kelmoqda.

Turkiston xalqlari ijtimoiy hayotida oila va nikoh munosabatlari jamiyat taraqqiyotida aniq anglash mumkin bo'lgan hodisa bo'lib, ilmiy tadqiqotlarda oila va nikoh tushunchasi ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va boshqa jarayonlarni butun jamiyat yoki shaxs darajasida emas, balki jamiyatni shu shaxs bilan bog'lovchi birlik darajasida ko'rish uchun ob'yekt sifatida foydalanildi. Oila, uning jamiyat va shaxs o'rtasidagi mavqeini, shuningdek, tarixiy o'lchami va zamonaviy dolzarbligini tadqiq qilish yondashuvlari nafaqat til va fanlar nuqtai nazaridan, balki vaqt va makon nuqtai nazaridan ham farqlanadi¹. Turkiston aholisining bu kabi azaliy qadriyatlari o'lkada bo'lgan ko'pgina sayyohlarning qaydlarida keltirib o'tilgan. Masalan, A.Vamberi o'z esdaliklarida "Markaziy Osiyo xalqlari urf-odatlarining yuksak darajadagi maqtovg'a sazovor tomonlari shundaki, ularda o'z milliy xususiyatiga ega ajoyib fazilatlar qat'iyat bilan saqlangan", deb qayd etib o'tadi². Huquqiy nuqtai-nazardan XIX asr huquqshunoslari tomonidan nikoh qonun bilan tartibga solinadigan erkak va ayolning umrbod birgalikda yashashi bilan belgilandi. Turkiston o'lkasi aholisining oila va nikoh munosabatlarning tarixiy taraqqiyot va rivojlanish tarixiga nazar solinsa, mazkur ijtimoiy jarayonning ham XIX asrning ikkinchi yarmiga kelganda me'yoriy-huquqiy jihatdan o'zgarishlarga uchragani kuzatiladi.

Asosiy qism

Chuqur tarixiy ildizlarga ega bo'lgan oilaviy munosabatlar urf-odat va an'analar asosida amalga oshirib kelingan. Turkistonda oila va nikoh huquqi shariat va odatga ifodalangan. 1917-yilgacha Samarqand viloyatida nikoh tuzish va uni bekor qilish me'yorlari Turkiston o'lkasining boshqa hududlarida bo'lgani kabi shariat qoidalari bilan tartibga solingan. Islom dini arkonlariga ko'ra, nikoh farzandlar tug'ilishi va

¹Софи Рош. Семья в Центральной Азии: новые исследовательские перспективы изучения. Klaus Schwarz Verlag GmbH. – Berlin. – С. 8. (361)

²Вамбери А. Очерки Средней Азии. – М. 1868, – С. 296.

ularning tarbiyalanishi buyuk ne'mat deb bilingan. Shariatga ko'ra, nikoh "xayrli amal" bo'lib, "Allohning bandalari va yerdagi noibini" ko'paytirish maqsadida amalga oshirilgan. Shuni ta'kidlash kerakki, nikoh, oila qurish bilan bog'liq asosiy me'yorlar, ayniqsa, odamlarning demografik hatti-harakatlarini ma'lum darajada tartibga soluvchi me'yorlar shariatda izchillik bilan qayd etilgan³.

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Samarqand viloyatining demografik holatini belgilashda bu yerda kechgan oila va nikoh munosabatlari ham muhim ahamiyatga ega. Bu davrda Samarqand viloyatida oila va nikoh munosabatlari uzoq davrlardan buyon aholi ijtimoiy hayotida mavjud bo'lgan tartiblar asosida davom etib kelgan. Ma'lumki, oila va nikoh munosabatlari Turkiston o'lkasida islom an'analari va shariat qonun-qoidalari asosida tartibga solingan. Olimlarning mazkur muammoga doir ilmiy-tadqiqot ishlari orqali Turkiston o'lkasi va uning tarkibida bo'lgan tarixiy hududlarning jamiyatda oila huquqi munosabatlari masalalari haqidagi keng tahlillarini ko'rish mumkin. Shu ma'noda aholining oila va nikoh munosabatlari masalalarini o'rganish va tadqiq qilish doimo olimlarning diqqat-e'tiborini tortgan. XIX asrning ikkinchi yarmi – XX asr boshlarida o'zbek xalqining oila va nikoh munosabatlari haqida Turkiston o'lkasida xizmatda bo'lgan rus ma'murlari asarlarida ham to'xtalib o'tilgan.

XIX asrning ikkinchi yarmi o'zbek xalqining maishiy turmush tarzi, Markaziy Osiyo xalqlarining nikohgacha va nikoh munosabatlari hamda oilaviy marosimlariga umumiy tavsif berilgan dastlabki tadqiqotlardan biri A.D.Grebenkinning maqolalari hisoblanadi⁴. Bundan tashqari, uning maqolalarida Samarqand viloyati hududida aholi oila va nikoh munosabatlarida islom huquqining eng ommabop majmui "Hidoya: Islom huquqiga sharhlar" to'plamida keltirib o'tilgan ma'lumotlar, islom huquqi me'yorlari sharhlangan.

Markaziy Osiyo xalqlari uchun xos bo'lgan oila va nikoh munosabatlarning umumiy xususiyatlariga doir tadqiqotlarga e'tibor qaratilsa, asosan "nikoh shakli" tushunchasiga urg'u berilgan. Ya'ni, Turkiston o'lkasida nikoh munosabatlarning "tabiati" ham an'anaviy turmush shart-sharoitlaridan kelib chiqqan holda olib

³ Этнографические очерки узбекского сельского населения. – М., 1969. – С. 37.

⁴ Гребенкин А.Д. Узбеки // Русский Туркестан. Сборник, изданный по поводу политехнической выставки. – М. 1872.

borilganligi qayd etilgan. Shu ma'noda bu davrda ham Samarqand viloyati aholisi o'rtasida ham nikoh munosabatlarning "juftlik nikohi" yoki "ko'p xotinlilik nikohi" kabi ko'rinishlari uchrab turgan⁵.

1886-yilda Samarqand viloyati tashkil etilgach, uning hududida asta-sekin dunyoviy sudlarning asosini tashkil etgan umumimperiya huquq tizimi joriy etila boshlandi. O'lkada Rossiya imperiyasining qonunchiligi asosan musulmon huquqi me'yorlari va musulmon fuqarolik huquqining siyosiy boshqaruv organlari talablari asosida bir qator o'zgarishlar yuz berdi. Mazkur o'zgarishlardan asosiylari Rossiya imperiyasining manfaatlari musulmon huquqi va odat me'yorlarini tan olishini belgilagan huquq sohalari, mulkiy masalalarni bevosita tartibga soluvchi fuqarolik, oilaviy, nikoh va meros munosabatlari mavjud edi⁶.

O'lkani o'rgangan olimlar yerli aholining turmush qurish bilan bog'liq an'analarni o'rganish jarayonida Samarqand viloyatida yashovchi aholi sharoitlariga xos bo'lgan ayrim mulohazalarni qayd etib o'tishadi. Masalan, yerli aholining katta qismi yosh qizlarga uylanishmagan. Ammo ayrim boylar uchun bu qoidalar amal qilmagan. Badavlat kishilar o'ziga 4 tagacha xotin olishi mumkin bo'lgan. Ikkinchi xotin olishning o'ziga yarasha shartlari bo'lgan. Agar farzand bo'lmasa yoki o'g'il farzand bo'lmasa. Shunday bo'lsada jamiyatda ko'pxotinlilik keng yoyilmagan va aholining 3-5 foizini qamrab olgan⁷. Ba'zan boylarning voyaga yetmagan o'n yoshli qizlarga ham uylanganligini ko'rish mumkin edi⁸. XIX asrning ikkinchi yarmi – XX asr boshlariga kelganda yerli aholining turmush qurish bilan bog'liq vakolatlari va uylanish masalalari ba'zan mol-mulk va boylik hisobidan olib borilganligini, ya'ni boylik orqali xotin-qizlarga ega bo'linganligini ko'zga tashlanadi.

XIX asrning ikkinchi yarmida Rossiya imperiyasining Turkiston o'lkasida oila va nikoh munosabatlarida olib borgan asosiy tadbirlari va sohadagi asosiy maqsadi musulmon huquqi va odat tizimini cheklash hamda shu orqali o'lka hududlaridagi munosabatlarni o'lkani boshqarish to'g'risidagi "Nizom" moddalarida keltirib

⁵ Кисляков Н. А. Очерки по истории семьи и брака у народов Средней Азии и Казахстана. – Л. 1969. – С. 65.

⁶ Положение об управлении Туркестанского края // Свод законов Российской Империи: В 5 кн. СПб., 1912. Кн. 1. Т. 2. URL: <http://constitutions.ru/?p=6677&page=2>.

⁷ Центральная Азия в составе Российской империи, 2008. С.202

⁸ Гребенкин А.Д. Узбеки // Русский Туркестан. Сборник, изданный по поводу политехнической выставки. – М. 1872. – С. 62.

o‘tilgan huquqiy me‘yorlarga tortishga qaratilgan edi. Turkiston mahalliy aholisining nikoh va oilaviy munosabatlari asosan shariat me‘yorlari va qisman odat⁹ qoidalari bilan tartibga solingan. Bu yerdagi yevropalik aholi vakillari uchun Rossiya imperiyasining qonunlar kodeksida belgilangan oilaning huquq va majburiyatlari to‘g‘risida maxsus farmonlar mavjud edi¹⁰.

Yerli aholining oila va nikoh munosabatlarini tartibga solgan odat qoidalari aholining uzoq asrlardan buyon foydalannib kelgan ijtimoiy-tartib me‘yorlari bo‘lgani holda tadqiq etilayotgan davrda ular ham bir qator o‘zgarishlarga uchradi. Tadqiqotchilarning ta’kidlashicha, jamiyat va fuqarolik ishlarini qonun- qoidalar asosida tartibga keltirish musulmonlarning diniy, axloqiy, huquqiy, turmush va urf-odatlariga oid me‘yorlarini o‘z ichiga olgan shariat bilan amalga oshirilgan. Shariat musulmonlar uchun farz hisoblangan diniy qoidalardan tashqari, turli xildagi huquqlar, kelishuvlar, savdo, vakolatnoma, sug‘orish, vaqf, merosiylik, nikoh va ajrim, sud qilish kabilarga oid tartib-qoidalar odat tizimida mujassam bo‘lgan¹¹.

Bu davrda Samarqand viloyati ijtimoiy va demografik xususiyatlarini asosiy jihatlari shubhasiz, oila va nikoh munosabatlari bilan uzviy bog‘liq edi. Ma’lumki, Turkiston aholisining belgilaridan biri oila va uning jamiyat taraqqiyotidagi an’analarni o‘zida mujassam qilgan. Tadqiqotchilar yerli aholining oila va maishiy turmush tarzini kuzatar ekan, Markaziy Osiyo xalqlarining nikohdan oldingi va nikoh munosabatlari, oilaviy marosimlarini umumiy rakursda tavsif etadilar¹². Ularga ko‘ra, oilaviy rishtalar mustahkam bo‘lgan. Bir nechta oila bitta hovlida yashagan, birgalikda mehnat qilgan, bo‘sh vaqtlari va bayramlarni birga o‘tkazishgan. Bir so‘z bilan aytganda, “bitta qozondan ovqatlanishgan”. Oilalar va oilaviy guruhlar Turkistonda ijtimoiy yashab qolishning asosiy kafolati edi: yetimlar, nogironlar,

⁹Одат (араб.) анъанавий одатлар мажмуи бўлиб, мулкый ва хусусий муносабатларни белгилаб берган. Ислом дини ҳуқуқи – шариатдан фарқли равишда, мусулмон аҳолининг оддий ҳуқуқи саналган. Одатнинг кўпгина нормалари уруғ-кабилачилик муносабатларининг ҳукмрон тартиб-қоидаларига қурилган. Одатларнинг ташкил топиши ва ривожланишида ҳакамлар суди, жамоа йиғинлари қарори, оқсоқоллар кенгаши муҳим рол ўйнаган.

¹⁰Кисляков Я. А. Очерки по истории семьи и брака у народов Средней Азии и Казахстана. – Л., 1969. – С.7.

¹¹Нормуродова Г.Б. Зарафшон воҳаси аҳолиси: ижтимоий-норматив муносабатлар ва уларнинг анъанавий асослари (Бухоро амирлиги мисолида) // Самарқанд ва Зарафшон воҳаси тарихи замонавий тадқиқотларда. Самарқанд ўқишлари – I / масъул муҳаррир: Д.Алимова. – Тошкент: Akademnashr, 2020. 149-150-бетлар.

¹² Наливкин В.П., Наливкина М.В. Очерк быта женщины оседлого туземного населения Ферганы. – Казань: Типография императорского университета, 1886. – 244 с.

qariyalar yaqinlari va uzoq qarindoshlari himoyasida bo'lgan¹³.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, mustamlaka davrda Samarqand viloyati aholisining oila va nikoh munosabatlari yerli aholining asrlar davomida shakllangan urf-odatlar va shariat qoidalari asosida olib borilgan. Milliy qadriyatlarning ajralmas qismi hisoblangan ushbu ijtimoiy munosabatlar XIX asrning ikkinchi yarmiga qadar diniy va dunyoviy xususiyatlarni o'zida mujassam qilgan holda, jamiyat demografik rivojlanishining asosiy mezonlaridan biri bo'lib keldi. Turkiston o'lkasida shakllangan tarixiy sog'lom tafakkur va sog'lom turmush-tarzi milliy an'analar zahirida oila va nikoh munosabatlarning qurilishidagi muhim tarkibiy qismlardan hisoblangan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Софи Рош. Семья в Центральной Азии: новые исследовательские перспективы изучения. Klaus Schwarz Verlag GmbH. – Berlin. – С. 8. (361)
2. Вамбери А. Очерки Средней Азии. – М. 1868, – С. 296.
3. Этнографические очерки узбекского сельского населения. – М., 1969. – С. 37.
4. Гребенкин А.Д. Узбеки // Русский Туркестан. Сборник, изданный по поводу политехнической выставки. – М. 1872.
5. Кисляков Н. А. Очерки по истории семьи и брака у народов Средней Азии и Казахстана. – Л. 1969. – С. 65.
6. Положение об управлении Туркестанского края // Свод законов Российской Империи: В 5 кн. СПб., 1912. Кн. 1. Т. 2. URL: <http://constitutions.ru/?p=6677&page=2>.
7. Центральная Азия в составе Российской империи, 2008. С.202
8. Гребенкин А.Д. Узбеки // Русский Туркестан. Сборник, изданный по поводу политехнической выставки. – М. 1872. – С. 62.

¹³ Центральная Азия в составе Российской империи, 2008. С.201-202

-
9. Нормуродова Г.Б. Зарафшон воҳаси аҳолиси: ижтимоий-норматив муносабатлар ва уларнинг анъанавий асослари (Бухоро амирлиги мисолида) // Самарқанд ва Зарафшон воҳаси тарихи замонавий тадқиқотларда. Самарқанд ўқишлари – I / масъул муҳаррир: Д.Алимова. – Тошкент: Akademnashr, 2020. 149-150-бетлар.
 10. Наливкин В.П., Очерк быта женщины оседлого туземного населения Ферганы. – Казань: Типография императорского университета, 1886. – 244 с.

**HISTORICAL SIGNIFICANCE OF THE CREATION AND ACTIVITY OF
ALISHER NAVOI IN THE SOCIO-ECONOMIC LIFE OF THE TEMURID
PERIOD OF THE 15TH CENTURY**

Dostov Iskandar Shodiyar o'gli

Samarkand State University freelance researcher

(94) 532 01 61

Alisher Navoi, a great figure of world spirituality of the 15th century, was born on the 17th day of Ramadan 844 AH (February 9, 1441 AH) in Herat. The city of Herat was the second capital of the great empire founded by Amir Temur in the first half of the 15th century, and one of the prosperous settlements under the rule of Temur's youngest son, Shahrukh Mirza. The family where Alisher was born had long been close to the Temurid court and had a certain influence in the country. Fate brought Alisher Navoi close to the great and honorable people of his time, made him acquainted with the most influential and influential people. From 1466 to 1468, Alisher spent most of his life in Samarkand. When Sultan Husayn Boykara captured Herat, Alisher Navoi was already a 28-year-old scholar, a well-known poet and an experienced statesman. Despite the disapproval of his friend, Baykara appointed him to the post of minister in February 1472 and gave him the title of "Amiri Kabir" ("Great Emir"). In this position, Navoi used his position for the benefit of the ulus, the improvement of the city and the country, the prosperity of culture, and the triumph of justice, all of which ultimately ensured the stability and prestige of the Sultan Hussein state.

Herat became extremely beautiful during this period, the life of the people improved, poetry and fine arts developed. The "Ikhlosiya" madrasah for students, the "Khalosiya" hostel for dervishes, the "Shifoiya" hospital for the sick, and a library ("Dar ul huffoz") were built next to the Jame' mosque. More than 70 calligraphers and painters were busy copying manuscripts and artistically decorating them in the library of the Great Emir. In Herat, "Nizamiyya" and other madrasahs were built in Merv.

Navoi established agricultural activities and achieved very good results. According to historians, Navoi's daily income was 18 thousand royal dinars. The Great Amir

International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices

Hosted online from Rome, Italy

Website: econfseries.com

27th May, 2025

spent most of this income on good deeds. Historian Khondamir recalls the 52 rabota, 20 ponds, 16 bridges, several dams, ditches, baths, mosques and madrasas built by Navoi. Navoi patronized scientists in various fields and was directly responsible for the writing of dozens of scientific treatises.

Navoi not only built Madrasahs and hospitals, but also equipped them to the necessary level, allocated lands for self-sufficiency, provided teachers, doctors and other employees, set their salaries, food, clothing, student allowances and books, and managed and organized everything perfectly, and he himself did not forget to constantly receive information and monitor them. He was directly involved in the design of the construction of buildings, was aware of the work of masters and students. The poet often invited people of poetry, science and art to his presence, organized enlightening conversations, educated young talents and created conditions for them. Khandamir, Behzod, Vasifiy and dozens of other talented people who achieved this education are among them.

The creative legacy left by Hazrat Mir Alisher Navoi has been passed down through the centuries, from generation to generation, and is still being reflected today. Creativity, development, and attention to various corners of independent Uzbekistan are the golden legacy of these forefathers.

In order to ease the work of farmers, Navoi brought water to waterless lands, cleaned old ditches, and dug new ones himself. As a result, the cultivated areas expanded, and the city's water supply improved. According to Khondamir, Navoi dug about twenty ponds, built 16 bridges and 2 dams. Navoi also provided the people living in the Madrasah and the khanaqoh with food and clothing. For example, in the khanaqoh "Khalosiya", about 2,000 fur coats, printed shirts, shirts, trousers, taqiyas and kafsh were produced every year.

Navoi established strict endowments for madrasahs, mosques, and khanaqohs and tried to establish strict order in this area. In 1481-1482, Navoi completed his work in this area to a certain extent and provided detailed information about the endowments of these buildings in his work "Vaqfiya". Since Navoi's service in the palace and his holding of a responsible position were of great importance to the state and the people, progressive people did not want Navoi to resign from his post. Navoi, however, was doing well in the palace.

Navoi also played a major role in the life of the country with his official position. According to information, Navoi had great rights, intervened in almost all spheres of state affairs, and could solve even the most complex and important issues himself. He strived to conduct state affairs with utmost honesty, in the interests of the people and the state, on the basis of honesty and justice. He was able to put an end to oppression and robbery. He writes in "Vaqfiya": *"I have been oppressing the oppressed as long as I can, and I have been*

"I conveyed to him (Husayn Bayqara) that the injury had not been avenged."

The "Ikhlosiya" madrasa built by Navoi was one of the buildings that spread the fame of Herat to the world at that time, and it appointed the most learned people of its time - Amir Burkhaniddin Atullah Nishapuri, Qazi Ikhtiyoriddin Hassan Turbati, Amir Murtaz, and Mawlana Fasihiddin Muhammad Nizami as its teachers. A large khanaqah called "Khalosiya" was built to the south of this madrasa. A building called "Shifoia" was built to the west of the madrasa, where famous doctors gathered.

To the west of the madrasa, a large mosque was built, and a dome was built next to the mosque. This dome was called "Dorul-khuffaz" ("House of the Elders"). More than 70 calligraphy scribes and engravers were engaged in copying calligraphy and decorating books in the Navoi library.

Navoi also built madrasas called "Nizamiyya" in Herat and "Khusraviya" in Merv (from the word "Khusraviya" comes the year of construction of this building in the abjad calculation: 881 AH, 1476/1477 AD). Herat and other

More than 10 more khanaqohs and more than 20 mosques were built in the cities. Navoi's construction work was carried out throughout Khurasan and its cities. The number of buildings built at the expense of the funds at the poet's disposal is indicated in some sources as more than three hundred, in some sources as about four hundred. Most of the buildings built by Navoi have not reached us.

In conclusion, Mir Alisher Navoi devoted his entire life not only to creativity, but also to creative, kind, and charitable works for the welfare of the people.

We know from history that our great-grandfather built many charitable houses, bridges, canals, and ponds not only in Herat, but also in all the regions of Khorasan.

References

1. Mallayev NM History of Uzbek literature. First book. – T .: Teacher, 1976.
2. History of Uzbek literature. Five volumes. J. 2. – T .: Fan, 1977.
3. Hayitmetov A. The first Navoi scholars // Tribute to Navoi. K.2. – T .: National Heritage named after Abdulla Qodiriy, 2000. – P. 7-15
4. Valikho'jayev B. Famous figures. – T .: Meros, 2003. – P. 129-185

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЖТИМОЙ- ПЕДАГОГИК ҲАМКОРЛИКДА ЁШЛАРНИ ОИЛАГА ТАЙЁРЛАШ МЕХАНИЗИМЛАРИ

Абирова Умида Назаровна,

“Oriental” Университети “ Узлуксиз таълим педагогикаси”

кафедраси ўқитувчиси,

E-mail: umidaabirova@mail.ru

тел: + 99 8 97 107 70 55

Аннотация

Мазкур мақолада Янги Ўзбекистонда ёшларни тарбиялашда оила, маҳалла ва таълим муассасалари ижтимоий ҳамкорлигини такомиллаштириш йўллари ва тавсиялари берилган. Ижтимоий ҳамкорликни такомиллаштиришда, ёшларни оиллага тайёрлашда инновацион технологиялардан фойдаланиш ёритиб берилган.

Таянч тушунчалар: Ёшлар, таълим, тарбия, оила, маҳалла, ижтимоий, маънавият, маърифат, “Kays stadi”, инновацион, технологиялар.

Бугунги кунда Ўзбекистонда амалга оширилаётган ислохотларнинг бош мезони ўсиб келаётган авлодни юксак маънавиятли, интеллектуал салоҳияти баланд, ҳар томонлама етук шахсларни тарбиялашдир. Кадрлар тайёрлаш соҳасидаги давлат сиёсати, узлуксиз таълим ва тарбия тизими орқали шахснинг ҳар томонлама баркамол бўлиб етишишини кўзда тутди. Маълумки, Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 19 июндаги “Баркамол авлодни тарбиялашда оила институти ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг таълим муассасалари билан ўзaro ҳамкорлигини янада ривожлантириш чора тadbирлари тўғрисида”ги 175-сонли қарорида баркамол авлодни вояга етказишда бир неча муҳим вазифаларни амалга ошириш белгилаб берилган.

Баркамол авлодни тарбиялашда ўзaro чамбарчас боғлиқ, уч омил – оила, маҳалла ва таълим муассасалари ҳамкорлиги ҳалқимизнинг кўп асрлик қадриятлари асосида яратилган бўлиб, ўсиб келаётган авлодни умуминсоний

ва миллий анъаналар руҳида тарбиялашни, уларда юксак инсоний фазилатларни қорор топтиришни, онги ва қалбини мафқуравий ва маънавий таҳтидлардан ишончли ҳимоя қилишни, ғоявий иммунитет ва фаол фуқоролик позициясини шакллантиришни ўз олдига мақсад қилиб қўяди.

Шу нуқтаи назардан “Оила, маҳалла ва таълим муассасаси” ижтимоий ҳамкорлигида” ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлаш масаласи бугунги куннинг долзарб масалаларидан бири ҳисобланади. Оила, маҳалла ва таълим муассасаси ижтимоий ҳамкорлигида қизларни оилавий ҳаётга тайёрлашда таълим муассасаси ва маҳаллаларда ота оналар билан, маънавий-маърифий тадбирлар, учрашувлар, кечалар, семинар-тренинглар ташкил қилиш мақсадга мувофиқ. Шу билан биргаликда, ижтимоий ҳамкорликда таълим муассасамизда маънавият соатларини ташкил қилиш самарали натижа беради. Чунки ҳар бир ўқувчи қиз билан маънавият соатларида яқка ва жамоавий тарзда ишлаш ва таъсир кўрсатиш самарали натижа беради.

Маънавият соатига маҳалла фуқаролар йиғинидан: маҳалла хотин-қизлар комиссиялари аъзолари, маҳалла оқсақоллари, маслаҳатчилари, диний маърифат ва маънавий-ахлоқий тарбия масалалари бўйича маслаҳатчилар, оилалардан ўқувчиларнинг ота-оналари таклиф қилинади ва ижтимоий ҳамкорликда “Эрта турмушга чиқишнинг салбий оқибатлари” мавзусида маънавият соати ўтказилади.

Оила, маҳалла ва таълим муассасаси ҳамкорлигида ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлашда маънавият соатларининг ўрни каттадир.

Таълим муассасасида маънавият соатларини ўтказишдан асосий мақсад:

- юксак маънавиятли, маданиятли, маърифатли шахсни шакллантириш;
- мустақил ва соғлом фикрлашни ривожлантириш;
- атроф-муҳитда юз бераётган воқеаларга онгли муносабатни шакллантириш;
- “Эрта турмушга чиқишнинг салбий оқибатларини” онгли тушинтириш;
- исталмаган хомиладорликнинг олдини олиш;
- ижтимоий ҳамкорликда қизларни оилавий ҳаётга тайёрлашдан иборат.

Маънавият соатларини самарали ташкил этишда, уларнинг ўқувчиларга таъсир доирасини кенгайтиришда интерфаол методларнинг ўрни каттадир.

Интерфаол сўзи инглизча сўз бўлиб, “интер” – ўзаро ва “ает” – ҳаракат қилмоқ маъносини билдириб, уларнинг умумий мазмуни интерфаол, яъни ўзаро ҳаракат қилмоқ маъносини англатади.

Интерфаол ўқитишда ўқитувчи ўқув фаолиятининг фаол ташкилотчиси бўлиб, ўқувчи бу фаолиятнинг субъекти сифатида намоён бўлади. Интерфаол усуллар ўқувчилардан ахборотларни ўзлаштириш жараёнидаги фаолликни, ижодкорликни, мустақилликни шакллантирибгина қолмай, ўқитиш мақсадларининг тўлақонли амалга ошишига ёрдам беради. Бугунги кунда таълим-тарбия тизимидаги энг самарали интерфаол ўқитиш методларидан бири бу “Кейс стади”¹ методидир.

Бу методнинг мазмун моҳияти аслида халқимизнинг

«Ҳаётдан гар олмаса таълим, Унга ўргатолмас ҳеч бир муаллим», деган машҳур иборада мужассам. “Кейс стади” – инглизча сўз бўлиб, “Case” – аниқ вазият, ҳодиса, “стади” – ўргатмоқ, таҳлил қилмоқ, аниқ вазиятни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард университетидида амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибида қўлланилган.

Қуйида биз репродуктив саломатликка бағишланган “Эрта турмушга чиқишнинг салбий оқибатлари” мавзусидаги маънавият соатини ўтказишда “Кейс-стади” методини қўллашни кузатамиз. Мавзу асосида машғулот ишланмаси ишлаб чиқилади.

Синф жамоаси кичик гуруҳларга бўлинади. Янги мавзу режа асосида баён қилинади. Республикамизда бугунги кунда вояга етмаганлар ўртасида эрта турмушга чиқиш кўпаймоқда. Бунга сабаб, ўсмирлик давридаги 13-15-16 ёшли ўқувчиларда эрта турмушга чиқишнинг салбий оқибатлари, жинсий тарбия ва репродуктив саломатлик тўғрисида батафсил маълумотнинг йўқлиги туфайли ажралишлар, ногирон болаларнинг туғилиши ҳоллари кузатилмоқда.

1. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. “Таълимда инновацион технологиялар” (таълим муассасалари педагог ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). –Т: “Истеъдод” жамғармаси, 2008-1156.

Асосийси, ҳозирги кунда ўсмирлар орасида эрта турмушга чиқиш, исталмаган ҳомиладор бўлиш ҳоллари тез-тез кузатилмоқда. Бизнинг ўқувчиларимиз орасида ҳали бундай ҳодиса учрамаган. Лекин бундан ҳеч ким кафолатланмаган. Демак, биз педагоглар ушбу муаммонинг олдини олишимиз учун «Маънавият соатларида» ўсмирларга “эрта турмушга чиқишнинг салбий оқибатлари», «исталмаган ҳомиладорлик” тўғрисида тушунчалар бериб боришимиз зарур.

Эрта турмушга чиқишнинг салбий оқибатларини олдини олиш мақсадида ёшларга жинсий тарбия ва репродуктив саломатликнинг барча жабҳалари бўйича етарлича маълумот етказиб бериш, уларга ўз танасини яхшироқ тушуниш, шахслараро муносабатларда тўғри йўл танлашларида ва келгуси оилавий ҳаётга тайёр бўлишларида ёрдам беради.

Жинсий таълим таркибига қуйидаги асосий функциялар киради:

- ўсмирларни жисмоний, физиологик ва руҳий ўзгаришларга тайёрлаб бериш;
- кўрқув ҳиссига ва ўз танаси ҳақидаги нотўғри тасаввурларга барҳам бериш;
- муносабатларнинг моҳиятини тушуниб етишга, ишонишга ва жинсий муносабатларни баҳолай олишга ўргатиш;

Ёшларга жинсий тарбия бериш уларнинг ҳиссий фаоллигини оширади, деган фикр мавжуд. Бироқ халқаро ўқув курсларида (УССТ)² аниқланишича, жинсий тарбия мавзусида берилган тўғри таълимот ёшларнинг ҳиссий фаоллигини оширмайди. Ёшларда таълим эмас, балки мазкур масалага оид маълумотларнинг етишмаслиги – ўз танаси ва унда рўй бериши мумкин бўлган физиологик ўзгаришларни билмаслик натижасида кўпчилик қизларда ўз ҳиссий фаолиятининг салбий оқибатлари, исталмаган ҳомиладорлик билан якунланмоқда.

Республика таълим марказининг ЮНЕСКО билан ҳамкорликда Республикада олиб борилган изланишлар шуни кўрсатадики, 15-16 ёшли ўқувчилар орасида исталмаган ҳомиладорликнинг олдини олиш ва

2. УССТ- Умумжаҳон Соғлиқни сақлаш ташкилоти.

жинсий алоқалар билан юқадиган касалликлар (ЖАБЮК) ҳақидаги билим даражаси ниҳоятда паст.

- 99% ўғил болалар ва 15,03% қизлар маълумотни ота-оналаридан,
- 5,59% ўғил болалар ва 5,20% қизлар ўз ўқитувчиларидан,
- 35% ўғил болалар ва 29,60% қизлар маълумотни асосан тенгдошларидан олади.
- қолганлар ҳеч қандай маълумотга эга эмас.³

Ёшлар орасида эрта турмуш қуриш ва исталмаган ҳомиладорликнинг олдини олиш мақсадида уларга қуйидаги саволлар бериш тавсия қилинади:

- Болани ўстира оладими?
- Болани бахтли қилишга қодирми?
- Унинг жуфти бу бола туғилишини хоҳлайдими?
- Ҳомиладорлик унинг ҳаётидаги умидлари (маълумот олиш, ишга жойлашиш) рўёбга чиқишига ҳалал бермайдими?
- Бола саломат туғиладими?

Мавзу баён қилинган, 4 кичик гуруҳга бўлинган ўқувчилар жамоасига “Кейс стади” методини амалга ошириш босқичлари тақдим этилади. Экранда “Эрта турмушга чиқиш оқибати”да ажралган оилалар, организм ривожланмаганлиги туфайли ҳомиладорликнинг ривожланмай, ўлик болалар туғилиши, аёлларнинг туғруқ вақтида ўлганлиги тасвирланган воқеаларни видео роликларни кўриб, сабабларини ўрганиб, таҳлил қиладилар. Эрта турмушга чиқишнинг салбий оқибатларини олдини олиш йўллари ишлаб чиқадиладар. “Эрта турмушга чиқишнинг салбий оқибатлари” мавзусидаги “Кейс стади”ни амалга ошириш босқичлари:

3. Шоумуров Ғ.Б. Муҳаммедов К.С. Салихов Г.Ў. Шамансуров С.Ш. Назаров А. Ўқитувчилар учун информатсион материал. Камилов А.И умумий таҳрири остида. 2-нашр. –Т.: 2003, 5-бет.

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич. Эрта турмушга чиқишнинг салбий оқибатлари билан таништириш.	-якка тартибда ва гуруҳда ишлаш; - видеоролик намойиш этиш; - воқеа билан таништириш; - воқеа таҳлили; - муаммонини аниқлаш.
2-босқич. Вазиятнинг асосий сабабларини ўрганиб чиқинг.	- репродуктив саломатлик ҳақида тушунчанинг йўқлиги; - ёшларнинг ўз танаси ва ундаги ўзгаришларни билмаслиги; - жинсий тарбиянинг йўқлиги; - организмнинг тўла ривожланмаганлиги;
3-босқич. Эрта турмушга чиқишнинг салбий оқибатларини олдини олиш йўллари ишлаб чиқиш.	-ўсмирларни жисмоний, физиологик ва рухий ўзгаришларга тайёрлаб бориш; -ўз-ўзига ҳурмат ривожланмаганлиги, исталмаган хомиладорликнинг олдини олиш йўллари ҳақида батафсил маълумотлар бериш.
4-босқич. Эрта турмушга чиқишнинг олдини олиш ҳақидаги якуний маълумотларни шакллантириш ва асослаш.	- гуруҳда ишлаш; - ижодий лойиҳа тақдиротини тайёрлаш; - якуний хулоса ва вазият натижасини асослаш.

Ўтилган мавзу ва видео ролик асосида тақдим этилган “Эрта турмушга чиқишнинг салбий оқибатлари ва унинг олдини олиш” юзасидан ишлаб чиққан “Кейс стади” технологияларни ҳар гуруҳдан биттадан ўқувчи тақдимот қилади. Гуруҳларда қўшимча фикрлар бўлса, тўлдиришади.

Демак, ёшларда эрта турмушга чиқишнинг олдини олиш учун:

- ўсмирларни жисмоний, физиологик ва рухий ўзгаришларга тайёрлаб бориш;
- муносабатларнинг моҳиятини тушуниб етишга, жинсий муносабатларни баҳолай олишга ўргатиш;
- оталик ва оналикка тайёрлаш;
- ҳиссиётларни жиловлай олиш, масъулиятли вазиятларда тўғри қарор қабул қила олиш, оила, оиладан ташқарида ўзаро муносабатларга онгли ёндашиш;

- ота-оналар ва фарзандлар орасида ихтилофли ҳолатларни бартараф этиш сия этилади. Маънавият соати якунида маҳалла фуқаролар йиғинидан ташриф буюрган маҳалла хотин-қизлар комиссиялари аъзолари, маҳалла оқсақоллари, маслаҳатчилари, диний маърифат ва маънавий-ахлоқий тарбия масалалари бўйича маслаҳатчилар, оилаларимиздан ташриф буюрган ўқувчиларимизнинг ота-оналари, ўқитувчилар “Эрта турмушга чиқишнинг салбий оқибатлари” мавзусидаги маънавият соати ва масалага ўқувчиларнинг фикр мулоҳазалари юзасидан ўзларининг муносабатларини ва ўқувчиларга ўзларининг тавсияларини беришади. Бу каби маънавият соатлари “Оила, маҳалла ва таълим муассаси” ҳамкорлигида ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлашда самарали натижа беради

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙҲАТИ.

1. Ишмуҳамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. “Таълимда инновацион технологиялар” (таълим муассасалари педагог ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). –Т: “Истеъдод”жамғармаси, 2008-115б.
2. УССТ- Умумжаҳон Соғлиқни сақлаш ташкилоти.
3. Шоумуров Ғ.Б. Муҳаммедов К.С. Салиҳов Ғ.Ў. Шамансуров С.Ш. Назаров А. Ўқитувчилар учун информацион материал. Камилов А.И умумий таҳрири остида. 2-нашр. –Т.: 2003, 5-бет.

САЁХАТЛАРДА ҚЎШИМЧА ДАРОМАД ТОПИШ ИМКОНИАТЛАРИ: ФРИЛАНС, ОНЛАЙН ХИЗМАТЛАР ВА СТАТИСТИК ТАҲЛИЛИ

N. M.Urunov

PhD Namangan davlat universiteti

Sh. Sh. Abduraxmonov,

Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya

Sayohat qilish ko'pchilik uchun orzu bo'lib, biroq bu jarayon ko'pincha moliyaviy xarajatlar bilan bog'liq hisoblanadi. So'nggi yillarda Internet va raqamli texnologiyalarning rivojlanishi bilan sayohatchilar uchun qo'shimcha daromad topish imkoniyatlari kengaydi. Frilans, onlayn xizmatlar, masofaviy ishlash, onlayn darslar va kontent yaratish kabi sohalar sayohatchilarga dunyo bo'ylab ish topish va daromad olish imkonini bermoqda

Abstract

Traveling is a dream for many, but this process is often considered related to financial costs. In recent years, with the development of the Internet and digital technologies, opportunities for travelers to earn additional income have expanded. Areas such as freelancing, online services, remote work, online classes, and content creation allow travelers to find jobs and earn income around the world

Аннотация

Путешествовать - мечта многих, но этот процесс часто считается связанным с финансовыми затратами. В последние годы, с развитием Интернета и цифровых технологий, возможности путешественников получать дополнительный доход расширились. Такие сферы, как фриланс, онлайн-сервисы, удаленная работа, онлайн-курсы и создание контента, позволяют путешественникам находить работу и получать доход по всему миру..

Kalit so'zlar. Фрилансерлик хизматлар, онлайн хизматлар

Кириш. Ушбу мақоламиз саёҳатларда қўшимча даромад топишнинг замонавий усуллари статистик таҳлил асосида кўриб чиқамиз ва ушбу соҳаларнинг самарадорлигини баҳолаймиз.

Мақсад шуки, саёҳатчилар учун фриланс ва онлайн хизматлар орқали даромад топиш имкониятларини таҳлил қилиш, уларнинг афзалликлари ва камчиликларини статистик усуллар билан ўрганиш.

Ушбу тадқиқотда IMRAD (Introduction, Methods, Results, and Discussion) усулидан фойдаланилади, бу эса тадқиқотнинг илмий асосланишини таъминлайди.

Ўрганиш усуллари. Тадқиқот учун маълумотлар бирламчи ва иккиламчи манбалардан йиғилди:

1. **Бирламчи манбалар:** Саёҳатчилар ва фрилансерлар орасида онлайн сўров ўтказилди ($n=250$). Сўровномада уларнинг даромад манбалари, иш соатлари, платформалардан фойдаланиш ва саёҳат давомидаги молиявий самарадорлик ҳақида саволлар берилди.

2. **Иккиламчи манбалар:** Upwork, Fiverr, Coursera, YouTube Analytics каби платформалардан олинган очик маълумотлар, шунингдек, 2023-2025 йиллардаги фриланс ва онлайн хизматлар бозорига оид статистик ҳисоботлар таҳлил қилинди.

Статистик усуллар. Маълумотларни таҳлил қилиш учун қуйидаг статистик усуллар қўлланилди:

✓ **Тавсифий статистика:** Даромад, иш соатлари ва платформа танлови бўйича ўртача, медиана ва стандарт четланиш ҳисобланди.

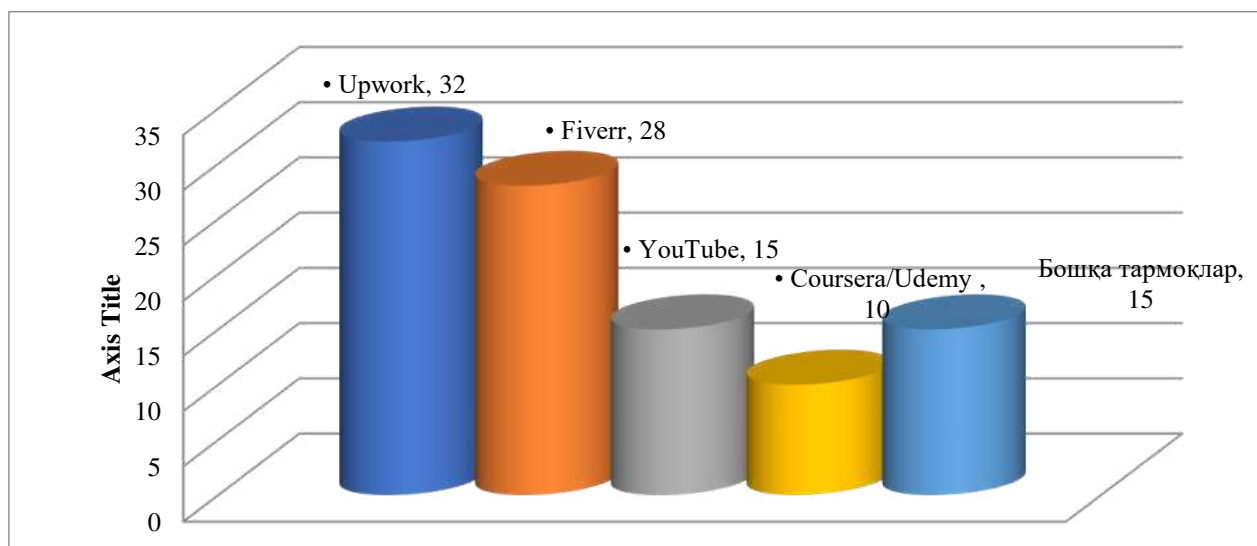
✓ **Корреляцион таҳлил:** Саёҳат давомидаги иш соатлари ва даромад ўртасидаги боғлиқлик аниқланди (Пирсон коэффиценти).

✓ **Регрессион таҳлил:** Даромадга таъсир қилувчи омиллар (масалан, тажриба, платформа тури, контент тури) аниқланди.

✓ **Кластер таҳлили:** Саёҳатчиларни даромад манбалари ва иш услуби бўйича гуруҳларга бўлиш учун k-means алгоритмидан фойдаланилди.

Тадқиқот чегаралари. Сўров географик жиҳатдан Осиё, Европа ва Шимолий Америкадаги саёҳатчилар билан чекланди. Шунингдек, маълумотлар 2025 йил апрелигача бўлган даврни қамраб олади.

Натижалар. Маълумотларни тавсифий статистика орқали таҳлил этилди. Сўров натижаларига кўра, саёҳатчиларнинг 68% фриланс ва онлайн хизматлар орқали даромад топади. Ўртача ойлик даромад \$1,200 ни ташкил этди. Энг кўп фойдаланиладиган платформалар:

2-диаграмма Саёҳатчиларнинг энг кўп фойдаланиладиган платформалар

Иш соатлари ўртача ҳафтасига 20 соат ($SD=5$) ни ташкил қилди, бу эса саёҳатчиларга иш ва дам олишни мувофиқлаштириш имконини берди.

Мақолада омилларни корреляцион таҳлил қиламиз бунда, иш соатлари ва даромад ўртасида ижобий корреляция аниқланди яъни ($r = 0.72$, $p < 0.01$). Бу шуни кўрсатадики, кўпроқ ишлаган саёҳатчилар юқори даромадга эга бўлади. Шунингдек, тажриба даражаси (йилларда) билан даромад ўртасида корреляция ($r = 0.65$, $p < 0.05$) мавжуд бўлди.

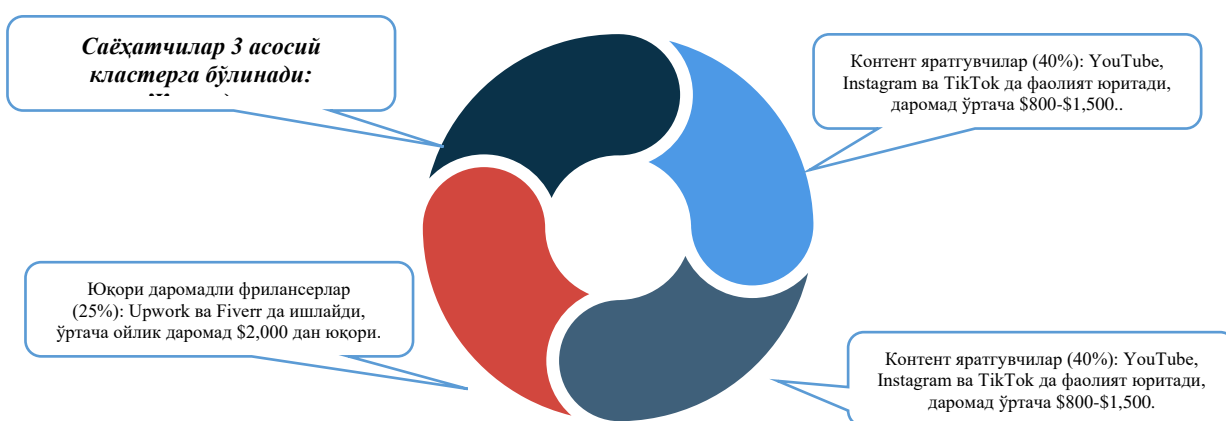
Регрессион таҳлиллар эса, регрессион модель ($R^2 = 0.58$) даромадга таъсир қилувчи асосий омилларни аниқланди:

Тажрибалар шуни кўрсатмоқдаки, ($\beta=0.42$, $p < 0.01$): 3 йилдан ортиқ тажрибага эга фрилансерлар ўртача 30% кўп даромад топишлиги аниқланди.

Масалан, платформа тури бўйича ($\beta = 0.35$, $p < 0.05$): Upwork ва Fiverr каби платформалар YouTube га нисбатан юқори даромад келтиришлиги ўрганишларда аниқланди.

Контент тури бўйича эса, ($\beta = 0.28$, $p < 0.05$): Видео контентлар (YouTube, TikTok) текстли контентларга нисбатан тезроқ даромад олиб келиши ўрганишларда аниқланди.

Энди кластер таҳлилларга ўтамиз,

Муҳокама

Натижаларнинг аҳамиятини бирма-бир таҳлил этамиз. Тадқиқот натижалари саёҳатчилар учун фриланс ва онлайн хизматлар орқали даромад топишнинг реал имконият эканлигини кўрсатди.

Upwork ва Fiverr каби платформалар юқори даромад олиш имконини берса, YouTube ва TikTok каби ижтимоий медиа платформалар кўпроқ вақт талаб қилади, лекин узоқ муддатли пасив даромад манбаи бўлиши мумкин.

Онлайн дарслар эса мустақиллик ва иш вақтини танлаш имконини беради, лекин даромад бошқа соҳаларга нисбатан пастроқ бўлади.

Ушбу хизматларининг афзалликлари ва камчиликларини таҳлил этилди. Яъни, афзалликлари, географик мустақиллиги, саёҳатчилар дунёнинг исталган нуқтасидан ишлай олади. Иш вақтининг мослашувчанлиги билан эса, ўртача

20 соатлик иш ҳафталари саёҳат ва дам олиш учун вақт қолдиради. Платформаларнинг кўплиги, турли малака ва қизиқишларга мос имкониятлар мавжудлиги билан ажралиб туради.

Ушбу хизматларнинг камчилиги, даромаднинг ноустуворлиги, айниқса, янги бошловчилар учун даромад паст бўлиши мумкин. Интернетга боғлиқлиги жиҳатидан, сафарларда юқори сифатли интернетга эга бўлиш муҳим ҳисобланади. Рақобат Fiverr ва Upwork каби платформаларда юқори рақобат мавжуд бўлади.

Амалий тавсиялар орқали шуларни алоҳида таъкидлаш жоизки, платформа танлови бўйича, янги бошловчилар Upwork ва Fiverr дан бошлаши тавсия этилади, чунки бу платформалар тез даромад олиш имконини беради. Малака ошириш бўйича, онлайн курслар (Coursera, Udemy) орқали график дизайн, копирайтинг ёки видео монтаж каби талабгир соҳаларда малака ошириш даромадни оширади. Контент стратегияси бўйи, YouTube ва TikTok да мунтазам контент яратиш узоқ муддатли даромад манбаи бўлиши мумкин. Молиявий режалаштириш бўйича, даромаднинг ноустуворлигини ҳисобга олиб, саёҳатчилар харажатларни оптимизация қилиши ва захира жамғармасини шакллантириши лозим.

Хулоса

Саёҳатларда қўшимча даромад топиш учун фриланс, онлайн хизматлар ва контент яратиш муҳим имкониятлардир. Статистик таҳлил натижаларига кўра, тажриба, платформа тури ва иш соатлари даромадга муҳим таъсир кўрсатади. Саёҳатчилар ўз малакаси ва қизиқишларига мос платформаларни танлаб, молиявий мустақилликка эришишлари мумкин.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Finlit.uz - O'zbekiston Markaziy bankining moliyaviy savodxonlik platformasi
2. G.Mirhamidova, N.Urunov Formation of financial literacy of students of future mathematics teachers by solving keys, World Economics & Finance Bulletin (WEFB). -6, 2024-yil. <https://www.scholarexpress.net>

International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices

Hosted online from Rome, Italy

Website: econfseries.com

27th May, 2025

3. G.Mirhamidova, N.Urunov “Raqamli jamiyatda bolalar uchun moliyaviy savodxonlikni shakllartirishning xorij tajribasi”, Proceedings of International Scientific Conference on Multidisciplinary Studies Hosted online from Moscow, Russia. -12, 2024-yil. <https://econferenceseries.com/index.php/scms/issue/>
4. A.X.Asqarov, G.Mirhamidova, “Педагогические нормы оценки финансовой грамотности студентов экономической направленности” NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI IY AXBOROTNOMASI, [2024-7]. -9, 2024-yil. journal.namdu.uz
5. A.X.Asqarov, G.Mirhamidova, N.Urunov, “Mamlakatni iqtisodiy o'sishida maktab o'quvchilarining moliyaviy savodxonligini oshirishning tutgan o'rni” ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. -10, 2024-yil. <https://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/15794>

**САЁЎХАТ БЮДЖЕТИНИ РЕЖАЛАШТИРИШ ВА
ОПТИМАЛЛАШТИРИШ: ЗАМОНАВИЙ ВОСИТАЛАР ВА
УСУЛЛАР (ИНДОНЕЗИЯ МИСОЛИДА)**

N. M. Urunov

PhD Namangan davlat universiteti

Sh. Sh. Abduraxmonov,

Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya

Ushbu maqolaning maqsadi Indoneziya misolida o'zini o'zi anglash uchun sharoit yaratish va byudjet mablag'larini optimallashtirishdir. Major-bu Real vaqtda xabar almashish uchun mo'ljallangan foydalanuvchilar, mobil va mobil qurilmalar o'rtasidagi xabar almashish platformasi. Shunday qilib, Indoneziya mafiozi, masalan, Narvaes mafiyasi, mamlakat iqtisodiyoti va transport infratuzilmasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi...

Abstract

The purpose of this program is to create conditions for self-realization and optimize budget funds on the example of Indonesia. Major is a messaging platform between users, mobile and mobile devices designed for Real-time messaging. Thus, Indonesian mafiosi, such as the Narvaes mafia, have a significant impact on the country's economy and transport infrastructure.

Аннотация

Целью данной программы является создание условий для самореализации и оптимизации бюджетных средств на примере Индонезии. Major - это платформа обмена сообщениями между пользователями, мобильными устройствами и серверами, предназначенная для обмена сообщениями в режиме реального времени. Таким образом, индонезийские мафиози, такие как мафия Нарваэса, оказывают значительное влияние на экономику и транспортную инфраструктуру страны..

Кириш

Саёҳат бюджетини режалаштириш ва оптималлаштириш замонавий туризмда муҳим аҳамиятга эга. Глобаллашув ва рақамли технологияларнинг ривожланиши билан саёҳатчилар ўз харажатларини бошқариш учун янги воситалар ва усуллардан фойдаланиш имкониятига эга бўлди. Индонезия каби экзотик ва кўплаб туристларни жалб қилувчи давлатда бюджетни самарали бошқариш саёҳат тажрибасини яхшилашда муҳим омилдир. Индонезия ўзининг табиий гўзалликлари, Бали ороли, Боробудур ибодатхонаси ва Жакарта каби мегаполислари билан дунё бўйлаб саёҳатчиларни ўзига жалб қилади. Бироқ, транспорт, яшаш ва озиқ-овқат харажатларининг турлилиги бюджетни режалаштиришда мураккабликларни келтириб чиқаради.

Ушбу мақоланинг мақсади – Индонезия мисолида саёҳат бюджетини режалаштириш ва оптималлаштиришда замонавий воситалар ва усулларнинг самарадорлигини ўрганиш ҳисобланади. Мақолада рақамли платформалар, мобил иловалар ва маълумотлар таҳлилига асосланган усулларнинг саёҳат харажатларини камайтиришдаги роли таҳлил қилинади. Шунингдек, Индонезиянинг маҳаллий хусусиятлари, масалан, мавсумий нарх ўзгаришлари ва транспорт инфратузилмаси харажатларни бошқаришга қандай таъсир кўрсатиши атрофлича таҳлил этилган.

Усуллар. Ушбу тадқиқотда аралаш усуллардан фойдаланилди: сифат ва миқдор таҳлили олиб борилди. Тадқиқот Индонезияга саёҳат қилган 100 нафар хорижий туристлардан иборат танлов асосида ўтказилди. Ушбу танловда саёҳатчиларнинг бюджет режалаштиришда фойдаланган воситалари ва усуллари ўрганилди. Маълумотларни йиғиш учун quuidagi усуллар қўлланилди:

1. **Сўровнома:** Google Forms орқали онлайн сўров ўтказилди. Сўровда саёҳатчилардан улар фойдаланган рақамли иловалар (масалан, Booking.com, Skyscanner), бюджетни бошқариш усуллари ва Индонезиядаги харажатлар тўғрисида маълумот сўралди.
2. **Интервью:** 10 нафар саёҳатчи билан ярим тузилган интервьюлар ўтказилди. Интервьюларда уларнинг Индонезиядаги саёҳат тажрибалари,

харажатларни оптималлаштиришдаги муаммолари ва замонавий воситалардан фойдаланиш самарадорлиги муҳокама қилинди.

3. **Маълумотлар таҳлили:** Сўров натижалари SPSS дастури ёрдамида статистик таҳлил қилинди. Харажатларнинг асосий категориялари (транспорт, яшаш, озиқ-овқат, экскурсиялар) ва уларни оптималлаштиришда фойдаланилган воситалар ўртасидаги боғлиқлик аниқланди.

Тадқиқот Индонезиянинг учта асосий туристик йўналиши – Бали, Жакарта ва Йогьякартада ўтказилди. Бу минтақалар турли хил харажатлар ва инфратузилма хусусиятларига эга бўлиб, бюджетни режалаштиришнинг турли жиҳатларини ўрганиш учун мос танлов бўлди.

Натижалар. Сўров натижаларига кўра, саёҳатчиларнинг 78% рақамли воситалардан (мобил иловалар ва веб-платформалар) фойдаланиб, ўз бюджетларини режалаштирган. Энг кўп фойдаланилган платформалар қуйидагилар бўлди:

- ✓ **Booking.com** ва **Agoda** (65%): меҳмонхоналар ва хостелларни брон қилишда.
- ✓ **Skyscanner** ва **Google Flights** (58%): арзон авиабилетларни топишда.
- ✓ **Traveloka** (42%): Индонезияда маҳаллий транспорт ва турларни брон қилишда.
- ✓ **Google Sheets** ва **YNAB (You Need A Budget)** (30%): харажатларни кузатиш ва бошқаришда.

Харажатлар таҳлили шуни кўрсатдики, саёҳат бюджетининг энг катта қисми яшаш (35%) ва транспортга (30%) сарфланади. Балида яшаш харажатлари Жакарта ва Йогьякартага нисбатан ўртача 20% юқори бўлди, бу мавсумий туризм ва юқори талаб билан боғлиқ ҳисобланади. Рақамли воситалардан фойдаланган саёҳатчилар ўртача 15-20% харажатларни тежашга эришди, айниқса, арзон нархларни таққослаш ва акциялардан фойдаланиш орқали эришилди.

1-расм. Индонезиянинг Бали туристик массиви

Интервьюларда саёҳатчилар Индонезияда маҳаллий транспорт (мотоцикл ижараси, Grab иловаси) ва умумий овқатланиш жойларидан (warung) фойдаланиш харажатларни камайитиришда муҳим эканлигини таъкидлади. Бироқ, баъзи саёҳатчилар маҳаллий нархларнинг шаффоф эмаслиги ва туристларга юқори нархлар таклиф қилиниши муаммо эканлигини қайд этди.

Муҳокама. Тадқиқот натижалари замонавий воситалар ва усуллар саёҳат бюджетини оптималлаштиришда муҳим роль ўйнайдиганлигини кўрсатди. Индонезия мисолида рақамли платформалар, хусусан, нархларни таққослаш ва брон қилиш иловалари, саёҳатчиларга арзон вариантларни топишда ёрдам беради.

Масалан, Skyscanner ва Traveloka каби иловалар мавсумий нарх ўзгаришларини таҳлил қилиб, энг фойдали вақтда брон қилиш имконини беради. Шу билан бирга, маҳаллий иловалар, масалан, Grab ва Gojek, транспорт харажатларини камайтиришда муҳим аҳамиятга эга.

Бироқ, Индонезияда бюджетни режалаштиришда баъзи муаммолар мавжуд. Туризм инфратузилмасининг нобаробар ривожланиши (масалан, Балида юқори нархлар ва Йогьякартада арзонроқ имкониятлар) саёҳатчиларнинг харажатларига таъсир кўрсатади.

Бундан ташқари, маълумотларнинг шаффоф эмаслиги ва маҳаллий бозорларда нархларнинг "туристлар учун" оширилгани саёҳатчилар учун қўшимча тўсиқ бўлиб хизмат қилади. Бу муаммоларни ҳал қилиш учун саёҳатчиларга маҳаллий нархлар ва хизматлар тўғрисида очиқ маълумотлар тақдим этиш тавсия этилади.

Келгусида саёҳат бюджетини оптималлаштиришда сунъий интеллект (AI) ва катта маълумотлар (Big Data) технологиялари янада муҳим бўлиши мумкин. Масалан, AI асосидаги иловалар саёҳатчиларнинг афзалликларини таҳлил қилиб, уларга шахсий бюджет режаларини таклиф қилиши мумкин. Индонезия каби давлатларда бундай технологияларни жорий этиш туризм секторининг шаффофлиги ва самарадорлигини ошириши мумкин.

Хулоса

Индонезия мисолида ўтказилган тадқиқот замонавий воситалар ва усуллар саёҳат бюджетини режалаштириш ва оптималлаштиришда муҳим аҳамиятга эга эканлигини кўрсатди.

Рақамли платформалар ва маҳаллий хизматлардан фойдаланиш харажатларни 15-20% га камайтириш имконини беради. Бироқ, маълумотлар шаффофлиги ва инфратузилма муаммолари саёҳатчилар учун тўсиқ бўлиб қолади. Келгусида сунъий интеллект ва маълумотлар таҳлилига асосланган технологияларни қўллаш бюджетни бошқаришни янада самарали қилиши мумкин. Ушбу тадқиқот натижалари туризм соҳасидаги мутахассислар ва саёҳатчилар учун қимматли тавсиялар бўлиб хизмат қилади

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. G.Mirhamidova, N.Urunov Formation of financial literacy of students of future mathematics teachers by solving keys, World Economics & Finance Bulletin (WEFB). -6, 2024-yil. <https://www.scholarexpress.net>
2. G.Mirhamidova, N.Urunov "Raqamli jamiyatda bolalar uchun moliyaviy savodxonlikni shakllartirishning xorij tajribasi", Proceedings of International Scientific Conference on Multidisciplinary Studies Hosted online from Moscow, Russia. -12, 2024-yil. <https://econferenceseries.com/index.php/scms/issue/>
3. A.X.Asqarov, G.Mirhamidova, "Педагогические нормы оценки финансовой грамотности студентов экономической направленности" NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI IY AXBOROTNOMASI, [2024-7]. -9, 2024-yil. journal.namdu.uz
4. A.X.Asqarov, G.Mirhamidova, N.Urunov, "Mamlakatni iqtisodiy o'sishida maktab o'quvchilarining moliyaviy savodxonligini oshirishning tutgan o'rni" ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. -10, 2024-yil. <https://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/15794>
5. A.X.Asqarov, G.Mirhamidova, N.Urunov, "Iqtisodiy rivojlanishning muhim omili sifatida moliyaviy savodxonlikni oshirish usullari" ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. -11, 2024-yil. <https://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/15791>
6. A.X.Asqarov, G.Mirhamidova "Iqtisodiy yo'nalishdagi talabalar o'rtasida moliyaviy savodxonlikni baholashni pedagogik me'zonlari" Journal of New Century Innovations . -16, 2024-yil. <https://www.newjournal.org/index.php/new/article/view/15796>
7. A.X.Asqarov, "The need for innovative pedagogical technologies to improve the financial literacy of student youth", NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTNOMASI. -6, 2024-yil. e-mail: science@namdu.uz
8. A.X.Asqarov, "Олий таълим муассасаларида молиявий саводхонликни оширишни педагогик технологиялари", International Journal of Science and Technology. -10, 2024-yil. muydinovmuhammadzair@gmail.com

International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices

Hosted online from Rome, Italy

Website: econfseries.com

27th May, 2025

9. A.X.Asqarov, “The Process of Organizing the Increase in Financial Literacy in Higher Educational Institutions”, European Journal of Economics, Finance and Business Development . -10, 2024-yil. 11
10. S. V. Brovchak, M. A. Selivanova, E. N. Sochneva, O. V. Firsanova, A. A. Tsyganov, V. G. Shubayeva, “Issues of increase in financial literacy of students of higher educational institutions of financial and economic orientation” Перспективы Науки и Образования. 2019. 5 (41)
11. Е.П. Рошко, Обзор зарубежных и отечественных программ по повышению финансовой грамотности школьников
<https://prodod.moscow/archives/24895>
12. <https://kun.uz/news/2018/11/26/muvaffakiatga-erisgan-sahslarning-6-siri>

INNOVATIVE ELEMENTS IN FRANK HERBERT'S WORKS

Karina Novik Rishatovna

Teacher of Uzbekistan State World Languages University

+998908053716

Sabina Rakhmatulina Ilgamovna

Student of Uzbekistan State World Languages University

+998997388570

Annotation:

This thesis investigates Frank Herbert's unique contribution to the growth of science fiction. By broadening the thematic variation beyond technological speculation to include ecological, political, psychological, and religious aspects, particularly human-environment interactions and power structures with resource-based economies, Herbert basically transformed the genre. Also, author raised science fiction to a tool for systematic thinking and philosophical reflection by incorporating aspects of Jungian psychology, Eastern philosophy, and linguistic invention. This thesis claims that Herbert's methods represent a turning point in the development of science fiction, transforming it into a mature and intellectually rich literary form.

Keywords: Frank Herbert, science fiction, worldbuilding, ecology, environment, politics, technology, psychology, religious.

Often focused on technological development and interstellar exploration, science fiction has long reflected society's hopes and fears about the future. By the mid-twentieth century, however, the genre started to change into a vehicle for more profound philosophical and systematic investigation. Among the key figures pushing this change was Frank Herbert, whose novel "Dune" (1965) fundamentally turned science fiction towards more complicated thematic and structural potential. Distinctive contribution of Frank Herbert to science fiction extends far beyond conventional storytelling, he fundamentally reconceptualized the genre's approach to worldbuilding, thematic exploration, and literary technique.

Author's most revolutionary contribution may be his introduction of comprehensive ecological thinking into science fiction. Before "Dune", planetary environments in science fiction often served as exotic backdrops rather than integral narrative elements. Herbert inverted this relationship, making ecosystem of Arrakis the foundational reality that shapes every aspect of the story – from politics and religion to human evolution and social structures.

Frank Herbert created a scientifically plausible desert ecosystem with internally consistent patterns of climate, geography, and biology. The complex relationship between sandworms, sandtrout, spice, and water demonstrates author's understanding of ecological correlation and balance.

The Fremen's stillsuits, water discipline, and cultural practices represent a rigorously imagined human adaptation to extreme environmental conditions. Herbert detailed how their civilization – from technology and economics to social customs and religious beliefs – evolved in response to ecological demands. This attention to how environment shapes culture represented a significant departure from earlier science fiction that often imposed Earth-normal human societies on alien worlds.

Beyond physical adaptations, Herbert explored how environment shapes consciousness itself. The concept of "ecological literacy" embodied by the Fremen and later y Paul Atreides represents an awareness of systematic relationships that transcends mechanistic thinking. As Herbert wrote in "Children of Dune": "The highest function of ecology is understanding consequences".

Another significant innovative element in Frank Herbert's works was his approach to politics. Rather than presenting simplified political contrast common in earlier science fiction (democracy versus totalitarianism, capitalism versus communism), Herbert constructed multidimensional power structures where various forces – feudal houses, religious orders, economic guilds, and ecological imperatives – exist in dynamic tension.

Author deliberately rejected the common science fiction trope of technological utopianism, instead presenting a future society that had reverted to feudal political structures while maintaining advanced technology. Through organizations like the Spacing Guild, CHOAM corporation, and Bene Gesserit sisterhood, Herbert

examined how institutions pursue their interests across centuries. Also, he explicitly connected political power to resource control, particularly through the spice mélange – a irreplaceable substance that enables interstellar travel, extended life, and expanded consciousness. This resource-based political economy anticipated later theoretical approaches in political science and economics that emphasize resource dependency as a key factor in geopolitical relationships.

Perhaps most significantly, Herbert's fiction constantly investigates the nature of power itself – how it operates, how it corrupts, and how it restricts even those who use it. The central tragic arc of Paul Atreides demonstrates how structural forces can trap even the most powerful individual in systems they cannot fully control.

Frank Herbert himself was explicit about the political aspect of his work, stating in a 1969 interview: "I am showing you the superhero syndrome and your own participation in it... Don't give over all of your critical faculties to people in power, no matter how admirable those people may appear to be". This skeptical position toward concentrated power reflects Herbert's complex political philosophy, which drew from classical liberalism, ecological anarchism, and conservative traditionalism without fully embracing any single ideology.

Frank Herbert enhanced the psychological factors of science fiction to extraordinary complexity, moving beyond the genre's traditional focus on external technological change to explore how human consciousness itself might evolve. His work involves elements of Jungian psychology, General Semantics, Eastern philosophical traditions, and emergent theories of human potential to create a multifaceted exploration of the mind.

Through Paul Atreides' prophetic abilities, Herbert explores philosophical questions about free will, determinism, and the nature of time itself. Paul's tragic arc – becoming trapped in his own prescient vision – serves as a metaphor for psychological determinism and the limitations of awareness. One of the main themes in Herbert's fiction was explorations of expanded mind through various ways – the spice mélange, Bene Gesserit training, Mental computation, and genetic memory. These altered states are not presented as mere fantasy elements but as evolutionary possibilities for human consciousness. Author's concept of ancestral memory accessible through genetic inheritance represents a science-fictional development of

Jung's collective unconscious theory. Through characters like Leto II and the Bene Gesserit Mothers, he explores how access to ancestral experience might transform individual identity and historical understanding.

All the novels in the "Dune" series are permeated with religious theme. In contrast to the genre's typical tendency to view religion as a remnant of the past destined to disappear with the advance of science and technology, Frank Herbert presents religion as a persistent, evolving, and powerful force in human history and future.

The Orange Catholic Bible depicted in "Dune" represent a synthetic religion formed from elements of numerous Earth faiths after the Butlerian Jihad. This concept shows how religions can evolve, adapt, and assimilate elements of different systems while maintaining continuity. Through the Missionaria Protectiva, Herbert introduces the concept of deliberate religious engineering – the conscious planting of prophetic templates and religious beliefs as tools of social control and cultural preparations. Particularly in the later "Dune" novels, author explores religious belief and practice as evolutionary adaptations that preserve human knowledge and potential.

Author's deep interest in how religious systems develop and function led him to explore the role of myth, prophecy, and spiritual institutions in shaping societies, viewing religion as a powerful cultural force, capable of inspiring both profound devotion and dangerous fanaticism.

Frank Herbert's treatment of religion was informed by his extensive reading in comparative religion, particularly Islamic traditions that influenced the Fremen culture, as well as elements of Zen Buddhism and Catholicism.

Herbert's linguistic innovations in the "Dune" series represent another significant contribution to science fiction worldbuilding. Instead of creating comprehensive constructed languages, Herbert used a more delicate approach – creating language fragments, specialized terminology, and culturally significant phrases that suggest the existence of complete languages without fully detailing them.

Frank Herbert created terms with recognizable etymological roots from multiple Earth languages, particularly Arabic, Latin, and Persian. This method suppose how languages might evolve and blend over millennia while maintaining connections to their origins. Moreover, he created distinct specialized terminologies for different

cultures and organizations in his universe – the Bene Gesserit have their own terms for their practices, the Fremen have specialized desert vocabulary, and the imperial culture has its gallant language. The Fremen language in particular functions as an archive of cultural knowledge, with terms like “water discipline” and “wali” carrying layers of cultural significance beyond their literal meanings. These specialized lexicons reflect how professional, regional, and social groups develop distinct linguistic patterns.

This linguistic creativity is matched by Herbert’s anthropological imagination – his ability to construct culturally coherent societies with distinctive values, practices, and material cultures. The Fremen in particular represent one of science fiction’s most fully realized fictional cultures, with internally consistent economic systems, social structures, religious practices, and material technologies all adapted to their environment.

The list of used literature:

1. Herbert, F. Dune - USA: Chilton Books, 1965.
2. Herbert, F. Dune Messiah - USA: G. P. Putnam's Sons, 1969.
3. Herbert, F. Children of Dune - USA: G. P. Putnam's Sons, 1976.
4. McNelly, W.E. The Dune Encyclopedia - USA: Berkley Books, 1984.
5. Lorenzo DiTommaso. “History and Historical Effect in Frank Herbert’s Dune”. Science Fiction Studies, vol. 19, no. 3, 1992.

USING SCENARIO-BASED LEARNING APPROACHES IN LANGUAGE TEACHING

Begizova Madina Karimovna

Senior Teacher, English Faculty No. 3,

Uzbekistan State World Languages University, Uzbekistan

Abstract:

This article explores Scenario-Based Learning (SBL) as a transformative approach in language education, emphasizing its constructivist roots and practical relevance. It highlights how SBL techniques - such as role-playing, decision-making, problem-solving, and interactive storytelling - immerse students in authentic, dynamic situations that mirror real-world communication challenges. By fostering critical thinking, collaboration, and adaptability, SBL moves beyond traditional language instruction, promoting fluency through experiential learning. The discussion underscores SBL's effectiveness in preparing learners, particularly future educators, for real-life language use in professional and everyday contexts.

Key words: Scenario-Based Learning (SBL); experiential learning; role-playing; decision-making; problem-solving; interactive storytelling; critical thinking; real-world communication

Scenario-Based Learning (SBL) has become a significant educational approach, particularly in language teaching, due to its ability to immerse students in realistic, complex, and dynamic learning environments. This innovative pedagogical method emerged as a constructivist approach to learning, grounded in the work of educational theorists like Jerome Bruner [1, 1960], David Kolb [2, 1984], and Jean Piaget [3, 1972], who emphasized active, experiential learning. The approach has been particularly effective in language education, where students need to develop not only grammatical and lexical knowledge but also the practical communication skills necessary to function in real-world contexts. As Begizova [7, 2024] points out, SBL plays a critical role in preparing future educators for effective foreign language

teaching by providing them with immersive, realistic teaching experiences that better align with the challenges of real-world education.

Developed in the late 20th century, SBL evolved as a response to the limitations of traditional language learning methods, which were often focused on memorization and passive engagement. Pioneers such as David Jonassen [4, 2000] contributed significantly to the development of SBL, arguing that learning should occur in authentic contexts, where students engage with tasks that resemble the challenges they will face in real life. Jonassen and other theorists like Richard E. Mayer [5, 2005] and Michael G. Moore [6, 2010] emphasized the importance of designing learning experiences that are contextual, interactive, and immersive. This is especially crucial in language acquisition, where practice and real-time problem-solving are critical for fluency. The importance of SBL lies in its focus on active learning, where learners are placed in realistic scenarios that require them to make decisions, solve problems, and communicate effectively in the target language. This method moves away from traditional classroom exercises, which tend to be prescriptive and isolated from real-world applications, to create situations where students must engage in critical thinking and use the language in dynamic, spontaneous ways. The idea is to reproduce the unpredictability and complexity of real-world situations, making language learning not only more engaging but also more relevant and transferable to students' everyday and professional lives.

Now that we've explored the foundation of Scenario-Based Learning, let's turn our attention to the first technique that plays a central role in this approach: role-playing tasks. This technique encourages learners to immerse themselves in scenarios where language use is vital to navigating unpredictable situations, providing a significant departure from traditional methods. In traditional role-play, students often follow pre-defined scripts and engage in simple exchanges limited to memorized vocabulary or sentence structures. These exercises focus primarily on language accuracy but do not always reflect the fluid nature of real-world communication. Scenario-Based Role Play, on the other hand, immerses students in dynamic, evolving situations where they must use language to negotiate, solve problems, and adapt their responses in real-time. For example, students might role-play a business negotiation, but the situation could shift unexpectedly—perhaps the product is

faulty, or new demands are introduced. In these cases, students must think quickly, adjusting their language use and strategies according to the changing dynamics of the situation. This technique enhances critical thinking, decision-making, and language fluency by requiring students to engage actively in the conversation and adapt to unpredictable circumstances. For instance, in a Scenario-Based Role Play, students might simulate a customer service interaction where the customer is dissatisfied with a product. As the conversation progresses, new twists might be introduced, such as a sudden product recall or an unsatisfied client who demands a refund. Students must adjust their language in response, think quickly, and negotiate a solution, mirroring real-world communication. This dynamic, unpredictable environment fosters the development of flexible language skills that go beyond the memorization of phrases, requiring learners to engage critically and respond in ways that reflect real-world scenarios.

Having examined role-playing as a dynamic and interactive technique within Scenario-Based Learning, we now shift our focus to another vital technique: decision-making activities. These activities require students to use language strategically in situations where their actions have immediate consequences. In traditional learning environments, decision-making exercises often involve theoretical problems or abstract case studies with fixed answers. While these scenarios may help practice vocabulary or grammatical structures, they do not offer the same level of real-world application. In contrast, decision-making scenarios in SBL immerse students in situations that require them to make real-time decisions that have consequences. For example, in a crisis management scenario, students might need to decide how to respond to a sudden emergency, like a missing passport while abroad. These decisions might involve communication with airport authorities, colleagues, or emergency services, and the students' responses must be timely and well-justified in the target language. In such situations, students must use language in a spontaneous and problem-solving manner, balancing multiple factors such as time constraints, cultural nuances, and language proficiency. For example, a scenario where students must decide how to handle a business crisis, such as a delayed shipment to an international client, forces them to make decisions under pressure. They must negotiate with the client, using the target language to offer

solutions and adapt their responses based on new developments (e.g., further delays or new demands).

Now that we have discussed decision-making activities and their immersive nature, let's delve into the third key technique in Scenario-Based Learning: problem-solving missions. These exercises challenge students to collaborate and solve real-world issues using their language skills. Traditional problem-solving exercises in language classrooms often focus on individual tasks with clear-cut solutions. While this can develop certain cognitive skills, it does not prepare students for the complex, open-ended challenges that arise in real-life scenarios. In Scenario-Based Learning, problem-solving becomes a collaborative effort. Students engage in team-based missions that require them to negotiate, delegate tasks, and arrive at a consensus. These missions, such as planning an event or developing a product, require students to communicate, solve problems, and make decisions together. For example, students might be tasked with organizing a cultural event, where they need to decide on themes, coordinate with vendors, and work with the local community. This scenario encourages collaborative decision-making and challenges students to use language in a variety of contexts, from formal negotiations to informal exchanges. Following our exploration of problem-solving activities, we now turn to interactive storytelling - another technique that forms an integral part of Scenario-Based Learning. This technique allows students to actively engage with narrative construction, enhancing both their creativity and language skills. In traditional storytelling exercises, students typically read or listen to a story and then answer comprehension questions. While this helps with reading comprehension, it does not engage students in a creative or interactive way. In Scenario-Based Interactive Storytelling, students become active participants in creating the narrative. They co-author the story, making decisions that affect the plot and characters. As new developments occur, students must think quickly and adjust their contributions to keep the story flowing. For example, in a mystery story scenario, students might decide the actions of a detective as they solve the case, incorporating clues, suspects, and plot twists along the way. The story evolves with each student's contribution, encouraging improvisation, critical thinking, and language use in a fun and dynamic context.

Thus, after examining these innovative techniques, we conclude that Scenario-Based Learning offers a dynamic, real-world approach to language education. By engaging students in authentic, problem-solving scenarios, this method goes beyond traditional drills to immerse learners in the complex communication challenges they will encounter in their personal and professional lives. Through techniques such as role-playing, decision-making, problem-solving, and interactive storytelling, SBL equips students with the critical thinking and language proficiency they need to succeed. Unlike traditional methods, which often focus on passive knowledge acquisition, Scenario-Based Learning is a proactive approach that helps students develop the skills they need to navigate the complexities of the real world. By embracing interactive, contextualized learning experiences, SBL enhances not only language proficiency but also the problem-solving, adaptability, and collaborative skills required in today's globalized society.

References

1. Bruner J. The Process of Education. Harvard University Press, 1960
2. Kolb D. A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. Prentice Hall, 1984
3. Piaget J. The Psychology of the Child. Basic Books, 1972
4. Jonassen D. H. Computers as Mindtools for Schools: Engaging Critical Thinking. Pearson, 2000
5. Mayer R. E. The Cambridge Handbook of Multimedia Learning. Cambridge University Press, 2005
6. Moore M. G. Handbook of Distance Education. Routledge, 2010
7. Begizova M. The role of scenario-based learning in teacher preparation for foreign language education Western European Journal of Linguistics and Education Volume 2, Issue 12, December 2024
<https://westerneuropeanstudies.com/index.php/2> Madina Karimovna Начало формы

GAMIFICATION IN LANGUAGE TEACHING: A STRATEGY TO IMPROVE ENGAGEMENT AND PERFORMANCE IN SECONDARY SCHOOLS

Xolmurodov Nurbek

Abstract

This study explores the use of gamification as an innovative strategy to enhance student engagement and academic performance in language teaching within secondary schools. By integrating game elements such as points, badges, leaderboards, and interactive challenges into language lessons, teachers can create a motivating and immersive learning environment. The research investigates the impact of gamified instruction on students' participation, motivation, and language proficiency development. Data collected from classroom observations, student surveys, and performance assessments indicate that gamification not only increases enthusiasm for learning but also fosters deeper understanding and retention of language skills. The findings suggest that gamification is a valuable pedagogical tool that can transform traditional language classrooms and improve educational outcomes for secondary school learners.

Keywords: Gamification, language teaching, secondary schools, student engagement, academic performance, motivation, language learning, educational technology, game-based learning, classroom strategies.

Gamification in language teaching has rapidly gained traction as an innovative and highly effective pedagogical approach, especially in secondary schools where motivating students to actively participate and excel in language learning can be a persistent challenge. At its core, gamification involves the application of game design elements such as scoring systems, levels, leaderboards, challenges, and rewards within non-game educational contexts to create engaging and immersive learning experiences. This strategy transforms conventional language classrooms, which often rely heavily on rote memorization and repetitive drills, into vibrant environments that stimulate curiosity, competition, collaboration, and a sense of

achievement. Secondary school students, who are generally adolescents navigating both academic pressures and social dynamics, benefit immensely from gamified learning because it addresses their developmental needs for autonomy, competence, and relatedness through interactive and goal-oriented activities.

The effectiveness of gamification in language teaching lies primarily in its ability to boost intrinsic motivation by making learning enjoyable and rewarding. Traditional language instruction frequently suffers from student disengagement due to monotonous exercises and a lack of immediate feedback. Gamification breaks this pattern by introducing elements that naturally attract human interest—progression through levels, earning points or badges, overcoming challenges, and receiving recognition for achievements. These features generate excitement and a positive emotional response, which neuroscientific studies have linked to better memory retention and cognitive processing. When students are emotionally engaged, they are more likely to participate actively, take risks in using the target language, and persist in learning despite difficulties. This is crucial in language acquisition, where consistent practice and exposure are key to developing fluency and confidence.

In secondary schools, the classroom is often a complex social space, and gamification helps foster a collaborative atmosphere where peer interaction and communication flourish. Many gamified language activities are designed as team-based challenges or competitive games, encouraging students to work together, negotiate meanings, and use the language communicatively. This social dimension not only enhances linguistic competence but also builds essential interpersonal skills such as cooperation, leadership, and empathy. Furthermore, gamification can be adapted to accommodate different learning styles and proficiency levels, allowing each student to engage with the material at their own pace. For example, adaptive game mechanics can provide easier tasks for beginners while offering more complex challenges for advanced learners, ensuring that all students experience a sense of progression and avoid frustration or boredom.

The cognitive benefits of gamification extend beyond motivation and engagement to encompass deeper learning processes. Language games often require problem-solving, critical thinking, and creativity, as students must apply vocabulary and grammar rules in meaningful contexts rather than merely memorizing them. For

International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices

Hosted online from Rome, Italy

Website: econfseries.com

27th May, 2025

instance, role-playing games or scenario-based quests immerse students in authentic communicative situations, prompting them to use language purposefully to achieve goals. Such tasks mirror real-life language use and thus enhance transferability of skills. Additionally, immediate feedback embedded in gamified activities helps learners identify and correct errors promptly, which is vital for developing accuracy and fluency. The iterative nature of game challenges encourages repeated practice, reinforcing neural pathways associated with language learning and improving long-term retention.

Technological advances have been instrumental in expanding the reach and versatility of gamification in language education. Various digital platforms and mobile applications now offer teachers a wealth of customizable game-based tools that align with curriculum standards and language competencies. These tools often feature user-friendly interfaces, real-time progress tracking, and interactive multimedia content that appeal to tech-savvy secondary school learners. The integration of augmented reality (AR), virtual reality (VR), and artificial intelligence (AI) further enriches gamified experiences by providing immersive, adaptive, and personalized learning environments. For example, AR language apps allow students to interact with virtual objects labeled in the target language, while AI-powered chatbots simulate realistic conversations, providing instant corrective feedback. The data generated through these platforms also empowers teachers to monitor individual and group performance, identify areas of difficulty, and tailor instruction accordingly, making gamification not only engaging but also pedagogically sound. Despite its promising advantages, implementing gamification in language teaching requires careful planning and consideration to maximize its educational value. It is essential for educators to design gamified activities that align closely with learning objectives and curricular goals, ensuring that the game elements support rather than distract from language acquisition. The difficulty level of challenges should be balanced to maintain student interest without causing frustration or disengagement. Additionally, fostering an inclusive classroom culture where all students feel encouraged to participate is vital, as not all learners may initially be comfortable with competitive or game-like settings. Providing clear instructions, scaffolding tasks, and emphasizing cooperation alongside competition can help accommodate

diverse student preferences and personalities. Professional development for teachers is also crucial to equip them with the knowledge and skills needed to effectively integrate gamification into their teaching practice.

In summary, gamification presents a transformative opportunity to revolutionize language teaching in secondary schools by enhancing student engagement, motivation, and performance. By leveraging game design principles, educators can create dynamic, interactive, and learner-centered environments that address the cognitive, emotional, and social dimensions of language acquisition. The integration of technology further amplifies these benefits, offering personalized and immersive experiences that cater to diverse learners. As secondary education continues to evolve to meet the needs of digital-native generations, gamification stands out as a strategic approach that not only improves language proficiency but also cultivates lifelong learning skills such as problem-solving, collaboration, and self-regulation. Future research and practice should focus on refining gamification methods, exploring their long-term impacts, and ensuring equitable access to technology to maximize their potential in language education worldwide.

References

1. Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011). From game design elements to gamefulness: Defining gamification. Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference, 9–15. <https://doi.org/10.1145/2181037.2181040>
2. Kapp, K. M. (2012). The gamification of learning and instruction: Game-based methods and strategies for training and education. Wiley.
3. Reinhardt, J., & Sykes, J. M. (2014). Language at play: Digital games in second and foreign language teaching and learning. Pearson.
4. Sailer, M., Hense, J., Mandl, H., & Klevers, M. (2017). How gamification motivates: An experimental study of the effects of specific game design elements on psychological need satisfaction. Computers in Human Behavior, 69, 371–380. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.12.033>

International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices

Hosted online from Rome, Italy

Website: econfseries.com

27th May, 2025

5. Zainuddin, Z., & Attaran, M. (2016). Malaysian students' perceptions of using gamification for e-learning. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 13(1), 1-10. <https://doi.org/10.1186/s41239-016-0004-0>.

КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШИШ: ГЕНЕЗИСИ ВА РИВОЖЛАНИШ ТАРИХИ

Рахимхўжаев Рустам Нишонхўжаевич,

Ички ишлар вазирлиги Академияси

Тезкор-қидирув фаолияти кафедраси бошлиғи

E-mail: rrahimxo'jayev@mail.ru

Коррупцияга қарши курашиш фаолияти самарадорлигини ошириш учун унинг генезисини ўрганиш, шаклланиш ва ривожланиш тарихини тадқиқ этиш лозим. Коррупциянинг тарихий илдизлари жуда қадимга бориб тақалиб, бу ҳол қабилада маълум мавқега эга бўлиш учун қабила сардорларига совғалар бериш одатидан келиб чиққан деб тахмин қилинади. Ўша даврларда бу нормал ҳолат сифатида қабул қилинган. Бироқ давлат аппаратининг мураккаблашуви ва марказийлашуви коррупциянинг давлат ривожланишига катта тўсик эканлигини кўрсатди.

Коррупцияга қарши курашган ҳукмдорлардан бири Шумер шаҳар-давлати Лагаш подшоҳи Уруинимгина бўлган (тахминан эр. ав. 2319–2311 йилларда бошқарган). Коррупция учун намоёншкорона ва жуда қаттиқ жазо чораларига қарамасдан, унга қарши курашиш кутилган натижани бермаган¹. Жуда борса нисбатан хавфлироқ жиноятнинг олдини олишга эришилган бўлса-да, майда даражадаги ўзлаштириш ва порахўрлик кўринишидаги коррупция оммавий хусусиятга эга бўлган. Коррупциянинг муҳокамасига бағишланган биринчи илмий асар “Артха-шастра” деб номланиб, Бхарат (Ҳиндистон) вазирларидан бири Каутиля таҳаллуси остида нашрдан чиқарилган (ер. ав. IV аср). Бобил ҳукмдори Хаммурапи қонунларида ҳам порахўрлик учун жавобгарлик масалалари ўрин эгаллаган. Жумладан, адолат — порахўрликка қарши кураш, Сутхўрлик ишлари, виждонсиз амалдорларни ҳибсга олиш, гувоҳларни чақириш ва ҳоказо ёзилган².

Коррупцияга қарши курашишга оид манбалардан бири сифатида милоддан аввалги тахминан II асрда шакллана бошлаган Ману қонунларини келтириш

¹ <https://ru.wikipedia.org/wiki/Урукагина>

² Hammurapi qonunlari // https://uz.wikipedia.org/wiki/Hammurapi_qonunlari

мумкин. Ману қонунларида суд ишларини тергов қилиш, одил судлов қоидаларига риоя қилиш, ҳақиқатни англаш, даъво предметини аниқлаш, гувоҳлар, ишнинг вақти, жойи ва ҳолатларини аниқ билиши лозимлиги кўрсатилган. Одил судлов қоидаларига риоя қилган ҳолда ҳақиқатни англаши, даъво предметини, гувоҳни ўзлигини англаши, ишнинг жойи, вақти ва ҳолатини аниқлаши керак³.

Шунингдек, Қадимги римнинг XII жадвал қонунларида “*corruptere*” атамаси “пул эвазига судда ўз кўрсатмасини алмаштирмақ” ва “судьяни сотиб олмоқ” мазмунида ишлатила бошланган: “Наҳотки сен, қонуннинг суд муҳокамаси жараёнида мазкур иш бўйича пул мукофотини олганлиги фош этилган судья ёки воситачи учун ўлим жазосини назарда тутувчи қарорини шафқатсиз деб ҳисоблайсан?”⁴.

Мутафаккир олимлардан бири бўлган Арастунинг фикрига кўра “ҳар қандай сиёсий тизимдаги энг муҳим нарсаси қонунлар ва бошқа қоидалар орқали амалдорларнинг пул ишлашлари имконияти бўлмаслиги керак”⁵. У коррупцияга биринчи бўлиб тизимли даражада эътибор қаратган. Давлатчиликка бағишланган “Сиёсат” асарида коррупция шунчаки ҳуқуқбузарлик фактлари йиғиндиси сифатида эмас, балки давлатга жиддий таъсир кўрсатадиган, ўта оғир вазиятда эса, ўлимга бўлмаса ҳам, унинг дегенерацияси (бузилиши)га олиб келиши мумкин бўлган ҳодиса сифатида таърифланади. Арастунинг фикрича, коррупция ҳокимиятнинг энг юқори тузилмаларига таъсир қиладиган бундай “бузилган”, “нотўғри” давлатга тирания мисол бўлади⁶.

Тадқиқот ишимиз давомида таҳлиллар асосида Амир Темурнинг “Темур тузуклари” асарида ҳам коррупцияга қарши курашишга доир айрим масалалар мавжуд деган фикрга келиб, асослаш учун қуйидагиларни келтириш мумкин:

³ *Азизов Н.П.* Қонунларида одил судловни амалга ошириш масалаларининг ифодаланиши // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № (2024) Б. 8-21.

⁴ Таблица IX. 3. Авл. Гелий / Законы XII таблиц. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран / под ред. В.А. Томсинова. — М., 1999. — С. 120.

⁵ *Дашков Г.В.* Международно-правовой аспект в борьбе с коррупцией в РФ // Научные труды ИМПЭ им. А.С. Грибоедова. М., 2006. С. 61.

⁶ Аристотель. Собрание сочинений: В 4 т. М., 1983. Т. 4. С. 150.

“золимдан мазлумнинг ҳақини олдим. Золим етказган моддий ва жисмоний зарарларни исботлаганимдан кейин, уни шариатга мувофиқ иккиси ўртасида муҳокама қилдим ва бир гуноҳкорнинг ўрнига бошқасига жабр-зулм етказмадим”⁷.

“ҳокимлар-у сипоҳдан қай бирининг халққа жабр-зулм етказганини эшитсам, уларга нисбатан дарҳол адолат-у инсоф юзасидан чора кўрдим”⁸.

XVIII асрнинг охиридан бошлаб Ғарбда жамиятнинг коррупцияга муносабати кескин ўзгарди. Либерал ўзгаришлар, “Давлат ҳокимияти фуқаролар манфаатлари учун фаолият кўрсатади ва амалдорлар қонунларга қатъий риоя этишлари эвазига фуқаролар ҳукуматни таъминлайдилар”, – деган шиор остида рўй берди. Хусусан, АҚШнинг 1787 йилда қабул қилинган Конституциясида пора олиш АҚШ Президентига импичмент эълон қилиш мумкинлиги аниқ кўрсатилган икки жинойтдан бири ҳисобланади. Жамият давлат аппарати фаолияти сифатига янада кўпроқ таъсир кўрсатишни бошлади.

Коррупция ҳокимиятни аста-секин емирувчи ички таҳдиддир. Қадимда Рим, яқин ўтмишда СССР каби империяларнинг парчаланишига ҳам асосий сабаб, шак-шубҳасиз, коррупция бўлган⁹. Сиёсий партиялар ва давлат бошқарувининг кучайтирилиши, сиёсий элита ва йирик бизнес вакиллариининг тил бириктириш ҳолатларини вужудга келтира бошлади. Шунга қарамай XIX–XX асрларда ривожланган давлатларда коррупция даражаси бошқа давлатларга қараганда пасайди¹⁰.

Тарихдан маълумки Пётр I фискал ходимларнинг фаолияти устидан назоратни таъминлаш учун ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларини яратди. Ярославл

⁷ Темур тузуклари / Таҳрир ҳайъати: Б. Абдуҳалимов ва бошқ. – Т., 2012. – 76-б.

⁸ Ўша манба. – 78-б.

⁹ Федор Раззаков. Коррупция в политбюро. – М., 2009 // <https://www.litres.ru/book/fedor-razzakov/korrupciya-v-politburo-delo-krasnogo-uzbeka-249822/chitat-onlayn/>

¹⁰ Bardhan P. Corruption and development: a review of issues. — In: Political corruption: concepts and contexts / Ed. Heidenheimer A. J., Johnston M. 3rd ed. New Brunswick, NJ: Transaction, 2002. — P. 331.; Glaeser E. L., Goldin C. Corruption and reform: an introduction // NBER Working Paper 10775. 2004.

провинс-фискали Попсов ўз лавозимида бўлганида, қуйи даражадаги фискаллардан ва бошқа шахслардан пора олган. Ушбу жиноятларни содир этгани учун у ўлимга ҳукм қилинди ва қатл этилди¹¹.

Екатерина II даврида порахўрлик учун жазо чоралари Пётр I давридагидек қаттиқ эмас эди. Мансаб ваколатини ғаразли суиистеъмол қилганлик учун жиноий жавобгарлик тўғрисидаги қонун ҳужжатларига эмас, балки жиноят содир этганлик учун жазо муқаррарлиги принципини таъминлашга кўпроқ эътибор қаратилди.

1917 йил сентябрь ойида Муваққат ҳукумат томонидан ҳуқуқни муҳофаза қилиш тизимини ислоҳ қилиш жараёнида тасдиқланган “Москва шаҳар милицияси милиционерлари учун йўриқнома”да императив кўрсатмалар тарзида эмас, балки ахлоқий баҳо шаклида шундай сўзлар келтирилган:

милиционер фуқаролар учун хушёрлик, ҳалоллик, ростгўйлик, фидойилик, мардлик ва жасорат намунаси бўлиши керак” (2-банд);

милиция ходимининг расмий мавқеи бошқа фуқароларга нисбатан унга ҳеч қандай устунлик бермайди, масалан: навбатсиз озиқ-овқат олиш, томошаларда бепул қатнашиш ва ҳоказо (9-банд)¹².

1917 йил октябрь ойида болшевиклар томонидан амалга оширилган Россия давлатининг сиёсий тизими ва бошқарув шаклидаги ўзгаришлар коррупция, порахўрлик ва мансабни суиистеъмол қилишнинг бошқа шакллари ва уларнинг мазмунини ўзгартирмади. Ҳокимиятга эришган меҳнаткаш халқ вакиллари коррупцияни давом эттирдилар.

Халқ Комиссарлари Кенгашининг 1918 йил 8 майдаги “Порахўрлик тўғрисида”ги Фармони Совет Россиясида коррупция учун жиноий жавобгарликни назарда тутувчи биринчи акт бўлди (камида беш йил муддатга озодликдан маҳрум қилиш, у шу муддатга мажбурий меҳнат билан бирлаштирилди). Қизиғи шунда-ки, мазкур Фармонда пора олишга ёки беришга интилиш содир этилган жиноятга тенглаштирилди.

Россия Федерацияси ҳудудида ишлаб чиқиши 1918 йилда бошланган Жиноят кодекси 1922 йил 1 июндан кучга кирди. Янги Жиноят кодекси

¹¹ Кабанов П.А. Коррупция и взяточничество в России. Нижнекамск. 1995. С.21.

¹² Из опыта работы милиции. М., ГИЦ МВД СССР, 1991. Спец, выпуск № 1. С.5,6.

коммунистик тузум ёки ўтиш даври кодекси бўлиши керак эди. Унда, кейинги 1926 ва 1960 йилги Жиноят Кодексларидаги каби жазо чораларига алоҳида эътибор қаратилган. Ташкилий воситалар ва интизомий жазо чоралари орқали мансаб ваколатини суиистеъмол қилишнинг олдини олиш имкониятларини етарлича баҳоламаслик жиддий жазо сифатида (айрим қилмишлар учун, жумладан, ўлим жазосигача) ҳам кўрилиши мумкин эди.

Машхур олим А. Кирпичников коррупция ҳодисасининг ривожланишини ўрганар экан, ўзининг “Россиядаги пора ва коррупция” китобида Сталиндан кейинги даврда коррупциянинг кенг тарқалишини яшириш тобора қийинлашди. Ижтимоий муносабатларнинг маълум даражада музлаши коррупциянинг кенг тарқалганлигини ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи идораларнинг коррупция домига тушиб қолганлигини кўрсатди.

Расмий равишда ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари деб аталадиган жазо идоралари коррупцияга қарши курашмаса бу ерда яширин иқтисодиёт мавжуд бўлиши мумкин ва у доимо мамлакат иқтисодий салоҳиятининг муҳим қисмини ташкил қилади. Бу, биринчи навбатда, ички ишлар органларига ва унинг бўлинмаларига (Иттифоқ даврида социалистик мулкни ўғирлашга қарши кураш бошқармаси ва бўлимлари (ОБХСС – Муаллиф) иқтисодий жиноятларга қарши курашиш учун мўлжалланган.

Совет Иттифоқи Коммунистик партияси раҳбари Н. Хрушчев коррупцияни биргина ҳал қилувчи зарба билан тугатишга қарор қилди. 1962 йил июль ойида пора олиш учун ўлим жазоси жорий этилди. Ўлим жазоси коррупциянинг фош этилишига салбий таъсир кўрсатди: одамлар жиноятчини фош қилиб, қотиллик гуноҳини ўз зиммаларига олишни истамас, табиийки, коррупциянерлар ҳам жинояти ҳақида гапиришдан қўрқишарди.

СССР Олий Кенгашининг 1991 йил 24 июлдаги “СССР ва республикалар жиноят қонунчилиги асосларини амалга ошириш тўғрисида”ги Фармони билан 1991 йил 24 июлдан бошлаб СССР ҳудудида пора олганлик учун ўлим жазоси бекор қилинди¹³. Инқилобдан олдинги Россия жиноий қонунчилиги ва

¹³ Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР. 1991. №27. С. 1362.

Совет коррупцияга қарши қонунчилиги тажрибаси ижобий кўринади ва замонавий шароитда қабул қилиниши мумкин.

XX асрнинг 90 йилларида МДХ мамлакатлари бошдан кечирган ўтиш даврида партиявий назорат тизимининг емирилиши зарур ҳуқуқий база ва ҳуқуқий маданият билан қўллаб-қувватланмаган янги иқтисодий тизимга тез ўтиш содир бўлди, бу эса коррупциянинг гуллаб-яшнаши учун қулай шароит яратди. Ҳамма нарсга рухсат берилганлик, ҳамма нарсани сотиб олиш мумкин бўлган “ёввойи” бозор ҳодисаси давлат лавозимлари ва уларга хос бўлган ваколатларнинг ҳам олди-сотди предметиға айланишиға олиб келди¹⁴. Коррупция давлат амалдорлари билан ўзаро муносабатларнинг самарали усулларида бири бўлиб чиқди.

Кўриб чиқиладиган ҳодисанинг ривожланиш тарихидан келиб чиқиб, ҳозирги босқичда коррупция нимани англатишини, қандай хусусиятларга эга эканлигини кўриб чиқайлик.

Илмий-назарий жиҳатдан коррупцияга қарши курашиш масаласи нафақат ҳуқуқий фанларнинг, айти чоғда бошқа ижтимоий-гуманитар фанларнинг ҳам муҳим мавзуларидан бири ҳисобланади. Шу сабабли, иқтисодиёт, сиёсатшунослик, фалсафа, социология, педагогика, психология каби фанлар доирасида ҳам коррупцияга қарши курашиш борасида қатор тадқиқотлар амалга оширилган.

БМТ томонидан 1978 йил 17 декабрда қабул қилинган “Ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари ходимларининг одоб-ахлоқ кодекси”га мувофиқ, коррупция тушунчаси миллий қонунчилик билан белгиланиши ва ўз вазифаларини бажаришда ёки сабабларга кўра ҳар қандай хатти-ҳаракатнинг содир этилиши ёки ҳаракатсизлигини қамраб олиши керак. “Коррупция ҳаракати” ибораси пора беришга уринишни ҳам ўз ичига олади.

БМТнинг коррупцияга қарши халқаро кураш бўйича маълумотнома хужжатида коррупция “шахсий манфаатлар учун давлат ҳокимиятини суиистеъмол қилиш” деб таърифланади. Суиистеъмолларга қуйидагилар киради: порахўрлик, қариндош-уруғчилик (қариндошлари ёки “ички шахслар”

¹⁴ Кабанов П.А. Политическая коррупция в России: Криминологическая характеристика и меры сдерживания. Нижнекамск, 1998. С. 27.

ҳомийлигида даромадли ёки фойдали лавозимларни эгаллаш), давлат маблағларини шахсий фойдаланиш учун ўзлаштириш¹⁵.

Коррупциявий ҳуқуқбузарликларга қарши курашишда БМТ Котибиятининг коррупцияга қарши қўлланмасида ҳам худди шундай талқин қилинган. Ушбу ҳужжатга мувофиқ коррупцияга қуйидагилар киради:

мансабдор шахслар томонидан давлат мулкани ўғирлаш ва ўзлаштириш;
мансабдорлик мавқеини суиистеъмол қилиш, мансаб мақомидан норасмий фойдаланиш натижасида асоссиз шахсий манфаат (имтиёзлар, устунликлар) олиш;

жамоат бурчи ва шахсий манфаатлар ўртасидаги манфаатлар тўқнашуви.

Худди шундай талқин “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги (МДХ) намунавий қонунида ҳам берилган: “Коррупция (коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар) деганда давлат мансабдор шахслари, шунингдек, унга тенглаштирилган шахслар томонидан шахсан ёки воситачилар орқали мулкӣ манфаатлар ва имтиёзларни қабул қилиш тушунилади”¹⁶.

Ўзбекистон Республикасининг “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги қонунининг 3-моддасида илк маротаба қуйидаги тушунчага таъриф берилди: “Коррупцияга оид ҳуқуқбузарлик — бу коррупция аломатларига эга бўлган, содир этилганлиги учун қонун ҳужжатларида жавобгарлик назарда тутилган қилмиш”¹⁷ мазмунидаги оид талқин этилганлигини қайд этиш мумкин.

Халқаро характердаги расмий ҳужжатлар коррупция тушунчасини унинг айрим турлари билан боғлайди ва шу билан ушбу жинойтни бошқа жинойтлар билан аниқлайди, масалан: БМТнинг эллик биринчи сессиясида (1996) қабул қилинган Давлат мансабдор шахсларининг халқаро ҳуққ-атвор кодексида коррупция тушунчаси мавжуд эмас. Бироқ, унда мансабдор шахсларга

¹⁵ Кабанов П.А. Борьба со взяточничеством и иными формами коррупции в условиях реформирования государственного аппарата и перехода к рынку: Автореф. дисс. ... канд. юр. наук. Н. Новгород, 1994. С. 14-15.

¹⁶ Принят на 13-м Пленарном заседании Межпарламентской ассамблеи государств-участников СНГ (Постановление от 3 апреля 1999 г. № 13-4) // Информационный бюллетень. Межпарламентская ассамблея государств-участников СНГ. 1999. №21. С. 70-8.

¹⁷ Ўзбекистон Республикасининг “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги қонуни // Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 1-сон, 2-модда.

нисбатан қўйилган чекловларни инобатга олган ҳолда, хулоса қилишимиз мумкин-ки, уни ишлаб чиқувчилар коррупцияни ҳар қандай шахслар ёки шахслар гуруҳига қонунга хилоф равишда имтиёзлар бериш деб ҳисоблайдилар; мансабдор шахслар томонидан ўз мансаб мавқеидан шахсий нафақа ёки оиласи учун шахсий ёки моддий манфаат олиш мақсадида ноқонуний фойдаланиш; ўз хизмат вазифаларини бажариш билан боғлиқ бўлмаган фаолиятни амалга ошириш мақсадида олинган давлат маблағлари, мол-мулк, хизматлар ёки маълумотлар.

Коррупцияга давлат мансабдор шахси ёки давлат вазифаларини бажарувчи шахс томонидан совға тарзида ҳар қандай пул қийматидаги нарсаларни ёки бошқа манфаатларни сўраш ёки олиш билан бир қаторда ўзи ёки бошқа шахс ёки юридик шахс учун хизматлар, ваъдалар ёки имтиёзлар ҳам киради¹⁸.

Коррупция атамаси ҳақида юқорида берилган тушунчалар таҳлилидан келиб чиқиб, унинг белгиларига қуйидагиларни киритиш мумкин:

коррупцияни содир этиши мумкин бўлган шахслар доирасини аниқлаш;

қайси соҳада содир этилишини аниқлаш;

бундай фаолиятнинг мақсадларини аниқлаш (*бойиш, моддий хусусиятдаги ҳар қандай имтиёзларни олиш*);

коррупцияни содир этишдан манфаатдор бўлган шахслар доирасини аниқлаш (*мансабдор шахс ва унга ноқонуний равишда ҳақ тўлаётган шахслар*).

БМТнинг Трансмиллий уюшган жиноятчиликка қарши курашиш тўғрисидаги конвенциясида коррупция қуйидагича таърифланади: “Мансабдор шахсга ўз хизмат вазифаларини бажаришда бирон-бир ҳаракат ёки ҳаракатсизликни амалга ошириш учун мансабдор шахсга ёки бошқа шахс ёки юридик шахсга ҳар қандай номақбул имтиёз ваъда қилиш, таклиф қилиш ёки унга шахсан ёки воситачи орқали бериш. Жамоатчилик шахсининг шахсан ёки воситачи орқали ўз хизмат вазифаларини бажаришда ҳар қандай ҳаракат ёки ҳаракатсизликни амалга ошириши учун шахсининг ўзи учун бирон-бир номақбул манфаат сўраши ёки қабул қилиши”.

¹⁸ Sheribboevich, Y. K. (2024). BASICS OF A QUICK EXPERIMENT CONDUCTING OPERATIONAL SEARCH EVENTS. *International Journal Of Law And Criminology*, 4(07), 30-37.

Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида коррупция ўта хавфли ҳодиса сифатида келтирилади. Ва бу тасодиф эмас. Бошқа мамлакатлар қатори Ўзбекистонда ҳам амалдорлар орасида узоқ вақтдан бери мавжуд бўлган пора ва порахўрлик анъаналари кенг тарқалган эди. Бироқ, бугунги кунда коррупциянинг тарқалиши билан боғлиқ вазият сифат жиҳатидан янги даражага кўтарилди. Коррупция жамиятнинг барча жабҳаларига кириб борди ва давлат институтларининг фаолиятига ҳақиқатан ҳам ҳалокатли таъсир кўрсатмоқда.

Юқорида келтирилган коррупция атамасининг этимологик маъноси, олимларнинг бу борадаги қарашлари ҳамда норматив-ҳуқуқий ҳужжатлардаги тушунчалар таҳлилидан келиб чиқиб, коррупцияга таъриф берамиз.

Коррупция – бу мансабдор шахслар томонидан ваколати ва хизмат мавқеидан шахс, жамият ва давлатнинг қонуний манфаатларига зид бўлган мақсадларда фойдаланиши натижасида юзага келадиган салбий ижтимоий ҳодисадир.

Мансабдор шахслар томонидан содир этилган қилмиш куйидаги ҳолларда коррупция деб топилади:

хизмат манфаатларига дахл қилувчи ноқонуний хусусиятга эга бўлса;

хизмат мавқеидан ноқонуний фаолиятни амалга ошириш учун фойдаланади;

шахсий ёки корпоратив ғаразли манфаатларни кўзда тутди;

ўзининг моддий ёки номоддий манфаатини жиноий йўл билан олади;

хизмат ваколати ва мақоми бузилади.

Юқоридагиларнинг барчаси мансаб ваколатларини суиистеъмол қилишда намоён бўлади. Мансабдор шахснинг мансаб ваколатларини суиистеъмол қилиш деганда, ўзи эгаллаб турган мансаб лавозими ваколатларига кирувчи ҳуқуқ ва мажбуриятларни амалга ошириш билан боғлиқ, бироқ ўз мазмунига кўра эгаллаб турган лавозимининг мақсад ва вазифаларига, шунингдек, у фаолият юритаётган тегишли орган фаолиятининг мақсад ва вазифаларига зид келувчи ҳаракатлари тушунилади.

O'QITUVCHILARDA KASBIY SO'NISH JARAYONINI OLDINI OLISHNING ILMIY-USLUBIY VA IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK IMKONIYATLARI

Botirova Dilafruz Bozorovna

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, psixologiya fanlari bo'yicha falsafa
doktori PhD, "Pedagogika va psixologiya" kafedrasida katta o'qituvchisi

botirovadlafruz@gmail.com

Tel: 91.134.59.73

Annotatsiya:

Mazkur maqolada pedagoglarning kasblariga nisbatan faolligi va qiziqishini so'nishi mexanizmlariga e'tibor qaratilgan, shu bilan birga mazkur xolatdagi shaxslarga qanday yordam berish yo'llariga to'xtalib o'tilgan.

Tayanch so'zlar: kasbiy so'nish, xissiy so'nish, kasbiy stress, kasbiy o'zlik, kasbiy "men"lik, kasbiy malaka, kasbiy hamkorlik, kasbiy layoqat.

So'nggi yillarda so'nish sindromi, ayniqsa, ta'lim rahbarlari va o'qituvchilarining e'tiborini tortmoqda. Bu mutaxassislarining, ayniqsa, "yordamchi" kasblarda, shu jumladan o'qituvchilik sohasida kasbiy so'nish sezilmasdan boshlanishi va dastlabki bosqichlarda tashkilot uchun jiddiy muammolarni keltirib chiqarmasligi bilan izohlanadi. Biroq, uzoq muddatda bu jiddiy oqibatlariga olib kelishi va muassasa uchun juda qimmatga tushishi mumkin. [1]

Ikkita asosiy yo'nalishda o'qituvchilarning kasbiy pasayishiga yo'l qo'ymaslik tavsiya etiladi:

O'qituvchilar uchun tashkiliy ish sharoitlarini optimallashtirish: Bu qulay va qo'llab-quvvatlovchi ish muhitini yaratishni o'z ichiga oladi, jumladan: [1]

- Qulay va funktsional ish joyini ta'minlash.
- Aniq ish tavsiflari va majburiyatlarini belgilang.
- Mukofot va jazolashning konstruktiv tizimini joriy etish.
- Ishchilarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va manfaatlarini himoya qilish.

- Mehnatni muhofaza qilishning samarali tizimini ishlab chiqish.
- O'qituvchilar uchun rasmiy va norasmiy xulq-atvor standartlarini shakllantirish.
- Muassasada yuqori tashkiliy madaniyatni shakllantirish va uni rivojlantirish.
- Professional va ma'muriy yordam ko'rsatish.

O'qituvchilarning shaxsiy resurslarini yangilash: Bu motivatsiya va samaradorlikni saqlash uchun muhim, jumladan: [2]

- Malaka oshirish bo'yicha treninglar va seminarlar o'tkazish.
- Ta'lim resurslaridan foydalanish va o'z-o'zini ta'lim olish imkoniyatlarini ta'minlash.
- Shaxsiy va kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash.
- O'qitish madaniyati va shaxslararo ko'nikmalarni rivojlantirishga ko'maklashish.
- Doimiy takomillashtirish uchun muntazam baholash va fikr-mulohazalarni o'tkazish.

O'qituvchilarning kasbiy so'nishini oldini olishning birinchi yo'nalishi tashkiliy sharoitlarni optimallashtirish va o'qituvchining shaxsiy resurslarini yangilashni o'z ichiga oladi. [3]

Ish joyini tashkiliy takomillashtirish quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

1. Ish joyini tashkil etish: sanitariya va estetik talablarga javob beradigan makon yaratish. Yorug', havodor va yaxshi jihozlangan joylarda ishlaydigan o'qituvchilarning kuyish ehtimoli kamroq.
2. Ish ta'riflarini aniqlash: o'qituvchilar uchun ish tavsiflari va ko'rsatmalarda aniqlik kiritish.
3. Mukofot va jazolar tizimi: barcha jamoa a'zolari uchun tushunarli va shaffof bo'lgan konstruktiv va adolatli mukofot va jazo tizimini yaratish.
4. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash: xodimlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va manfaatlarini himoya qilish, shu jumladan kadrlar siyosati, martaba o'sishi va boshqalar.

5. Mehnatni muhofaza qilish tizimi: o'qituvchilarning ish muhitida xavfsizlik va qulaylikni ta'minlaydigan mehnatni muhofaza qilish tizimini yaratish.
 6. Xulq-atvor standartlari: o'qituvchilar uchun rasmiy va norasmiy xatti-harakatlar standartlarini o'rnatish.
 7. Tashkiliy madaniyat: hamkorlik va samarali muloqotga yordam beruvchi kuchli tashkiliy madaniyatni rivojlantirish.
 8. Yordam va boshqaruv: muassasa ma'muriyati tomonidan professional va ma'muriy yordam ko'rsatish.
- O'qituvchilarning kasbiy so'nishining oldini olishning ikkinchi yo'nalishi ularning shaxsiy resurslarini faollashtirish va rivojlantirish bilan bog'liq. Buni quyidagicha amalga oshirilishi mumkin: [4]

1. Ta'lim sohasi:

- O'qituvchilarni so'nishining sabablari va alomatlari haqida ma'lumot berish: Bu o'qituvchilarga ishning haddan tashqari yuklanishi, ishdan qoniqmaslik, jamoadagi nizolar va boshqalar kabi charchashga olib keladigan omillar haqida ma'lumot beradigan seminarlar, treninglar va ma'ruzalar o'tkazishni o'z ichiga oladi.
- O'qituvchilarni o'z-o'ziga yordam berish usullari bilan tanishtirish: Ushbu bo'lim o'qituvchilarga hissiy stressni mustaqil boshqarish va so'nishning oldini olish vositalar va strategiyalarni taqdim etadi.[5] Bunga dam olish usullari, vaqtni samarali boshqarish usullari, meditatsiya amaliyotlari va boshqalar kiradi.

➤ O'qituvchining e'tirof etish, o'zini o'zi tasdiqlash va o'zini namoyon qilishga bo'lgan ehtiyojini qondirishga qaratilgan o'qituvchilik kasbining ahamiyatini oshirish:

- Ta'limdan foydalanish imkoniyatini ta'minlash: Maktab ma'muriyati turli o'quv dasturlari va seminarlarda ishtirok etish orqali o'qituvchilarga doimiy kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini taqdim etishi mumkin.
- Uzluksiz baholash: o'qituvchilarni ta'kidlamaydigan, balki ularning kasbiy mahoratini rivojlantirish va o'sishini rag'batlantiradigan baholash jarayonini yaratish.

– Kasbiy tadbirlarda ishtirok etish: O'qituvchilarga pedagogik mashg'ulotlar, uslubiy seminarlar, marafon va ishbilarmonlik o'yinlarida qatnashish imkoniyatini ta'minlash, bu tajriba almashish va bilimlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

– O'qituvchilik tajribasini to'plash: o'qituvchilarni o'qitish tajribasini to'plashga va uni keyinchalik umumlashtirishga rag'batlantirish, bu esa kasbiy o'sish va rivojlanishga yordam beradi.

– Natijalar va ishlanmalarni nashr etish: o'qituvchilarga o'zlarining pedagogik kashfiyotlari va ishlanmalarini nashr etish imkoniyatini yaratish, bu ularning ta'lim hamjamiyatida e'tirof etilishiga yordam beradi va ularni yanada ijodiy o'sishga undaydi.

➤ **Uchinchi yo'nalish o'qituvchilarni o'z-o'zini tartibga solish usullarini o'rgatish va guruhda ishlash orqali stress va so'nishning oldini olishni o'z ichiga oladi.** V.V. Boyko tomonidan ishlab chiqilgan tamoyillardan qo'llanma sifatida foydalanish mumkin:

– "Umuman olganda, hammasi yaxshi, qilingan hamma narsa yaxshilik uchun qilingan" shiorini qabul qilish: O'qituvchilar ishdagi noqulay vaziyatlarni vaqtinchalik deb qabul qilishni o'rganishlari va ularni yaxshi tomonga o'zgartirishga harakat qilishlari kerak.

– Energiyani ijobiy o'zgarishlarga yo'naltirish: O'qituvchilar o'z noroziliklarini tuhmat va haqoratga yo'naltirishdan qochishlari, aksincha, ijobiy o'zgarishlarga yordam beradigan omillarga e'tibor berishlari kerak.

– Yutuqlarga ko'proq e'tibor berish va o'zini maqtash: O'qituvchilar uchun ularning yutuqlarini ta'kidlash va ulardan zavqlanish, shuningdek, o'z ishida ijtimoiy va insoniy ma'noni ko'rish muhimdir.

– Ilhom manbalarini izlash: O'qituvchilar o'z ishlarida ilhom manbalarini topa bilishlari, xatolarni tuzatishdan ko'ra maqsad va ularga erishish vositalarini tushunishga vaqt sarflashlari kerak.

– Keraksiz bezovta qiluvchi omillarni bartaraf etish bo'yicha ishlarni tashkil etish: O'qituvchilar o'z ishini boshqalarning keraksiz va bezovta qiluvchi qo'ng'iroqlarini bartaraf etadigan tarzda tashkil etishlari kerak.

- Samarali muloqot va nizolarni boshqarish: O'qituvchilar hamkorlarning so'rovlari, maslahatlari va talablarini qabul qila olishlari, muammolar va nizolarni hal qilishda sovuqqon va xotirjam bo'lishlari kerak.
- Ish va hayotni ajratish: O'qituvchilar ishda shaxsiy hayot muammolarini ko'tarishdan yoki ularni hamkasblari bilan muhokama qilishdan qochishlari kerak.
- Ijobiy muloqotni o'rnatish: O'qituvchilar uchun yoqimli, ochiq va samimiy odamlar bilan doimiy va tez-tez muloqot qilish muhimdir.

– Hissiy stressni kamaytirish usullarini qo'llash: O'qituvchilar ish muhitida hissiy stressni kamaytirish uchun turli usullardan foydalanishlari kerak [27].

O'qituvchilar o'rtasida so'nish sindromining oldini olish uchun turli xil profilaktika choralari va diagnostika usullari qo'llaniladi. Bu usullarga quyidagilar kiradi: [1]

1. **Kuzatish usuli:** O'qituvchilarning psixologik barqarorligini baholash va ularning kasbiy faoliyatiga xos bo'lgan omillarni, masalan, individual psixologik va ijtimoiy-psixologik jihatlarni aniqlash uchun foydalaniladi.
2. **Suhbat usuli:** O'qituvchining hissiy holatini, uning ish va hamkasblariga munosabatini diagnostika qilish, shuningdek, individual so'nish omillarini aniqlash uchun ishlatiladi.
3. **Ekspert baholash usuli:** Hujjatlarni tahlil qilish va kasbiy faoliyatning ijtimoiy-psixologik va tashkiliy jihatlarning ob'ektiv holatini o'rganishga asoslangan.
4. **Psixodiagnostika usullari:** Kasbiy so'nish darajasini aniqlash va unga ta'sir qiluvchi omillarni aniqlashga qaratilgan.

Diagnostik tadqiqotlar natijalariga ko'ra, ushbu jarayonga individual omillarning ta'sirini hisobga olgan holda o'qituvchilar o'rtasida kasbiy so'nishning oldini olish va tuzatishga qaratilgan amaliy chora-tadbirlar kompleksini ishlab chiqish rejalashtirilgan. [5]

Xulosa o'rnida ta'kidlash mumkinki ushbu mavzu doirasida nazariy va empirik natijalar asosida pedagoglarda kasbiy so'nish jarayoning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari xamda omillarini tahlil qilish va kasbiy so'nish profilaktikasi bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi, hamda bugungi kun uchun pedagoglarning kasblariga nisbatan faolligi va qiziqishini so'nishi mexanizmlariga e'tibor qaratishimiz muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Botirova D.B. Pedagoglarda kasbiy so'nish jarayonining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari " psixol.f.f.d.,dissert. T.: 2024 y.
2. Botirova D.B. Pedagogik faoliyatda kasbiy sunish jarayonining ijtimoiy psixologik asoslari. Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar. – Buxoro, 2023.
3. Аболин Л. М. Психологические механизмы эмоциональной устойчивости человека. Казань: КГУ., 1987
4. Васильченко М.В., Желдоченко Л.Д. Феномен профессионального стресса в педагогической деятельности //Интернет-журнал. «Мир науки», 2017.
5. Botirova D.B. Scientific and theoretigal basics of the process of professional characteristics of the process of professional withdrawal in educators. Вестник интегративной психологии. – Ярославл, 2023. №30.

NONLINEAR OPTICAL (NLO) MATERIALS: BIS(2-METHYL-4-NITROANILINIUM) HEXACHLORO-TIN(IV) MONOHYDRATE.SINGLE CRYSTAL X-RAY STRUCTURE ANALYSIS

Samandarov E. Sh¹.,

Yakubov.Y. Y².,

C.Balakrishnan³.

¹Khorezm Mamun branch of Uzbekistan Academy of Sciences, Markaz-1, Khiva 220900, Uzbekistan. ²Institute of General and Inorganic Chemistry of Uzbekistan Academy of Sciences, 100170, Mirzo Ulug'bek str., 77a.

³Department of Chemistry, Erode Sengunthar Engineering College, Erode 638057, Tamil Nadu, India

Abstrakt.

2-Methyl-4-nitroaniline (2m4na) and Tin(IV) chloride formed a nonlinear optical material. The molecule obtained nonlinear optical material (NLO)=(2m4na)₂SnCl₆·H₂O-bis(2-Methyl-4-nitroanilinium) hexachloro-Tin (IV) monohydrate. In all the crystal structures presented, cations and anions are arranged alternatively to form chain and ring hydrogen-bonding patterns consisting of weak unconventional N–H•••Cl hydrogen bonds. The compound was first analyzed using single-crystal X-ray diffraction to determine its crystal structure. Subsequently, FTIR (Fourier-transform infrared spectroscopy) and UV-visible absorption spectroscopy studies were conducted to provide insights into the compound's chemical composition and electronic transitions.

Introduction

The design and synthesis of new organic-inorganic hybrid compounds have become significantly important in recent years due to the potential to merge the distinct properties of organic and inorganic materials. The self-assembly processes of these hybrid compounds in the solid-state are facilitated by a diverse array of interactions, including hydrogen bonding networks, π - π interactions, and van der Waals forces. These interactions play a crucial role in governing the supramolecular organization and properties of the resulting materials. The hydrogen bonding

network contributes to the structural stability and organization of the hybrid compounds. π - π interactions, which involve the stacking of aromatic systems, can influence the electronic properties and structural arrangement of the materials. Additionally, van der Waals forces contribute to the overall cohesion and packing efficiency of the hybrid structures.

Keywords: 2-Methyl-4-nitroaniline ; Single crystal; Hydrogen bond; Hirshfeld surface analysis; Crystal Voids.

Results and discussion.

1.Single crystal X-ray structure analysis.

The intermolecular hydrogen bonds and hydrogen bonds in the molecule are between the N1-H atom in 2-methyl 4-nitro aniline and the Cl2 and Cl3 atoms in SnCl_4 . The intermolecular bond is N1-H $\cdots$ Cl3 and N1-H $\cdots$ Cl2 occurs between Cl2 and between N1-H $\cdots$ H-O hydrogen bonds. The intermolecular bond is N1-H $\cdots$ Cl2 distance is 2.579 Å and distance of N1-H $\cdots$ Cl2 is 2.883 Å. The valence angle of Cl-Sn-Cl in the SnCl_6^{2+} molecule is 92.50 Å.

Information of plane spacing for monoclinic structure crystal systems.

$$\frac{1}{d^2} = \frac{1}{\sin^2\beta} \cdot \left(\frac{h^2}{a^2} + \frac{k^2 \sin^2\beta}{b^2} + \frac{l^2}{c^2} - \frac{2hl \cos\beta}{ac} \right)$$

Additionally, corrections for Lorentz and polarization effects were made to ensure the accuracy of the intensity measurements of the reflections. Monoclinic , Axial lengths and angles -Three unequal axes, one pair not at right angles $a \neq b \neq c$, $\alpha \neq \gamma \neq \beta$.

The X-ray diffraction data for the crystal structure of 2-Methyl-4-nitrobenzenaminium hexachloro-stannane monohydrate was collected using a KUMA Diffraction KM-4 four-circle single-crystal diffractometer.(Fig-1).

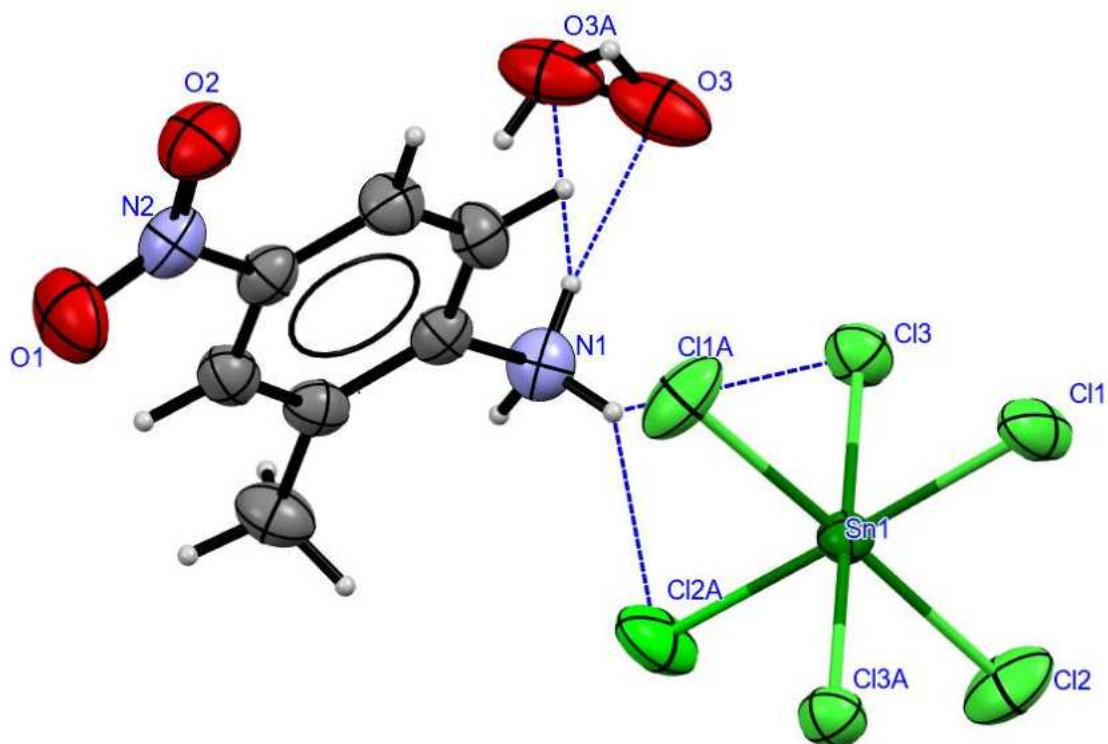

Fig-1. (a) ORTEP drawing of the intermolecular H-bonds and (b) Nonlinear optical (NLO) materials.

bis(2-Methyl-4-nitroanilinium) hexachloro-Tin(IV) monohydrate molecule. Thermal ellipsoids are drawn with the 50% probability level. This instrument was equipped with a CCD detector and utilized graphite-monochromatized Mo K α radiation with a wavelength of 0.71073 Å.

The raw data obtained from the diffraction experiment were processed using the CrysAlis Data Reduction Program, specifically version . During the data reduction process, an absorption correction was applied to account for any absorption effects present in the crystal sample.

The crystal structures of 2-Methyl-4-nitrobenzenaminium hexachloro-stannane monohydrate were initially solved using direct methods. Subsequently, the structures were refined utilizing the full-matrix least-squares method with the SHELXL-97 software. This refinement process allowed for a detailed and precise

analysis of the crystal structure, ensuring that the final model accurately represented the arrangement of atoms within the compound.

The crystallographic data for 2-methyl-4-nitroanilinium chloride (1) can be accessed through CCDC-875783 and for bis(2-amino-4-nitroanilinium) hexachloridostannate(IV) monohydrate (2) through CCDC-905995. Supplementary data related to the crystallography in this study can be acquired at no cost from www.ccdc.cam.ac.uk/conts/retrieving.html or by contacting the Cambridge Crystallographic Data Centre at 12 Union Road, Cambridge CB21EZ, UK; fax: +44 1223 336033; e-mail: deposit@ccdc.cam.ac.uk.

Crystallographic data and details of the structure refinement are given in Table 1.

Table 1. Crystallographic data and details of the refinement of the bis(2-Methyl-4-nitroanilinium) hexachloro-tin(IV) monohydrate. structure.

Name	bis(2-Methyl-4-nitroanilinium) hexachloro-tin(IV) monohydrate.
Empirical formula	$2(\text{C}_7\text{H}_9\text{N}_2\text{O}_2^+)\text{Cl}_6\text{Sn}^{2+} \text{H}_2\text{O}$
Formula weight	655.71
Temperature/K	295(2)
Crystal system	Monoclinic
Space group	C2/c
a/Å	12.5392(3)
b/Å	9.2956(2)
c/Å	20.6018(4)
$\alpha/^\circ$	90
$\beta/^\circ$	99.435(2)
$\gamma/^\circ$	90

$V/\text{\AA}^3$	2368.85
Z	1
$\rho_{\text{calc}}, \text{g/cm}^3$	1.342
μ/mm^{-1}	0.895
F(000)	848.0
Crystal size/mm³	0.16 × 0.14 × 0.12
Radiation	Cu Kα ($\lambda = 1.54184$)
2θ range for data collection/$^\circ$	8.13 to 152.25
Index ranges	100 ≤ h ≤ -100, 100 ≤ k ≤ -100, 100 ≤ l ≤ -100
Reflections collected	13000
Independent reflections	2045 [$R_{\text{int}} = 0.0297$, $R_{\text{sigma}} = 0.0159$]
Data/restraints/parameters	2045/0/180
Goodness-of-fit on F^2	1.055
Final R indexes [$I \geq 2\sigma(I)$]	$R_1 = 0.0343$, $wR_2 = 0.0940$
Final R indexes [all data]	$R_1 = 0.0372$, $wR_2 = 0.0969$
Largest diff. peak/hole / e $\text{\AA}^{-3}$	0.20/-0.15
R-Factor(%)	2.06
Reduced Cell Parameters	a: 7.804 b: 7.804 c: 20.602

REFERENCES

- [1]. (10) Azumi, R.; Honda, K.; Goto, M.; Akimoto, J.; Oosawa, Y.; Tachibana, H.; Tanaka, M.; Matsumoto, M. Acta Crystallogr 1996, C52, 588.
- [2]. P. Gurumoorthy, D. Mahendiran, D. Prabhu, C. Arulvasu, A.K. Rahiman. RSC Adv., 4, 42855 (2014).
- [3]. H. Gopinathan, N. Komathi, M.N. Arumugham. Inorg. Chim. Acta, 416, 93 (2014).
- [4]. A. Ouasri, A. Rhandour, M. Saadi, L. El Ammari, Acta Crystallogr Sect E Struct Rep Online, 70 (2014) 92-93.
- [5]. P.W. Betteridge, J.R. Carruthers, R.I. Cooper, K. Prout, D.J. Watkin, Jappl Crystallogr, 36 (2003) 1487-1487.

**BIS(2-METHYL-4-NITROANILINIUM) HEXACHLORO-TIN(IV)
MONOHYDRATE. HIRSHFELD SURFACE ANALYSIS**

Samandarov E. Sh¹.,

Yakubov.Y. Y².,

C. Balakrishnan³.

¹Khorezm Mamun branch of Uzbekistan Academy of Sciences, Markaz-1, Khiva 220900, Uzbekistan. ²Institute of General and Inorganic Chemistry of Uzbekistan Academy of Sciences, 100170, Mirzo Ulug'bek str., 77a.

³Department of Chemistry, Erode Sengunthar Engineering College, Erode 638057, Tamil Nadu, India

Analysis of Hirshfeld surfaces of discrete nonlinear optical (NLO) materials.

Molecular crystalline structures can be quantitatively analyzed through the Hirshfeld surface technique. This methodology illuminates the shifts happening at every point on the Hirshfeld surface, pertaining to neighboring atoms situated on both the external and internal surfaces. These distinct attributes have been pivotal in scrutinizing the selectivity and specificity of intermolecular forces acting upon molecular arrangements.

The creation of these surfaces involves partitioning the space enclosed by the crystal using the Hirshfeld ratio, where the procrystal is effectively delineated by employing a promolecule characterized by an electron density of 0.5. The normalized contact distance, referred to as d_{norm} , is calculated by considering perspectives from both the exterior and interior of the surface, as outlined below:

$$d_{\text{norm}} = \frac{d_i - r_i^{\text{vdW}}}{r_i^{\text{vdW}}} + \frac{d_e - r_e^{\text{vdW}}}{r_e^{\text{vdW}}}$$

The Hirshfeld surface analysis elucidates the intricate relationships between the external and internal components of a crystalline structure. The parameter denoted as d_{norm} represents the normalized contact distance, where d_e signifies the distance from the Hirshfeld surface to the nearest external nucleus, d_i denotes the corresponding distance to the nearest internal nucleus, and r^{vdW} designates the van der Waals radius of the atom in question.

The d_{norm} parameter is visually depicted on the Hirshfeld surface through a color gradient ranging from red to white to blue. The bright red regions indicate intermolecular contacts occurring within a distance shorter than the respective van der Waals radii, while the blue regions signify intermolecular contacts at distances greater than the van der Waals radii. The white regions correspond to the cumulative van der Waals radii for the associated atoms. To analyze the short-range contacts between neighboring molecules in crystal lattice structures, the researchers utilized CrystalExplorer version 17. This software was employed to examine the Hirshfeld surfaces of the crystal structures and generate the corresponding two-dimensional (2D) fingerprint plots.

The analysis of Hirshfeld surfaces is an important tool for understanding the intermolecular interactions and crystal packing in nonlinear optical (NLO) materials. Here are some key insights from the search results.

1. The Hirshfeld surface analysis can provide valuable information about the nature and strength of intermolecular interactions that stabilize the crystal structure of NLO materials [1][2]. This includes hydrogen bonding, π - π stacking, and other noncovalent interactions.
2. The Hirshfeld surface analysis can reveal the contribution of different types of intermolecular contacts (e.g., C-H...Cl; C-H...O; C-H...Br) to the overall crystal packing [1]. This information is crucial for understanding the structure-property relationships in NLO crystals.
3. The Hirshfeld surface analysis can also be used to visualize the molecular shape and surface properties of NLO chromophores, which can provide insights into their nonlinear optical response [2][3]. The shape and charge distribution of the molecules can influence their second-order and third-order nonlinear optical susceptibilities.
4. In addition to Hirshfeld surface analysis, other computational techniques such as density functional theory (DFT) calculations can be employed to further investigate the electronic structure, molecular orbitals, and nonlinear optical properties of NLO materials [2][3]. These complementary analyses can help in the rational design of new NLO materials with improved performance.
5. The search results highlight several examples of NLO crystals, such as stilbazolium derivatives, Schiff base complexes, and organic-inorganic hybrid

materials, where Hirshfeld surface analysis has been used to understand the structure-property relationships [1-3].

Hirshfeld analysis.

Hirshfeld surface analysis was performed on a (NLO) compound using its CIF file. The asymmetric part of the structure was selected for the surface analysis.

During the analysis, the Hirshfeld surface was obtained from the normalized contact distance and its d_i and d_e indicators.

Quantitative analysis of the Hirshfeld surface area (d_{norm}) revealed that the total volume is $292.86 \text{ \AA}^3$ and the surface area is $294.76 \text{ \AA}^2$. Generally, larger volume and surface area indicate more extensive intermolecular bonding and interactions within the crystal structure (Fig-1).

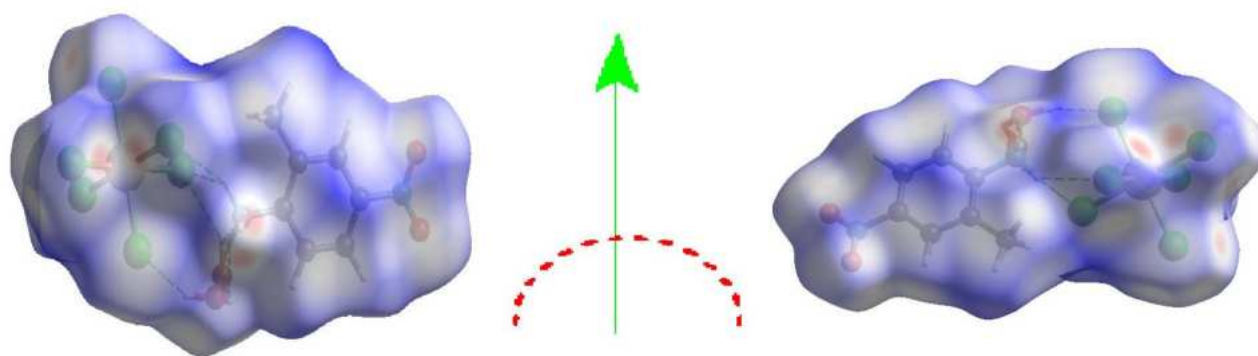

Fig-1. Hirshfeld surface of dnorma nonlinear optical (NLO) materials, interactions inside and outside the surface.

The 2D fingerprints of the Hirshfeld surface of the coordination polymer compound are shown in Fig-5. Analysis of these fingerprint patterns revealed seven different homo- and heteroatomic contact interactions within and between molecules that contribute to the overall crystal packing.

The most prominent intermolecular interactions are H-O/O-H contacts, which account for 55.1% of the Hirshfeld surface. This indicates the important role of hydrogen bonding in stabilizing the crystal structure.

The second largest contribution is H---H contacts, accounting for 11.9% of the surface area. These close hydrogen-hydrogen interactions also play an important role in intermolecular packing.

Other significant contributions include C---C contacts (1.5%). These reflect the various van der Waals and dipole-dipole interactions present in the crystal.

In slightly smaller proportions, there are All contacts (100%), All---H/H---All contacts (56.9%), O---H/H---O contacts (8.5%), Cl---O/O---Cl (2.6%) and C---H/H---C (2%) and N---O/O---N (0.5%) contacts, all of which also contribute to the Hirshfeld surface. This indicates a variety of intermolecular interactions that stabilize the crystal structure.

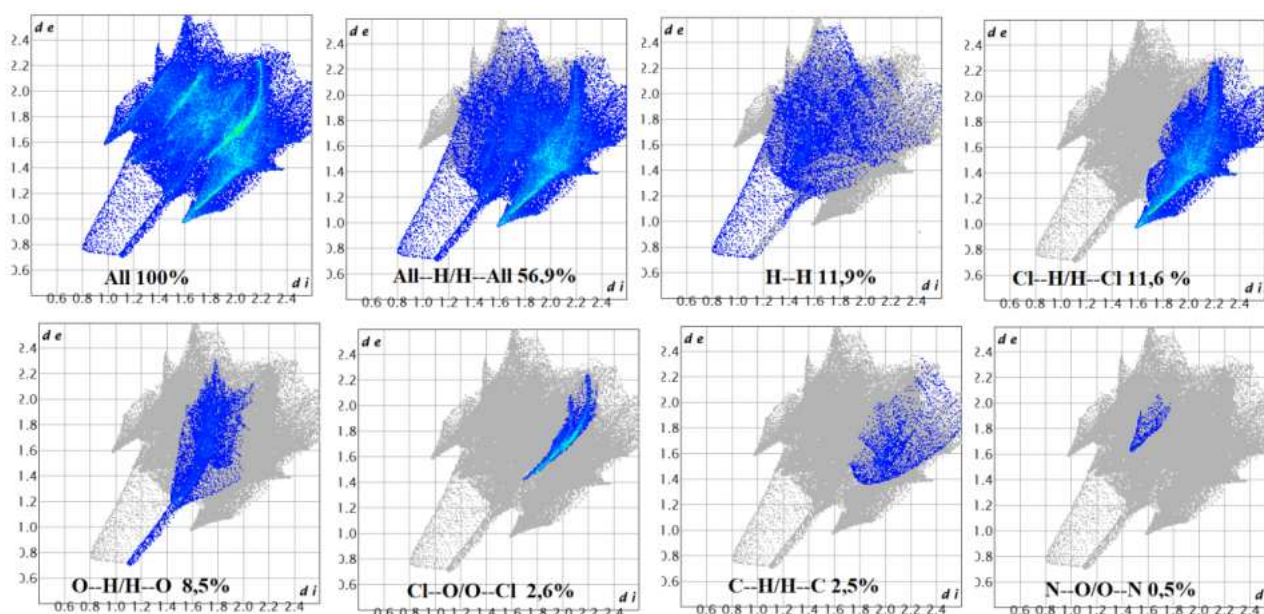

Fig-2. Fingerprint representation of a nonlinear optical (NLO) materials Hirschfeld surface, contribution of interatomic interactions to surface formation

Hydrogen contributes 51.3% to the inner part of the surface and 55.2% to the outer part. Oxygen contributes 36.3% to the inner part and 32.5% to the outer part. Carbon and the tin metal each contribute 0.5% and 0.8% respectively, with the same percentages for both the inner and outer parts of the surface.

This indicates that the contributions of the various elements to the Hirshfeld surface formation are comparable between the inner and outer parts of the molecular surface.

REFERENCES.

- [1]. Jamroz, M. K.; Jamro'z, M. H.; Dobrowolski, J. Cz.; Glinski, J. A.; Davey, M. H.; Wawer, I. *Spectrochim. Acta A* 2011, 78, 107–112.
- [2]. Arpita Poddar, Debdutta Chakraborty, in *Atomic Clusters with Unusual Structure, Bonding and Reactivity*, 2023.
- [3]. R.C. Eckardt, in *Encyclopedia of Modern Optics*, 2020.
- [4]. R.W. Boyd, G.L. Fischer, in *Encyclopedia of Materials: Science and Technology*, 2022.

**NEAR OPTICAL (NLO) MATERIALS: SYNTHESIS OF A NEW
ORGANIC-INORGANIC HYBRID MATERIAL 4- (2-AMMONIOETHYL)
MORPHOLIN-4-IUM HEXACHLOROSTANNATE (IV)**

P. K. Kodamboev¹,

C. Balakrishnan²,

N. Vijayan³,

E. Sh. Samandarov¹,

A. B. Ibragimov⁴.

¹Khorezm Mamun branch of Uzbekistan Academy of Sciences, Markaz-1, Khiva
220900, Uzbekistan

²Department of Chemistry, Erode Sengunthar Engineering College, Perundurai,
Erode-638057, Tamil Nadu, India.

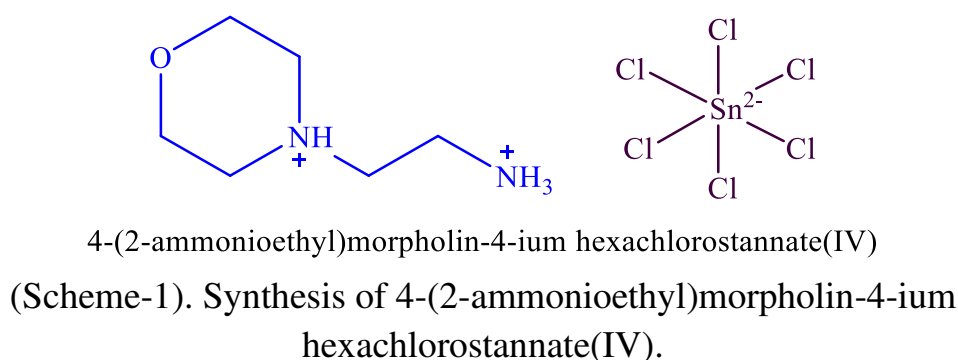
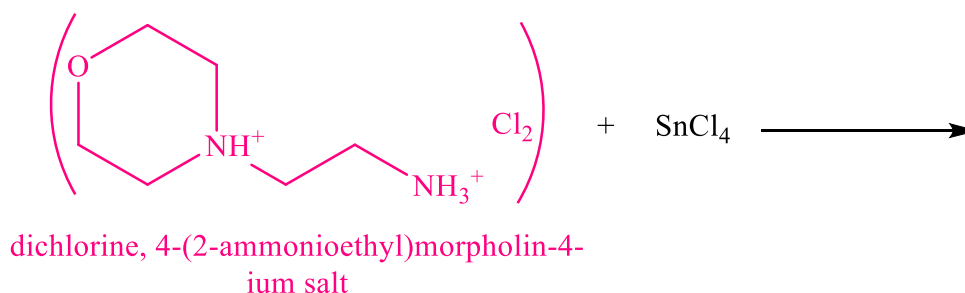
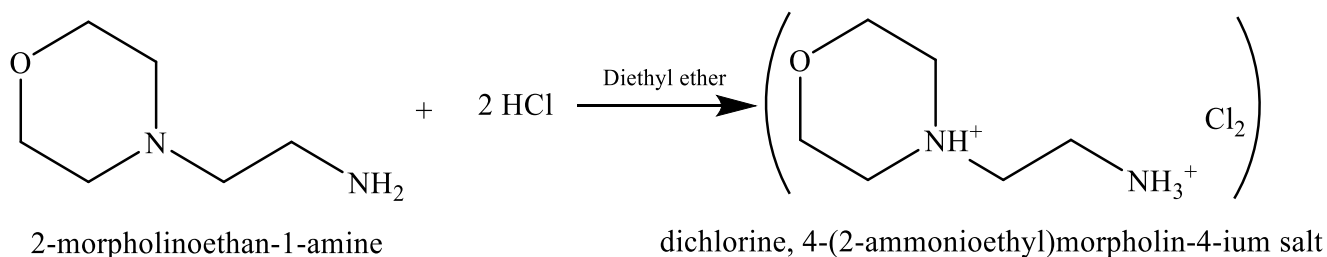
³Crystal Growth and X-Ray Analysis Section, CSIR-National Physical Laboratory,
New Delhi-110012, India

⁴Institute of General and Inorganic chemistry of the Academy of Sciences of the
Republic of Uzbekistan. Tashkent, 100170 Mirzo Ulugbek street 77A.

Synthesis:

The initial compounds 2-morpholinoethan-1-amine. All reagents and solvents used in the synthesis were of reagent grade and employed without additional purification. Yellow powder 2-morpholinoethan-1-amine [Aldrich, purum > 98% (NT)], (0.152g 10 mM) and hydrochloric acid (Aldrich, 35 % in H₂O, 99.95%), (2 mL) were mixed in diethyl ether (10 mL) at room temperature to form a 4-(2-ammonioethyl)morpholin-4-ium chloride precursor solution. The solution was heated to 60 °C and kept at this temperature for 10 min. Upon cooling, 4-(2-ammonioethyl)morpholin-4-ium chloride precipitated in the solution. The precipitate was then washed with diethyl ether and dissolved in ethanol. Tin shots, weighing 0.118 g (5 mM), were dissolved in 5 ml of 37 % hydrochloric acid at room temperature over seven hours to produce form tin chloride (SnCl₄). The tin chloride solution was added to the freshly prepared ethanolic solution of the dichlorine, 4-(2-ammonioethyl)morpholin-4-ium salt precursor while continuously stirring (Scheme-1).

The solution was placed in a thermostat at 25°C for 16-20 days, resulting in the formation of a new crystal.

References

1. Elsenety M. M. et al. Synthesis, characterization and use of highly stable trimethyl sulfonium tin (IV) halide defect perovskites in dye sensitized solar cells //Polyhedron. – 2018. – T. 150. – C. 83-91.

**SYNTHESIS AND STRUCTURE OF NEW SUPRAMOLECULAR
COMPLEX BIS((PYRIDIN-1-IUM-4-YL)METHANAMINIUM)
HEXAHALOSTANNATE(IV) DIBROMO**

P. K. Kodamboev¹,

C. Balakrishnan²,

N. Vijayan³,

I. I. Adbullaev¹,

E. Sh. Samandarov¹,

A. B. Ibragimov⁴.

¹Khorezm Mamun branch of Uzbekistan Academy of Sciences, Markaz-1, Khiva
220900, Uzbekistan

²Department of Chemistry, Erode Sengunthar Engineering College, Perundurai,
Erode-638057, Tamil Nadu, India.

³Crystal Growth and X-Ray Analysis Section, CSIR-National Physical Laboratory,
New Delhi-110012, India

⁴Institute of General and Inorganic chemistry of the Academy of Sciences of the
Republic of Uzbekistan. Tashkent, 100170 Mirzo Ulugbek street 77A.

The nonlinear optical materials, which widely used in different areas in physical and chemistry sciences, calls great interest. Nonlinear optical materials are materials whose optical properties, such as refractive index, can be altered by light. They play a crucial role in advanced light functionalities, such as all-optical switching. Based on this, was synthesized new supramolecular complex (I) on the base of bis((pyridin-1-ium-4-yl)methanaminium) with SnBr_2 . New supramolecular compound $\text{SnBr}_6 \cdot [\text{C}_6\text{N}_2\text{H}_{10}]^{+4} \cdot 2\text{Br}^{-2}$ was determinate by Single crystal X-ray diffraction. The hole structure shown in Fig.1. The asymmetric unit of complex consists of a single diprotonated cation, one bromide ion, and half of a hexabromostannate(IV) anion. These components are intricately connected through a network of hydrogen bonds, specifically $\text{N-H} \cdots \text{Br}$ interactions. The cation donates two protons that form strong hydrogen bonds with the bromide ion, creating a robust network of intermolecular interactions. These hydrogen bonds stabilize the structure and influence the packing and arrangement of ions within the crystal lattice. In the crystal structure, the Sn-Cl

bond distances range from 2.5908(4) Å to 2.6194(5) Å, indicating a uniform bonding environment around the tin atom. The Br-Sn-Br bond angles vary between 87.344(14)° and 92.657(14)°, reflecting slight deviations from ideal octahedral geometry. The compound exhibits extensive hydrogen-bonding interactions, significantly contributing to its stability and structural organization. The Sn atom is six-coordinated, forming a quasi-regular octahedral arrangement. This coordination geometry is stabilized by the surrounding chloride ions, which, along with the hydrogen bonds, create a robust three-dimensional network within the crystal lattice.

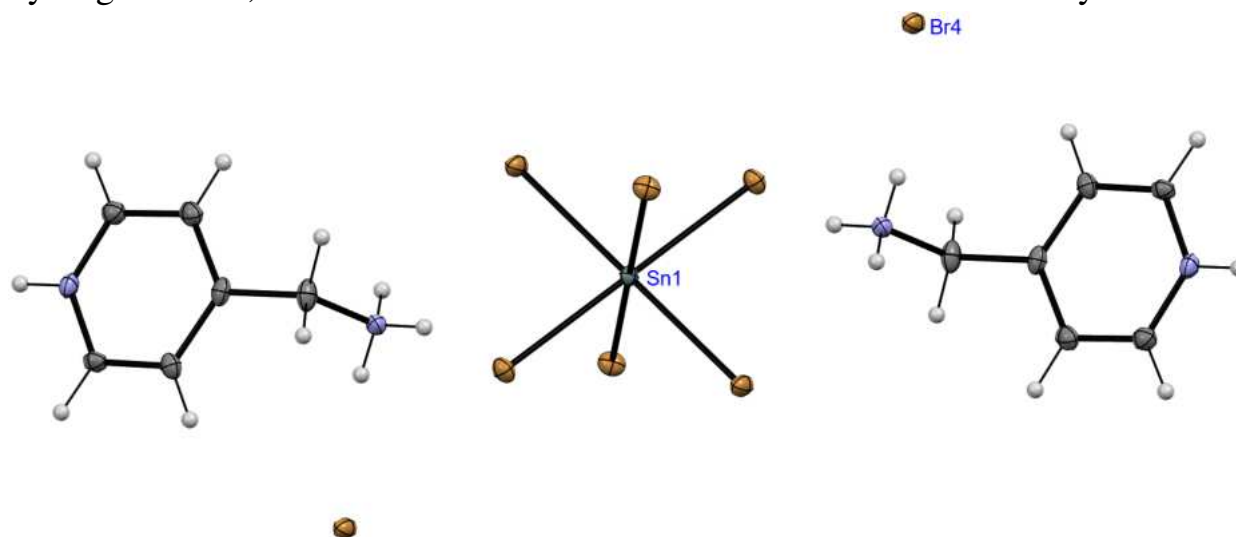

Fig.1. $\text{SnBr}_6 \cdot [\text{C}_6\text{N}_2\text{H}_{10}]^{+4} \cdot 2\text{Br}^{-2}$.

The nearly regular octahedral configuration of the SnBr_6^{2-} anion, combined with the extensive hydrogen bonding, highlights the intricate balance of forces that define the structural characteristics of this compound. The bond angle variance is measured at 2.9376°, indicating only minor deviations from the ideal octahedral angles of 90°. Furthermore, the effective coordination number is calculated to be 5.9950, which is nearly perfect compared to the ideal value of 6. These measurements collectively demonstrate that the SnBr_6^{2-} anion maintains nearly perfect octahedral geometry.

References

- [1] F. Hao, C.C. Stoumpos, R.P.H. Chang, M.G. Kanatzidis, Anomalous band gap behavior in mixed Sn and Pb perovskites enables broadening of absorption spectrum in solar cells, *J. Am. Chem. Soc.* 136 (2014) 8094-8099.
- [2] C.C. Stoumpos, C.D. Malliakas, M.G. Kanatzidis, Semiconducting tin and lead iodide perovskites with organic cations: phase transitions, high mobilities, and near-infrared photoluminescent properties, *Inorg. Chem.* 52 (2013) 9019-9038.
- [3] W.-Q. Liao, Y. Zhang, C.-L. Hu, J.-G. Mao, H.-Y. Ye, P.-F. Li, S.D. Huang, R.-G. Xiong, A lead-halide perovskite molecular ferroelectric semiconductor, *Nat. Commun.* 6 (1) (2015) 1-7.

TA'LIM MUHITIDA O'ZGARISHLARNI SAMARALI BOSHQARISH VOSITASI SIFATIDA MEDIA TA'LIM

Алиакбарова Рушанабону Муродуллаевна,

Халқаро Нордик университетининг 2 курс таянч докторанти

Annotatsiya

Raqamlashtirish, axborot oqimining o'sishi va ijtimoiy kutishlarning o'zgarishi ta'lim muhitini tubdan o'zgartirmoqda. Bunday sharoitda ta'lim muassasalari rahbarlari nafaqat o'zgarishlarga moslashish, balki ularni strategik boshqarish vazifasi bilan ham duch kelmoqda. Ushbu maqolada media ta'lim o'zgarishlarni boshqarishda samarali vosita sifatida ko'rib chiqiladi, u moslashuvchan, barqaror va inklyuziv ta'lim muhitini shakllantirishga xizmat qiladi. Xalqaro va mahalliy tajriba asosida olib borilgan nazariy tahlil va amaliy holatlar media ta'limning boshqaruv resursi va innovatsion rivojlanish omili sifatidagi salohiyatini namoyon etadi.

Kalit so'zlar: media ta'lim, o'zgarishlarni boshqarish, ta'lim muhiti, raqamli transformatsiya, media savodxonlik, ta'lim menejmenti.

МЕДИАОБРАЗОВАНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ ЭФФЕКТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ ИЗМЕНЕНИЯМИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Алиакбарова Рушанабону Муродуллаевна,

базовый докторант второго курса Международного университета Нордик

Аннотация

Цифровизация, рост информационного потока и изменения в социальных ожиданиях коренным образом трансформируют образовательную среду. В этих условиях перед руководителями образовательных организаций стоит задача не только адаптации к изменениям, но и их стратегического управления. Статья рассматривает медиаобразование как действенный инструмент управления изменениями, направленный на формирование гибкой, устойчивой и включённой образовательной среды. На основе теоретического анализа и практических кейсов из международного и

отечественного опыта демонстрируется потенциал медиаобразования как ресурса управленческого воздействия и инновационного развития.

Ключевые слова: медиаобразование, управление изменениями, образовательная среда, цифровая трансформация, медиакomпетентность, образовательный менеджмент.

MEDIA EDUCATION AS A TOOL FOR EFFECTIVE CHANGE MANAGEMENT IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Aliakbarova Rushanabonu Murodullaevna,
Second-Year PhD Student at Nordic International University

Abstract

Digitalization, the growth of information flow, and changing social expectations are fundamentally transforming the educational environment. In these conditions, educational leaders face the challenge not only of adapting to changes but also of strategically managing them. This article examines media education as an effective tool for managing change, aimed at shaping a flexible, resilient, and inclusive educational environment. Based on theoretical analysis and practical case studies from both international and local experiences, the potential of media education as a resource for managerial influence and innovative development is demonstrated.

Keywords: media education, change management, educational environment, digital transformation, media literacy, educational management.

Введение

В условиях современной информационной эпохи системы образования оказываются в центре непрерывных изменений: технологических, социальных и культурных. Образовательные учреждения сталкиваются с необходимостью гибко реагировать на новые вызовы, внедрять цифровые инструменты, обновлять педагогические практики и управленческие подходы. Однако процесс изменений в образовании нередко вызывает сопротивление со

стороны участников — как среди учителей, так и среди учащихся и родителей. Возникает вопрос: какие инструменты могут не просто сопровождать инновации, а способствовать осознанному, стратегически выстроенному управлению этими изменениями?

Одним из таких инструментов становится медиаобразование — направление, которое традиционно ассоциируется с развитием критического мышления и медиаграмотности у школьников. В настоящей статье мы выдвигаем гипотезу о том, что медиаобразование может играть более широкую роль — не только как образовательный контент, но и как управленческая технология, способная повысить адаптивность и устойчивость всей образовательной организации.

Теоретические основания

Понятие медиаобразования охватывает целый спектр компетенций: от критического восприятия информации до создания медиаконтента и осознанного участия в информационном обществе (Buckingham, 2003; Potter, 2010). В европейской практике медиаобразование рассматривается как неотъемлемая часть цифровой грамотности (Livingstone, 2009) и формируется как инструмент гражданского участия и социальной интеграции.

Современные исследования в области образовательного менеджмента (Fullan, 2007; Hargreaves, 2003) подчеркивают, что успешное управление изменениями возможно только при наличии вовлечённой, мотивированной и подготовленной к диалогу среды. В этом контексте медиаобразование может выступать как механизм развития субъектности, повышения открытости и формулирования новых форм коммуникации внутри образовательной организации.

Методология

В качестве методологической базы использовался качественный анализ кейсов образовательных учреждений, внедряющих элементы медиаобразования в управленческую и педагогическую практику. Были изучены программы школ в Финляндии, Германии, Эстонии, а также

пилотные проекты в российских регионах, направленные на развитие медиаграмотности среди учеников и педагогов.

Также были проведены интервью с руководителями школ и методистами, внедряющими медиаобразовательные практики в учебный процесс, а также участвующими в цифровой трансформации управления.

Результаты и обсуждение

Анализ практик показывает, что системное внедрение медиаобразования оказывает позитивное влияние на несколько ключевых управленческих направлений:

1. Снижение сопротивления изменениям. Формируя культуру критического мышления и осознанного потребления информации, медиаобразование помогает педагогам и учащимся осмысливать причины и цели изменений, а не воспринимать их как внешнее давление.
 2. Повышение уровня вовлечённости. Практики создания медиаконтента (видеожурналов, подкастов, школьных новостных каналов) вовлекают учеников и учителей в совместную проектную деятельность, усиливая горизонтальные связи и укрепляя доверие.
 3. Развитие цифровых компетенций. Медиаобразование неразрывно связано с цифровой грамотностью, необходимой как в учебной, так и в административной деятельности. Это облегчает переход к цифровым формам учёта, отчётности и дистанционного взаимодействия.
 4. Формирование гибкой управленческой культуры. Школы, активно работающие с медиа, демонстрируют более высокую адаптивность к изменениям, а также готовы к открытой коммуникации с внешними стейкхолдерами — родителями, муниципальными структурами, СМИ.
- Таким образом, медиаобразование выполняет функцию своеобразного «катализатора» управленческих изменений: не напрямую, а через трансформацию культуры, ценностей и компетенций участников образовательного процесса.

Заклучение

Медиаобразование — это не только про умение разбирать фейки и анализировать теленовости. Это, прежде всего, про умение быть гибким, критически мыслящим и активным участником изменений. В условиях, когда образовательная среда сталкивается с необходимостью постоянных трансформаций, медиаобразование становится стратегическим ресурсом управленцев.

Оно способствует формированию новой культуры управления — более открытой, диалогичной и ориентированной на развитие. В этом его главный потенциал — не только как образовательного содержания, но и как управленческого инструмента нового поколения.

Список использованной литературы:

Гуреевич, П. С. (2021). Информационное общество и образование: вызовы и перспективы. Вестник МГПУ. Серия «Педагогика и психология», №3, с. 78–84.

Журавлёва, Е. Ю. (2018). Формирование медиакомпетентности как приоритет в цифровой образовательной среде. Современное образование, №5, с. 39–44.

Livingstone, S. (2009). Media Literacy in the Digital Age: European Perspectives. London: LSE.

Султонов, А. Р. (2020). Роль медиаобразования в повышении информационной культуры учащихся. Таълим ва инновацион тадқиқотлар, №2, с. 34–39.

Рахматова, М. А. (2021). Интеграция цифровых технологий и медиаобразования в систему школьного управления. Бюллетень науки и практики, №8(41), с. 221–225.

HAYDOVCHILARNI TAYYORLASH JARAYONIDA TURLI YO‘L SHAROITLARIDA AVTOTRANSPORT VOSITALARINI BOSHQARISHGA O‘RGATISH USULLARI

¹Suyarov Nurali Jovli o‘g‘li

nuralisuyarov19@gmail.com

Toshkent Davlat Transport Universiteti

Annotatsiya:

Maqolada transport vositalari haydovchilarini yilning turli fasillarida va turli yo‘l sharoitlarida transport vositalarini boshqarishda haydovchilarni tayyorlash jarayonida tegishli nazariy bilimlarni berish jarayonidagi samarali usullar taklif etilgan. Haydovchilarning transport vositasini murakkab sharoitlarda boshqarishda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xavf xatarlarda haydovchilarga xavfsiz boshqarish usullari ko‘rib chiqildi. Yo‘l transport hodisalarini oldini olish shu bilan birga haydovchilarni mehnatini muhofaza qilgan holda avtomobil yo‘llarida o‘tkazuvchanlikni va xavfsizlikni oshirish chora tadbirlari ko‘rib chiqildi.

Kalit so‘zlar: Avtomobil yo‘llari, harakat xavfsizligi, haydovchining mehnati, to‘xtash, to‘xtab turish, turli yo‘l, chorrahaning, harakatlanish tasmasi, qatnov qismi, yo‘llarni o‘tkazuvchanligi, zararli moddalar, transport oqimlari, transport infratuzilmasi, avtomobil yo‘llarini rekonstruksiya qilish, davlat yo‘l siyosati, yo‘l transporti.

KIRISH

Yo‘llarning yuklanganlik darajasi 0,1 – 0,2 (1000 m. masofada 10–20 dona avtomobil) bo‘lganidagi harakat, **erkin harakat** deb ataladi. Bunday sharoitda haydovchi ruxsat etilgan eng katta tezlikda harakatlanadi. Maksimal tezlikning qiymatini faqat yo‘l sharoiti (yo‘l kengligi, harakatlanish bo‘laklarining soni, yo‘l qoplamasining holati kabi ko‘rsatkichlar), ko‘rinish masofasi va avtomobilning foydalanish xususiyatlarigina cheklashi mumkin.

Yo'l harakatini tavsiflovchi ko'rsatkichlar:

- ▶ harakat tezlik,
- ▶ harakat jadalligi,
- ▶ transport oqimining zichligi birinchi galda transport oqimining tarkibiga bog'liq bo'ladi.

Agar shahardan tashqaridagi avtomobil yo'llarida ko'proq katta yuk ko'taradigan avtomobillar, avtopoyezdlar, traktor va traktor poyezdlari, o'ziyurar mexanizmlar ko'proq uchrasa, shahar ko'chalarida avtomobillardan tashqari velosiped va mototsikllarni ko'plab uchratish mumkin.

Harakat jadalligi yuqori bo'lgan yo'llarda avtomobillarning harakati bir-biriga uzviy bog'langan bo'lib, bunday sharoitda (qayta tuzilish, yonga va orqaga burilish hamda quvib o'tishlar) murakkablashadi, haydovchi transport oqimining tezlik tartibiga qarab tezlikni tanlaydi. Katta gabaritli avtomobillar va avtopoyezdlar esa bajarilishi lozim bo'lgan manyovrlarga sezilarli darajada xalaqit beradi.

Tezlik va harakat miqdori haydovchining ruhiy fiziologik holatiga va oxir-oqibatda uning ishonchliligiga ham ta'sir etadi. Harakat jadalligi kam bo'lgan yo'llarda haydovchi 85% dan ko'proq vaqtini yo'l qoplamasining holatini kuzatishga sarf etadi.

Harakat jadalligi 400 avt/s atrofida bo'lganida haydovchi 48% vaqtini avtomobilga yaqin bo'lgan masofani kuzatishga sarflaydi va yo'l vaziyatini oldindan baholay olish imkoniyati kamayib ketadi. Bunda u 30% vaqtini ro'paradan kelayotgan avtomobillarni kuzatishga sarflaydi.

Harakat jadalligi 400 avt/s dan ortib ketganida haydovchi asosiy vaqtini bir yo'nalishda va ro'paradagi yo'nalishda harakatlanayotgan avtomobillarni kuzatishga sarflaydi. Bu esa, o'z navbatida, yo'lning yo'nalishini, qoplamasining holatini va yo'lning qatnov qismidan tashqarida joylashgan obyektlarni kuzatish imkoniyatini cheklab qo'yadi.

Haydovchi uchun transport oqimida piyodalar katta xavf tug'diradi. Haydovchi piyodalar to'plangan yoki ularning paydo bo'lish ehtimoli bo'lgan joylarga yaqinlashganida uning e'tibori zo'riqadi. U piyodalarga yetarli darajada e'tibor bera olmaydi, chunki haydovchi bir paytda transport vositasining harakatini va yo'ldagi joylashuv holatini ham kuzatishi zarur bo'ladi.

Harakat jadalligi qancha yuqori bo'lsa, bu omillarning harakat xavfsizligiga ta'siri ham shuncha yuqori bo'ladi. Ikki tasmali yo'llarda haydovchi asosiy vaqtini oldinda ketayotgan avtomobilni kuzatishga sarflaydi. Agar oldinda harakatlanayotgan avtomobil yuk avtomobili yoki avtobus, orqasi qora qilingan yengil avtomobil bo'lsa, e'tiborning konsentratsiyalashgan maydoni kichrayib ketadi. Bunday sharoitda harakat xavfsizligini ta'minlashning asosiy sharti bu –oldinda harakatlanayotgan avtomobilga nisbatan ma'lum bir **oralig'ini** saqlashdir.

Haydovchining tez charchashi oqibatida ish qobiliyati juda pasayib ketadi. Statistika ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, sutkaning qorong'i paytlarida harakat jadalligi 5 – 10 marta kamayib ketishiga qaramasdan YTH jami YTHning 40 – 60 % ini tashkil etar ekan, og'irligi esa ikki marta katta ekan. Sutkaning qorong'i paytlarida harakat xavfsizligi kattalashishining asosiy sababi shundan iboratki, haydovchi avtomobilni boshqarayotganda 90 – 95 % axborotni ko'rish a'zolari, ya'ni ko'zi orqali oladi. Tajribalar shuni ko'rsatadiki, tunda sodir bo'ladigan YTH kunduzgiga qaraganda boshqacha taqsimlanadi. Ko'rinish deganda, avvalo, ikki xil ko'rinish nazarda tutiladi, ya'ni fiziologik va geometrik ko'rinishlar.

Fiziologik ko'rinish–deganda, haydovchining ko'zi orqali obyektlarni ko'rishi yoki ajrata olishi tushuniladi. Bu ko'rinish obyekt bilan muhit orasidagi yorqinlik farqiga bog'liq bo'ladi. Yorqinlik farqi qancha katta bo'lsa, obyektlarning fiziologik ko'rinishi shunchalik yaxshi bo'ladi.

Yo'l-transport hodisalari	YTHning taqsimlanishi, %	
	Kunduzi	Tunda
Yo'l qatnov qismining chekkasida ketayotgan piyodalarni bosib ketish	10	90
Velosipedchilarni bosib ketish	28	72
Transport vositalarining to'qnashuvi	64	36
Avtomobilni ag'anab ketishi	71	29
Avtomobilni to'siqqa borib urilishi	38	62

1-rasm YTH larni kunning vaqtiga qarab o'zgarishi % da qiymati

Malumotlar shuni ko'rsatadiki, 60 km/s tezlikda harakatlanayotgan haydovchi uzoqni yorituvchi chiroqdan foydalanganda qora rangdagi piyodani – **100 m**, jigarrangdagini – **125 m** va qora-kulrang libosdagini – **140 m** masofada ajrata olishi mumkin ekan.

Geometrik ko'rinish deganda obyektlarning ko'rinish masofasi va burchagi tushuniladi. Bu ko'rinish avtomobillarda qanday chiroq qo'llanilishiga, qanday lampaning o'rnatilganiga va avtomobilning harakat tezligiga bog'liq bo'ladi.

Agar kunduz kuni yo'lning to'g'ri qismida joylashgan obyekt 1 km masofadan ko'rinsa, havo buzuq paytlarda bu masofa 800 – 900 m ni, tunda esa, uzoqni yorituvchi chiroqdan foydalanilganda bu masofa atigi 100 – 130 m ni tashkil etadi. Haydovchi qorong'ida qabul qilib olishi mumkin bo'lgan axborotlar kunduz kuniga qaraganda 30 % ga kamayib, uning reaksiya vaqti esa ortib ketadi.

Murakkab sharoitda haydovchi:

Tumanda haydovchi yo'l sharoitini yaxshi ko'rishga intilib, juda tez charchaydi. Oq rangli faralarning nuri tumanda yutilib ketib, yo'lni deyarli yorita olmaydi (yaqinni yorituvchi fara uzoqni yorituvchi faraga qaraganda yo'lni biroz yaxshiroq yoritadi). Tumanda harakatlanganda eng yaxshisi tumanga qarshi faralardan foydalanish kerak. Sariq rangdagi va asosiy faradan pastda joylashgan tumanga qarshi yorituvchi chiroqlar yo'lni yaqinni yorituvchi faralardan ham ko'proq yoritib beradi.

Qalin tuman tushganida ba'zi haydovchilar yo'lni yaxshiroq kuzatish uchun eshik oynasidan tana qisimlarini chiqarib oladilar. Bunday sharoitlarda eng xavfsiz tezlik piyodaning o'rtacha tezligiga (5 km/s) ga teng bo'ladi. Suv (namlik) bug'lanishi oqibatida vujudga kelgan tuman ham juda xavfli bo'ladi. Bunday tumanning balandligi odatda 1m bo'lib, haydovchi yo'l qoplamasining holatini ko'ra olmaydi.

2-asm Yo‘lning tuman sharoitida ko‘rinish cheklanishiga namuna

Yilning qishki faslida xavfsizlikni ta‘minlash maqsadida transport korxonalari va yo‘l xo‘jaliklari quyidagi qo‘shimcha tadbirlar o‘tkazishlari kerak:

- yo‘llarni qordan tozalash;
- yo‘llarning muzlashini bartaraf etish;
- ko‘rinish masofasining yomonlashuvi haqida haydovchilarni o‘z vaqtida ogohlantirish;
- haydovchilarga qo‘shimcha yo‘riqnomalar berish;
- sirg‘anishga qarshi shinalar va zanjirlardan foydalanish va hokazo.

Yo‘lning qatnov qismi muzlashining oldini olish uchun hozirda bir qancha usullardan foydalanib kelinmoqda.

Masalan, yo‘llarga fraksion materiallarni sochish (qum, shlak va hokazo), kimyoviy moddalarni sochish (natriy, kaliy yoki magniyning xloridli tuzlari va suyuqliklari).

Tuzlar va boshqa moddalar birinchi galda yo‘lning xavfli uchastkalariga, ya‘ni chorrahalar, burilish radiusi kichik va qiyaligi yuqori bo‘lgan joylarga sochilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Анализ перегруженных участков на улицах города Ташкента Мусулманов Кувончбек Насруллоевич, Сайдаметова Фазилат Жамоладдиновна, февраль, 2023 г.
2. Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 12-apreldagi 172-sonli Yo‘l harakati qoidalarini tasdiqlash to‘g‘risidagi qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori 08.11.2022y PQ-415 Korporativ munosabatlarning huquqiy asoslarini yanada takomillashtirish choratadbirlari to‘g‘risida to‘g‘risidagi qarorlari
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Atmosfera havosiga transport vositalarining salbiy ta‘sirini kamaytirish bo‘yicha qaror.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 12.07.2022 yildagi PQ-316-son 2022 — 2026-yillar davomida respublika hududida amalga oshirilishi mo‘ljallangan Xavfsiz va ravon yo‘l umummilliy dasturi
6. Shahar yo‘llarida harakat xavfsizligini tashkil etish. Darslik. Q.X. Azizov
7. N. F. Muhitdinov, G. K. Nurmuhammedov, R. N. Dimitov Yo‘l harakati qoidalariga sharhlar Toshknet - 2005
8. Azizov K. X, Darobov M., Sayfuddinova R. N. obospechenie bezaposnisti
9. <https://lex.uz/docs/-595388> 10. <https://pdd-uzbeki.narod.ru/stop.h>
10. Анализ Методов повышения безопасности движения на нерегулируемых перекрестках крупных городов (на примере города томска) Пушкарева Г.В., Халтурин Д.Д., 2023.

AVTOTRANSPORT VOSITALARINI BOSHQARISHGA O‘QITISHGA TA’SIR ETUVCHI PSIXOLOGIK OMILLAR

¹Suyarov Nurali Jovli o‘g‘li

nuralisuyarov19@gmail.com

Toshkent Davlat Transport Universiteti

Annotatsiya:

Maqolada turli xulq-atvorli transport vositalari haydovchilarini yilning turli fasillarida va turli yo‘l sharoitlarida transport vositalarini boshqarishda haydovchilarni tayyorlash jarayonida tegishli nazariy bilimlarni berish jarayonidagi samarali usullar taklif etilgan. Haydovchilarning transport vositasini murakkab sharoitlarda boshqarishda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xavf xatarlarda haydovchilarga xavfsiz boshqarish usullari ko‘rib chiqildi. Yo‘l transport hodisalarini oldini olish shu bilan birga haydovchilarni mehnatini muhofaza qilgan holda avtomobil yo‘llarida o‘tkazuvchanlikni va xavfsizlikni oshirish chora tadbirlari ko‘rib chiqildi.

Kalit so‘zlar: Avtomobil yo‘llari, harakat xavfsizligi, haydovchining mehnati, to‘xtash, to‘xtab turish, turli yo‘l, chorrahaning, harakatlanish tasmasi, qatnov qismi, yo‘llarni o‘tkazuvchanligi, zararli moddalar, transport oqimlari, transport infratuzilmasi, avtomobil yo‘llarini rekonstruksiya qilish, davlat yo‘l siyosati, yo‘l transporti.

KIRISH

Har qanday ta’lim jarayonini tashkil etish, birinchi navbatda, uning maqsadlarini aniq belgilash, shuningdek, ushbu maqsadlarni ta’lim oluvchilar tomonidan tushunish va qabul qilinishi bilan bog‘liq bo‘ladi. Shu bilan birga, maqsadlarni belgilash pedagogik jarayonni tuzish uchun zarur bo‘lgan kichik maqsadlarni, shu jumladan, ta’limning keyingi bosqichlarini va o‘ziga xos ta’lim shakllari va usullarini ishlab chiqishni nazarda tutadi.

O‘quv jarayonini shaxsni rivojlantirish va shakllantirishning muhim vositasi sifatida muvaffaqiyatli tashkil etish uchun, bo‘ljak haydovchilarga nimani o‘qitish kerak,

ta'lim jarayonida nimani bajara olishlari kerak degan fikrni olg'a surish kerak. Avvalo, ilmiy bilimlar tizimi va ular bilan bog'liq bo'lgan amaliy ko'nikmalarni yodda tutish kerak, bu esa o'z navbatida aqliy va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradi.

Biologlar va psixologlar inson biologik tizim sifatida mukammal va har qanday operatsiyalarni bajarishda yuqori ishonchga ega ekanligini ta'kidlashadi. Psixologiya shaxsni o'rganish usullarining keng doirasiga ega, bu esa haydovchi nomzodining psixologik portretini olish imkonini beradi. Ushbu tadqiqot haydovchilarni tayyorlashning dastlabki bosqichlarida zarur kasbiy ko'nikma va malakalarni shakllantirish jarayonining samarali kechishini belgilaydi.

Har bir kasbda insonning faoliyatini tahlil qilishdan kelib chiqib, uning muhim ruhiy-fiziologik o'ziga xosligini ajratib ko'rish mumkin. Haydovchi doimo harakatdagi barcha qatnashchilarining harakatlanish tartibi, yo'lning holati va o'lchamlari, atrof-muhit holati va boshqaruv vositalari mavjudligi, avtomobilning qism va asboblarning holati to'g'risidagi katta hajmdagi axborotni doimiy ravishda qabul qilishi, hamda qisqa muddatda axborot majmuasini qayta ishlab va tahlil qilib, qaror qabul qilish kerak. Shuni aytib o'tish kerakki, haydovchilar har doim ham to'g'ri qaror qabul qilib harakat qilmaydilar.

Bunday holat vujudga kelishiga ko'pincha quyidagilar sabab bo'ladi:

1. axborot o'z vaqtida olinmagan, uning natijasida haydovchi harakat sharoitini to'g'ri baholay olmagan va YTHning oldini olish imkoniyati yetarli bo'lmagan;
2. birlamchi axborotni noto'g'ri tushunish, masalan, burilish uchun berilgan signalni haydovchi tormoz signali deb qabul qilishi;
3. harakatlanish sharoitini noto'g'ri tahlil qilish, masalan, chorrahaga yaqinlashayotgan haydovchi svetoforming sariq signalidan keyin yashil yonishini kutgan, lekin signal qizil yongan;
4. noto'g'ri qaror qabul qilish, masalan, vujudga kelayotgan YTHning oldini olishning birdan-bir to'g'ri yo'li traektoriyani birmuncha o'zgartirishning o'rniga haydovchi jadal tormoz qilishni qaror qilishi;

5. noto'g'ri harakat qilish, masalan, haydovchi to'satdan tormoz pedali o'rniga yonilg'i beruvchi pedalni bosishi va shu bilan harakat tezligini birdaniga oshirib yuborishi.

Insonlarning ruhiy o'ziga xosligi bir xilda emas. Odamning ruhiy holatiga ko'p jihatdan atrof-muhit ko'rsatkichlari ta'sir ko'rsatadi, ular asab tizimiga ta'sir ko'rsatib, ruhiy jarayonlarning kesish chuqurligi va tezligini o'zgartiradi. Shu sababdan haydovchining ruhiy holatini to'g'ri tushunish uchun uning faoliyatini kuzatuvchi ayrim ruhiy jarayonlarni o'rganishning o'zi yetarli bo'lmagan xolatlarda, insonni shaxs sifatida tavsiflovchi o'ziga xoslikni bilish zarur. Shunday qilib, o'quv guruh sharoitida bo'lajak haydovchilarda G.Yu.Ayzenk usuli bo'yicha test o'tkazish tavsiya etiladi, bu haydovchining ishonchliligi va haydovchilik faoliyatiga mosligi darajasini belgilovchi xususiyatlarga ega bo'lgan shaxsning psixologik portretini yaratishga imkon beradi.

His-tuyg'ularning paydo bo'lish tezligi va kuchida, hamda kisliining umumiy harakatchanligida nomoyon bo'ladigan individual-psixologik xususiyatlar majmui temperament (lot. temperamentum-aralashma, qismlar nisbati) deb ataladi. Bunda, haydovchilikga nomzodlar uchta asosiy o'lchov bilan aniqlanadi: **ekstraver-intraver, neyrotizm.**

Ekstravert-Ayzenkga ko'ra, do'stona, yangi taassurotlar, hayajonli daqiqalarga o'ch. Tavakkalchilikka moil, ko'plab do'stlari bor, xazilni yoqtiradigan, muloqatchan, ayni vaqtdagi ta'sir ostida harakat qilish xususiyatlariga ega. Ekstravertlar xushmuomala, quvnoq, optimistik, kulishni yaxshi ko'radigan, harakatchan, agressivlik, tezkorlik xususiyatlariga ega. Uning his-tuyg'ulari qat'iy nazorat qilinmaydi, unga har doim ham ishonish mumkin emas.

Intravert-xotirjam, uyatchang, o'z-o'zini tahlil qilishga moyil, odamlar bilan muloqot qilishdan ko'ra kitoblarni xush ko'radi, o'z harakatlarini oldindan rejalashtiradi. U qaror qabul qilishni jiddiy qabul qiladi, hamma narsani reja asosida bo'lishini yaxshi ko'radi, his-tuyg'ularini nazorat qiladi, kamdan-kam hollarda agressiyani namoyon etadi, o'z ruxiy xolatini nazorat etadi. Pessimistik ruxiyat bo'lsada axloqiy me'yorlarni juda qadrlaydi.

Ayzenga ko'ra, **neyrotizm** hissiy barqarorlik yoki beqarorlikni (hissiy barqarorlik – beqarorlik) ifodalaydi. **Neyrotizm** asab tizimining labillik ko'rsatkichlari bilan

bog'liq. Hissiy barqarorlik tarafiida favqulodda barqarorlik, etuklik, mukammal moslashuvchanlik va boshqa tarafida esa juda asabiy, beqaror, yomon moslashuvchanlik bilan ajralib turadigan shaxs turi mavjud.

Neyrotizm quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- ▶ Xavotir;
- ▶ depressiya;
- ▶ Xafaqonlik;
- ▶ Impulsivlik;
- ▶ refleksiya;
- ▶ Dushmanlik;

Olingan natijalar mosliklarga ko'ra korreksiya qilinadi: ekstravert (intravert) + Neyrotizm – Sangvinik, flegmatik, melanxolik yoki xolerik.

1-rasm Nerv sistemasini tiplari

Temperamentning ayrim xususiyatlarining hayot sharoitlari va tarbiyaga bog'liq holda o'zgarishini temperament tiplarining voyaga etishidan farqlash lozim. Temperament tipi unga hos bo'lgan barcha xarakterli xususiyatlari bilan birga, tug'ilish chogidan boshlab yoki ma'lum yoshda birdan paydo bo'lib qolmaydi. Nerv

sistemasining voyaga etishidagi umumiy qonuniyatlari temperament tipining voyaga etishiga ham ta'sir qilib, izini qoldiradi.

Temperament tiplarining psixologik tavsifi quyidagi muhim xususiyatlar yordamida aniqlanishi mumkin:

1.Senzitivlik. (lotincha-sensus, sezish, huz qilish) Insonda bironta psixik reaksiyani hosil qilish uchun zarur o'ta kuchsiz sezgilarning paydo bo'lishi uchun kerak qo'zg'ovchining ozgina kuchi, ehtiyojlar qondirnasligining sezilar-sezilmas darajasi mujjassamlashadi:

2.Reakiivlik. Aynan bir hil kuch bilan tasir etuvchi tashqi va ichki ta'surolarga shaxs qanday kuch bilan emotsional reaksiya qilishiga qarab munosabat bildiriladi. Reaktivning yorqin ro'yohga chiqishi - emotsionallik, ta'sirlanuvchanlikning ifodalanishidir.

3.Faollik. Inson qanday faollik darajasi bilan tashqi olamga ta'sir ko'rsatishi va maqsadlarini amalga oshirishda obektiv hamda subektiv qarama-qarshiliklarni faollik bilan yengishiga qarab fikr yuritiladi.

4.Reaktivlik bilan faollikning o'zaro munoxahati. Bunda odamning faoliyati ko'p jihatdan nimaga bog'liqligiga qarab, masalan, tashqi va ichki sharoitlarga (kayfiyatga, favqulotda holatda) yoki maqsadiarga, ezgu niyatlarga, hohish-intiluvchilarga ko'ra fikr bildirish nazardatutiladi.

5.Reaksiya tempi. Psixik reaksiyalar va jarayonlarning kechish tezligiga, binobarin harakat tezligiga, nutq suratida, farosatlilikga, aql tezligiga asoslanib xulosa chiqariladi.

6.Harakatlarning silliqligi va unda qaraina-qarshi sifat rigidlik (qotib qolganlik), shaxsning o'zgamvchan tashqi ta'surotlariga qanchalik yengillik va chaqqon muvofiqlashuviga, shuningdek, uning hatti-harakatlari qanchalik sust va qotib qolganligiga baho berishdan iboratdir.

7.Ekstravertlik va intravertlik. Shaxsning faoliyati va reaksiyasi ko'p jihatdan nimalarga bog'liqligiga, chunonchi favqulotdagi, tashqi ta'sirotlarga (ekstravertlik) yoki aksincha, timsollarga tassawurlarga, o'tmish hamda kelajak bilan uyg'unlashgan mulohazalarga (intravertlik) taaluqlidir.

Yoshlar kasb tanlayotganda temperament xususiyatlari xisobga olinishi lozim. Masalan, hozirgi zamon texnikasida melanxolik uchun samolyotda uchuvchi

(ekstremal kasblar) bo'lishi nihoyatda qiyin yoki bunday kishilarga to'satdan paydo bo'ladigan avariya xavfi o'z vaqtida reaksiya qilishi lozim bo'lgan murakkab energo-sistemalarda ishlash og'irlik qiladi. Odamning psixik xususiyatlariga nisbatan faoliyatning shunday yo'l bilan tanlashni kasbga yo'naltirish deb ataladi. Ayni paytda, mamlakatimizda va xususan, bizning mintaqada avtomobillashtirishni jadallashayotganligi sababli, haydovchilar tayyorlash tizimida bo'lajak haydovchilarni psixologik tashxisdan o'tkazish professional tanlovning muxim shartidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Анализ перегруженных участков на улицах города Ташкента Мусулманов Кувончбек Насруллоевич, Сайдаметова Фазилат Жамоладдиновна, февраль, 2023 г.
2. Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 12-apreldagi 172-sonli Yo'l harakati qoidalarini tasdiqlash to'g'risidagi qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori 08.11.2022y PQ-415 Korporativ munosabatlarning huquqiy asoslarini yanada takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida to'g'risidagi qarorlari
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Atmosfera havosiga transport vositalarining salbiy ta'sirini kamaytirish bo'yicha qaror.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 12.07.2022 yildagi PQ-316-son 2022 — 2026-yillar davomida respublika hududida amalga oshirilishi mo'ljallangan Xavfsiz va ravon yo'l umummilliy dasturi
6. Shahar yo'llarida harakat xavfsizligini tashkil etish. Darslik. Q.X. Azizov
7. N. F. Muhitdinov, G. K. Nurmuhammedov, R. N. Dimitov Yo'l harakati qoidalariga sharhlar Toshknet - 2005
8. Azizov K. X, Darobov M., Sayfuddinova R. N. obospechenie bezaposnisti
9. <https://lex.uz/docs/-595388> 10. <https://pdd-uzbeki.narod.ru/stop.h>
10. Анализ Методов повышения безопасности движения на нерегулируемых перекрестках крупных городов (на примере города томска) Пушкарева Г.В., Халтурин Д.Д., 2023.

HAYDOVCHILIK MADANIYATINING HARAkat XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDAGI O'RNI

¹Suyarov Nurali Jovli o'g'li

nuralisuyarov19@gmail.com

Toshkent Davlat Transport Universiteti

Annotatsiya:

Maqolada turli xulq-atvorli transport vositalari haydovchilarini yilning turli fasillarida va turli yo'l sharoitlarida transport vositalarini boshqarishda haydovchilarni tayyorlash jarayonida tegishli nazariy bilimlarni berish jarayonidagi samarali usullar taklif etilgan. Haydovchilarning transport vositasini murakkab sharoitlarda boshqarishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavf xatarlarda haydovchilarga xavfsiz boshqarish usullari ko'rib chiqildi. Yo'l transport hodisalarini oldini olish shu bilan birga haydovchilarni mehnatini muhofaza qilgan holda avtomobil yo'llarida o'tkazuvchanlikni va xavfsizlikni oshirish chora tadbirlari ko'rib chiqildi.

Kalit so'zlar: Avtomobil yo'llari, harakat xavfsizligi, haydovchining mehnati, to'xtash, to'xtab turish, turli yo'l, chorrahaning, harakatlanish tasmasi, qatnov qismi, yo'llarni o'tkazuvchanligi, zararli moddalar, transport oqimlari, transport infratuzilmasi, avtomobil yo'llarini rekonstruksiya qilish, davlat yo'l siyosati, yo'l transporti.

KIRISH

Yo'llarda yuqori darajadagi xavfli manba hisoblangan transport vositasini boshqarish jarayonida haydovchi transport vositasi haydovchilari, yo'lovchilar, piyodalar, Davlat yo'l harakat xavfsizligi xizmati xodimlari bilan ma'lum darajada munosabatda bo'ladilar.

Yo'l-transport hodisalarida jarohatlanganlarga malakaliy birinchi tibbiy yordam ko'rsatish, ularning hayotini saqlab qolishi qanchalik muhim ekanligini unutmaslik kerak. Ba'zan, hodisa joyidan qochish yoki hodisa joyida to'xtamasdan o'tib ketish

hollarining uchrab turishi inson tabiatiga, odob–axloqiga to‘g‘ri kelmaydigan holatdir.

Xavfsizlikning muhim omillaridan biri bo‘lgan haydovchining madaniyati uning odob–axloqi, oilada va jamoat joylarida o‘zini tuta bilishi, yaxshi xulqi, boshqa harakat qatnashchilariga hurmat bilan qarashi, ular biron–bir noto‘g‘ri xatti–harakat qilganlarida bosiqlik qilishi, ichki ishlar va boshqa taftish–tekshirish xodimlari, yo‘lovchi va buyurtmachilar bilan o‘zaro munosabatlarida xushfe‘l va xushahloq bo‘lishida tushuniladi.

Haydovchi boshqa yo‘l harakati ishtirokchilari va piyodalar qoidabuzarlikka yo‘l qo‘yganlarida, qo‘pol xatti–harakat qilganlarida asabiylashmasdan, juda vazminlik bilan ish tutishga o‘zini o‘rgatishi lozim. Trotuar yoki yo‘l yoqasidagi piyodalarga loy, suv sachratish, tovushli ishora berib, asabiga tegish madaniyatsizlik hisoblanadi. Hamma foydalanadigan, to‘xtab turish maydonlarida ta‘mirlash ishlarini bajarganda shu joyni iflos qilmaslik, yoqilg‘i quyish joylarida isrofgarchilikka yo‘l qo‘ymaslik, ish joyi, ya‘ni avtomobil kabinasini toza tutish, rulda toza, ozoda mavsumiy kiyimda bo‘lishga qat‘iy odatlanish haydovchining yuksak madaniyatidan dalolat beradi.

Etika (yunoncha ethok -xulq odat) - ijtimoiy ong formasi bo‘lgan, inson hayotining eng muhim tomonlaridan biri hisoblangan axloq, odob masalalarini o‘rganuvchi falsafiy fan. Harakat xavfsizligini ta‘minlashda yo‘l harakatining asosiy ishtirokchilari quyidagilar hisoblanadi:

haydovchi;

yo‘lovchi;

piyodalar yo‘l harakati qatnashchisi sifatida qatnashishadi.

Bularning ichida haydovchi hammasidan ko‘ra alohida muhim o‘rin egallaydi. Shuning uchun haydovchining psixologik, fiziologik va biologik imkoniyatlarini harakatni tashkil qilishda e‘tiborga olish lozim bo‘ladi.

Haydovchining etikasi – uning intizomliligida, javobgarlikni his etishida, jamoaga munosabati kabi axloqiy sifatlarda namoyon bo‘ladi.

Mehnatsevarlik, odamlarga mehribonlik, kamtarlik odatda yaxshi va ishonchli odamlarga xos fazilatdir. Ishga qiziqmaslik, manmanlik, qo‘pollik, atrofdagilarni

hurmat qilmaslik, tartib-intizomni xush ko'rmaslik – baxtsiz hodisaga moyil shaxsning sifatlarini namoyon qiladi. Haydovchilarning etikasi yo'l harakati xavfsizligini ta'minlovchi muhim omillardan biridir. Ba'zan DYHXX xodimining yo'qligidan foydalanib, ataylab belgilangan tezlikni oshirish, yo'l belgilari va chiziqlari talabini mensimaslik, svetofoir chiroqlari ishorasiga itoat qilmaslik, quvib o'tish qoidalarini buzish kabi holatlar haydovchining etikasi yetarli darajada emasligidan dalolat beradi.

Haydovchilar tomonidan eng ko'p yo'l qo'yiladigan qoidabuzarliklarga quyidagilar kiradi:

1. belgilangan tezlikni oshirish,
2. yo'l belgilari va chiziqlari talabini mensimaslik,
3. svetafoir chiroqlari ishorasiga itoat qilmaslik
4. quvib o'tish qoidasini buzishlarni ayitish mumkin.

Yo'l harakati qatnashchilarining madaniyati ularning yo'lda harakat xavfsizligiga katta ta'sir ko'rsatadi. Ko'rilayotgan choralarga qaramay, yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash muammosi bugungi kunda ham dolzarb bo'lib qolmoqda.kun. Aholining motorizatsiya darajasining oshishi yo'llarda harakatlanish intensivligining oshishining sabablaridan biridir. Ushbu hodisa jamiyatning yo'l harakati xavfsizligini yaxshilash masalalariga bo'lgan munosabatining etarli darajada o'zgarishi bilan birga bo'lishi kerak.

Haydovchi madaniyati insonning aqliy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishida ifodalangan umumiy madaniyatining bir qismidir. Boshqa yo'l foydalanuvchilariga ehtiyotkorlik va hurmat bilan munosabatda bo'lgan mehribon, xushmuomala odam qiyinhuquqbuzar sifatida taqdim eting.

Boshqarish madaniyati-bu barcha yo'l foydalanuvchilari o'rtasida o'zaro hurmat va o'zaro yordam darajasini tavsiflovchi yo'ldagi munosabatlar. Bu shuni anglatadiki, avtomobilni boshqarib ketayotgan odam yo'l harakati qoidalariga rioya qiladi, favqulodda vaziyatlar yaratmaydi, boshqa avtoullovchilar va piyodalarga noqulaylik tug'dirmasligiga ishonch hosil qiladi.

Xavf paydo bo'lishining oldini olish uchun transport vositasi haydovchisi umumiy qabul qilingan me'yorlarga rioya qilishi kerak, ya'ni nafaqat o'z manfaatlariga, balki boshqalarning manfaatlariga ham g'amxo'rlik qilish, xushmuomala bo'lish, his-tuyg'ularga Iroda bermaslik. Va bubu to'g'ridan-to'g'ri umumiy madaniyat darajasiga, insonning tarbiyasiga bog'liq. afsuski, biz ko'pchilik fuqarolar madaniyat va tarbiyaga ega emasligini tan olishga majburmiz. Ba'zi haydovchilar transport vositasini boshqarayotganda ruxsat etilgan tezlikdan oshib ketishadi, asossiz tavakkal qilishadi, boshqa mashinalarga yo'l bermaydilar, qo'pol va tajovuzkor harakat qilishadi. Boshqa yo'l harakati qatnashchilarining manfaatlariga putur etkazadigan bunday xatti-harakatlar tajovuzkor javobni keltirib chiqaradi va yo'l-transport hodisalariga olib keladi (keyingi o'rinlarda – baxtsiz hodisa).

O'zbekiston Respublikasida haydovchilar madaniyati darajasini oshirish maqsadida chet elda olib borilayotgan tadbirlarni tahlil qilib, ushbu muammoni tartibga solish bo'yicha quyidagi choralarni qo'llash maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz:

1. Jamiyat tomonidan yo'l harakati xavfsizligi hal qilinishi bog'liq bo'lgan eng muhim muammo ekanligini anglash maqsadida yo'l harakati madaniyati va xavfsizligini targ'ib qilish har bir yo'l harakati qatnashchisining xavfsizligi. Buning uchun televizor va radioda yo'l harakati xavfsizligi, haydash madaniyati va mahoratining ijobiy faktlari, yaxshi maslahatlar, namunali xulq-atvor namunalarini namoyish etishga bag'ishlangan dasturlar sonini kengaytirish kerak yo'l harakati politsiyasi xodimlari va boshqalar. va tajovuzkor namunalar va modellar, yo'l harakati qoidalarini buzish va tajovuzkor xatti-harakatlarga undash, avtomobilning tezlik imkoniyatlariga haddan tashqari e'tibor reklamadan butunlay chiqarib tashlanishi kerak. Haydovchining ongiga ta'siri, shuningdek, uning e'tiborini o'zini himoya qilish va moddiy foyda motivlariga qaratish kerak, chunki agressiv haydash transport vositalariga zarar etkazishi mumkin, bu esa katta moliyaviy xarajatlarga olib keladi.

2. Yo'l harakati xavfsizligi sohasida ma'muriy huquqbuzarliklar sodir etilishining oldini oluvchi omil sifatida yo'llarning favqulodda uchastkalarida, chorrahalarda va kongresslarda videokuzatuv tizimini rivojlantirish.

3. Jamoatchilik nazorati vositalarini kengaytirish; "YPX" xodimi dasturining davlat loyihasini amalga oshirish.

4. Haydovchilik maktablarida maqsadli psixologik ishlarni olib borish, tajribasiz haydovchilarning tez va samarali moslashishiga hissa qo'shish, yo'l harakati qatnashchilarining xatti-harakatlarining mumkin bo'lgan psixofiziologik xususiyatlarini, ularning yo'l harakatidagi namoyon bo'lishini va shunga mos ravishda boshqa ishtirokchilarning xatti-harakatlariga javoblarni bilish. Shu bilan birga, o'quv davrida amaliy haydash soatlari sonini ko'paytirish kerak. Shunday qilib, yo'l foydalanuvchilari sifatida haydovchilar madaniyati darajasini oshirish muammosi uni hal qilishda kompleks yondashuvni talab qiladi. Belgilangan tartibga solish choralari amalga oshirish agressiv haydashning yo'l xavfsizligiga ta'sirini kamaytiradigan harakatlar va miqdorni minimallashtirish yo'l-transport hodisalari.

Xaydovchilarni tayyorlash tizimining tarbiyaviy ishining bir qancha yunalishlari mavjud bo'lib. Bu tizim oldida nafaqat transport vositasi xaydovchisini tayyorlash balki, oila va maktabda shakllangan irodaviy va tarbiyaviy xususiyatlarni yanada takomillashtirishdan iborat. Bularga: adolatlilik va xaqqoniylik, intizomlilik va uyushganlik, qat'iyatlilik, jasurlik, tashabbuskorlik va x.k.

Tarbiyaning muvaffaqiyati ko'p jixatdan gurux va avtomaktab tashkiliy xayoti, ta'lim oluvchilarning axloqiy xatti xarakati tajribasiga bog'liq. Bunda ta'lim oluvchining tashabbusi va xayotiy tajribasidan foydalanish va tarbiyaning amaliyot bilan bog'lash muxim. Tarbiyaga shaxsni uning his-tuyg'ularini xarakterini, jismoniy rivojini, xulq-atvorini muayyan yo'nalishda shakllantirish maqsadida kishilar bir-biriga ta'sir ko'rsatadigan ijtimoiy hodisa deb qarash lozim.

Tarbiya tamoyillari, tarbiya ishlarining mazmuni, tashkil etilishi va usullarini qamrab oluvchi dastlabki qoidalar xisoblanadi.

Xaydovchilarni tayyorlash tajribasiga asoslanib quyidagi tarbiya tamoyillarini ko'rsatib aytish mumkin:

1). Ta'lim jarayonidagi tarbiya, 2). jamoa orqali va jamoada tarbiyalash, 3). tarbiyada individual yondashuv, 4). tarbiyalanuvchi shaxsiy fazilatlariga xurmat bilan yondoshgan yuqori talablarni qo'yish, 5). tarbiya jarayonida ijobiy tomonlarni qo'llab quvvatlash, 6). tarbiyaviy ta'sirlarning birligi va izchilligi.

Ta'lim jarayonidagi tarbiya Bu tamoyil avtomaktab o'qituvchi va instruktorlarining ta'lim jarayoni oxirigacha doimiy ravishda tinglovchilar bilan

tarbiyaviy ishlar olib borilishi kerakligini anglatadi. Tarbiyaviy jarayonda quyidagi ommaviy tarbiya vositalaridan foydalanish kerak:

- ▶ Yo‘l xarakati qoidalarini va xavfsiz xarakatlanish haqidagi suhbatlar
- ▶ Mavzuga doir seminarlar
- ▶ Mavzuga doir adabiyotlar muxokamasi
- ▶ Yo‘l xarakati xavfsizligi xizmati va avtotransport tashkilotlari xodimlari bilan uchrashuvlar tashkil etish

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Анализ перегруженных участков на улицах города Ташкента Мусулманов Кувончбек Насруллоевич, Сайдаметова Фазилят Жамоладдиновна, февраль, 2023 г.
2. Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 12-apreldagi 172-sonli Yo‘l harakati qoidalarini tasdiqlash to‘g‘risidagi qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori 08.11.2022y PQ-415 Korporativ munosabatlarning huquqiy asoslarini yanada takomillashtirish choratadbirlari to‘g‘risida to‘g‘risidagi qarorlari
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Atmosfera havosiga transport vositalarining salbiy ta‘sirini kamaytirish bo‘yicha qaror.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 12.07.2022 yildagi PQ-316-son 2022 — 2026-yillar davomida respublika hududida amalga oshirilishi mo‘ljallangan Xavfsiz va ravon yo‘l umummilliy dasturi
6. Shahar yo‘llarida harakat xavfsizligini tashkil etish. Darslik. Q.X. Azizov
7. N. F. Muhitdinov, G. K. Nurmuhammedov, R. N. Dimitov Yo‘l harakati qoidalariga sharhlar Toshknet - 2005
8. Azizov K. X, Darobov M., Sayfuddinova R. N. obospechenie bezaposnosti
9. <https://lex.uz/docs/-595388> 10. <https://pdd-uzbeki.narod.ru/stop.h>
10. Анализ Методов повышения безопасности движения на нерегулируемых перекрестках крупных городов (на примере города томска) Пушкарева Г.В., Халтурин Д.Д., 2023.

AVTODROMLAR, ULARNING SINFLANISHI VA ULARDAN AVTOTRANSPORT VOSITALARI HAYDOVILARINI TAYYORLASHDA FOYDALANISH

¹Suyarov Nurali Jovli o'g'li

nuralisuyarov19@gmail.com

Toshkent Davlat Transport Universiteti

Annotatsiya:

Maqolada turli toifadagi transport vositalari haydovchilarini tayyorlash qayta tayyorlash hamda malakasini oshirish imtihon olish uchun avtodromlarni jihozlash hamda ularni turlarini tahlil qilish ishlari amalga oshirildi, shu bilan birga amaliy imtihon olish jarayonida mashg'ulotlar ketma ketligi ko'rsatildi. Haydovchilarning transport vositasini murakkab sharoitlarda boshqarishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavf xatarlarda haydovchilarga xavfsiz boshqarish usullari ko'rib chiqildi. Yo'l transport hodisalarini oldini olish shu bilan birga haydovchilarni mehnatini muhofaza qilgan holda avtomobil yo'llarida o'tkazuvchanlikni va xavfsizlikni oshirish chora tadbirlari ko'rib chiqildi.

Kalit so'zlar: Avtomobil yo'llari, harakat xavfsizligi, haydovchining mehnati, to'xtash, to'xtab turish, turli yo'l, chorrahaning, harakatlanish tasmasi, qatnov qismi, yo'llarni o'tkazuvchanligi, zararli moddalar, transport oqimlari, transport infratuzilmasi, avtomobil yo'llarini rekonstruksiya qilish, davlat yo'l siyosati, yo'l transporti.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, **2018 yildagi 31-maydagi** avtomototransport vositalari va shahar elektr transporti vositalari haydovchilarini tayyorlash hamda qayta tayyorlash bo'yicha nodavlat ta'lim xizmatlarini ko'rsatish faoliyatini litsenziyalash tartibini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida **408-sonli** qarorining **2-ILOVASI I-bobi** Avtomatlashtirilgan avtodromga qo'yiladigan talablarga qo'yilgan talablar o'z aksini topgan. Avtomatlashgan avtodromlar belgilangan talablarga mos bo'lishi

haydovchilarni tayyorlash, hamda qayta tayyorlash, malakasini oshirish, amaliy imtihon olish jarayonlarida ta'lim sifatini oshirishga shuningdek avtomobilni boshqarishda avtodromlardagi texnik vositalar qatnov qismi kengligi real ko'cha sharoitiga yaqin bo'lishi kerak (1-rasm).

O'quv avtodromi – bu o'quvchilarga hayotdagi real sharoitga maksimal yaqinlashtirilgan holatda transport vositasini boshqarish ko'nikmalarini berish uchun mo'ljallangan. Undan «B», «C», «D», «E» toifadagi transport vositalari haydovchilarini tayyorlash (malakasini oshirish) uchun foydalaniladi. Qaysi o'quv tashkilotida avtodrom bo'lsa va undan to'g'ri foydalanilsa o'quvchilar shu yerda chuqur ko'nikmaga ega bo'lishini tajribalar ko'rsatmoqda, o'quv avtodromi bo'lmasa avtomobil boshqarishni o'rgatuvchi instruktorni ishi murakkablashadi. O'quv jarayoni soddalashadi. Odatda bunday paytlarda o'rgatuvchi instruktorni asosiy e'tibori mashqlarni o'quvchi aniq va ketma-ket bajarishiga emas, balki harakat xavfsizligini ta'mirlashga qaratilgan bo'ladi. Bundan tashqari u doimiy ravishda tormoz va ulash tepkilarini bosishga tayyor turganligi sababli tezda charchaydi, oqibatda o'quvchilar harakatini nazorat qilish susayadi.

1-rasm Avtomatlashgan avtodrom, imtihon topshirish ketma ketligi

O'quv tashkiloti faqat «D» yoki «E» toifa haydovchilarni tayyorlaydigan bo'lsa, avtobus yoki avtopoezdga boshqarishni o'rgatish uchun maydoncha jihozlanishi

kerak Maydonchada eng kamida ikkita avtobus bekati belgilanadi va egri yo‘l qismi yoki «ilon» izi elementi, orqaga yurgizish yoki qayrilish joyi, darvoza, «tonnel», «boks» va aylanma yo‘nalish jihozlanadi. Yaqin orada 16% qiyalikli tepalik bo‘lmasa, tegishli tepalik yoki estakada quriladi. Qayrilish uchun dastlabki mashq maydonchasi va aylanma yo‘nalishdan foydalaniladi.

O‘quv avtodromi elementlari va yo‘llarning holati ob-havo sharoitidan qat’iy nazar butun o‘qish jarayoni davomida o‘quv rejasini sifatli bajarishni ta’minlashi kerak. Shuning uchun yo‘l va elementlarining qatnov qismlari qattiq qoplamali (tosh, shag‘al, asfalt) bo‘lishi lozim.

Ayrim elementlarni jihozlashda ulardan maksimal o‘quv jarayonida foydalanish ko‘zda tutilishi va aniq o‘lchamlarda yaslashini ta’minlash kerak.

Avtodromlarning quyidagi turlari va ulardan foydalanish sohalari mavjud:

1.Poyga sxemalari ko‘rinishidagi avtodrom.—Professional avtopoygalar va musobaqalar uchun mo‘ljallangan avtodromlar.

2.Trening sxemali avtodrom.—Haydovchilikni tayyorlash va haydovchilik guvohnomasi imtihonlari uchun foydalaniladi.

3.Sinov sxemalari avtodrom.—Avtomobillar va ularning qismlarini sinash uchun ixtisoslashtirilgan treklar avtodromlar.

4. Ko‘ngilochar poyga yo‘llari avtodromla.—Korporativ tadbirlar, test-drayvlar va boshqa ko‘ngilochar tadbirlar uchun muljallanga avtodromlar.

O‘quv avtodromlari avtomaktablarda qo‘llaniladi, bu yerda o‘quvchilar asosiy haydash ko‘nikmalarini mashq qiladilar, manevr qilish asoslarini o‘rganadilar va mashqlar bajarishni o‘rganadilar.

Avtomatlashtirilgan haydash poligonlari avtotransport vositalarini boshqarish ko‘nikmalarini nazorat qilish va baholash tizimi bilan jihozlangan bo‘lib, u imtihon topshiruvchi ishtirokisiz test mashqlari bajarilishini qayd etish, ularning natijalarini qayta ishlash va rasmiylashtirish imkonini beradi. Bunday platformalar nafaqat avtomaktablarda, balki “Avtomobilsozlik” kursi o‘qitiladigan ta’lim muassasalarida ham qo‘llaniladi.

Bugungi kunda haydovchini transport vositasini boshqarish guvohnomasini olish uchun yagona imtihon markazi imtihon topshirishga tayyorlashda mashqlar (elementlar), Asosiy elementlar quyidagilardir:

- Nishab yoki yo‘l o‘tkazgichda harakatni to‘xtatish va boshlash;
- Ta‘mirlash chuquriga teskari kirish;
- Parallel to‘xtash joyi (orqaga va oldinga);
- 90 gradusli burilish;
- Cheklangan ko‘rinish joyda burilish;
- To‘xtash joyi va avtoturargohdan chiqish;

Avtodromlarda qo‘llaniladigan asosiy va qo‘shimcha jixozlar.

O‘quv avtodromi o‘quv dasturi bo‘yicha haydovchilarni tayyorlash, qayta tayyorlash va mashqlarni to‘la bajarish uchun jihozlangan bo‘lishi zarur. Ammo bunda ancha katta mablag‘ va yer maydoni talab qilinadi. Bundan tashqari shunday sharoitda tayyorlangan haydovchi amaliy hayotda ishlash uchun psixologik tayyor bo‘lmaydi.

Uquv avtodromining jihozlari faqat avtodromdan tashqarida bajarib bo‘lmaydigan mashqlarni bajarish uchun mo‘ljallangan bo‘lishi shart. Bunday mashqlarga dastlabki o‘rgatish mashqlari, cheklangan joylarda boshqarish mashqlari, maxsus elementlarda bajariladigan mashqlar kiradi. Bir vaqtda uch va undan ortiq «B» va «BC» toifadagi haydovchilar tayyorlanayotgan o‘quv tashkilotiga, o‘rganiladigan ikki asosiy tur avtomobili uchun 3 ga yer maydonida o‘quv avtodromi jihozlanishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Анализ перегруженных участков на улицах города Ташкента Мусулманов Кувончбек Насруллоевич, Сайдаметова Фазилат Жамоладдиновна, февраль, 2023 г.
2. Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 12-apreldagi 172-sonli Yo‘l harakati qoidalarini tasdiqlash to‘g‘risidagi qarori.

International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices

Hosted online from Rome, Italy

Website: econfseries.com

27th May, 2025

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori 08.11.2022y PQ-415 Korporativ munosabatlarning huquqiy asoslarini yanada takomillashtirish choratadbirlari to‘g‘risida to‘g‘risidagi qarorlari
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Atmosfera havosiga transport vositalarining salbiy ta‘sirini kamaytirish bo‘yicha qaror.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 12.07.2022 yildagi PQ-316-son 2022 — 2026-yillar davomida respublika hududida amalga oshirilishi mo‘ljallangan Xavfsiz va ravon yo‘l umummilliy dasturi
6. Shahar yo‘llarida harakat xavfsizligini tashkil etish. Darslik. Q.X. Azizov
7. N. F. Muhitdinov, G. K. Nurmuhammedov, R. N. Dimitov Yo‘l harakati qoidalariga sharhlar Toshknet - 2005
8. Azizov K. X, Darobov M., Sayfuddinova R. N. obospechenie bezaposnisti
9. <https://lex.uz/docs/-595388> 10. <https://pdd-uzbeki.narod.ru/stop.h>
10. Анализ Методов повышения безопасности движения на нерегулируемых перекрестках крупных городов (на примере города томска) Пушкарева Г.В., Халтурин Д.Д., 2023.

BADMINTONNING O'ZBEKISTONDA RIVOJLANISHI

Sultonov Voxob Murotovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada badminton sportining O'zbekistondagi tarixiy shakllanishi, tashkilotlanishi, zamonaviy rivojlanish holati va istiqbollari tahlil etiladi. O'zbekiston Badminton federatsiyasining faoliyati, xalqaro aloqalar, sportchilarning yutuqlari, mavjud muammolar va taklif etilayotgan rivojlanish strategiyalari keng yoritilgan. Sportning bu turi yoshlar tarbiyasida, sog'lom turmush tarzini shakllantirishda muhim rol o'ynashi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: badminton, sport, O'zbekiston, federatsiya, musobaqa, rivojlanish, yoshlar, strategiya, jismoniy tarbiya, xalqaro hamkorlik.

Аннотация.

В статье рассматриваются история становления, организационные структуры, современное состояние и перспективы развития бадминтона в Узбекистане. Анализируется деятельность Федерации бадминтона Узбекистана, международные связи, достижения спортсменов, а также существующие проблемы и предлагаемые стратегии развития. Отмечается значение бадминтона в воспитании молодежи и формировании здорового образа жизни.

Ключевые слова: бадминтон, спорт, Узбекистан, федерация, соревнования, развитие, молодежь, стратегия, физическая культура, международное сотрудничество.

Annotation

This article analyzes the historical development, organizational structure, current state, and future prospects of badminton in Uzbekistan. It discusses the role of the Uzbekistan Badminton Federation, international collaborations, achievements of athletes, existing challenges, and proposed development strategies. The importance

of badminton in youth education and promoting a healthy lifestyle is also emphasized.

Keywords: badminton, sport, Uzbekistan, federation, competition, development, youth, strategy, physical education, international cooperation.

Kirish

Badminton – harakatga boy, koordinatsiyani talab qiluvchi, yengil atletikaga yaqin sport turlaridan biridir. Butunjahon miqyosida keng tarqalgan ushbu sport turi Osiyo, Yevropa va Amerika qit’asida keng ommalashgan. O‘zbekistonda badminton so‘nggi yillarda jadal sur’atlar bilan rivojlanmoqda. Mazkur maqolada badminton sportining O‘zbekistondagi tarixiy ildizlari, hozirgi rivojlanish holati, muammolar va istiqbollari tahlil qilinadi.

Metodologiya.

Tadqiqot quyidagi metodlar asosida olib borildi:

Tarixiy-tahliliy metod – badmintonning paydo bo‘lishi va O‘zbekistondagi ilk rivojlanish bosqichlari o‘rganildi;

Statistik tahlil – O‘zbekiston Respublikasi Badminton federatsiyasi va xalqaro sport tashkilotlarining rasmiy ma’lumotlari asosida tahlil qilindi;

Sotsiologik metod – sportchilar, murabbiylar, sport maktablari vakillari bilan suhbatlar asosida ijtimoiy fikr o‘rganildi;

Kontrastiv tahlil – O‘zbekistondagi badminton tizimi boshqa davlatlar bilan solishtirildi.

Natijalar.

1. Badmintonning tarixiy rivojlanishi[1].

— Badminton XIX asrda Hindistonda vujudga kelib, Angliya orqali butun dunyoga tarqalgan.

— O‘zbekistonda badminton XX asrning 60–70 yillaridan sport maktablari orqali asta-sekin rivojlanishni boshlagan.

— Mustaqillikdan so‘ng O‘zbekiston Badminton federatsiyasi tashkil etildi (1992-yil), bu esa sport turining mustaqil rivojlanishiga zamin yaratdi.

2. Tashkiliy tuzilma va federatsiya faoliyati

— O‘zbekiston Badminton federatsiyasi (OBF) – asosiy boshqaruv organi bo‘lib, sportchilarni xalqaro musobaqalarga tayyorlash, trenerlarni qayta tayyorlash va sport bazalarini rivojlantirish bilan shug‘ullanadi.

— Xalqaro aloqalar: BWF (Badminton World Federation), ABC (Asian Badminton Confederation) bilan hamkorlik yo‘lga qo‘yilgan.

3. Yutuqlar va sportchilar

— 2020–2024 yillarda yoshlar o‘rtasida Osiyo chempionatida qatnashgan o‘zbekistonlik sportchilar muvaffaqiyatli ishtirok etdi.

— Respublika miqyosida har yili 10 dan ortiq turnirlar o‘tkazilmoqda.

4. Muammolar va kamchiliklar.

— Material-texnik baza yetishmovchiligi, ayniqsa viloyatlarda;

— Professional murabbiylar va hakamlar soni kamligi;

— Aholining sportga bo‘lgan qiziqishini oshirish zaruriyati.

5. Rivojlanish istiqbollari.

— 2025–2030 yillar strategiyasi: Maktab va kollejlarda badminton to‘garaklari kengaytirilmoqda;

— Sportchilarni Xalqaro Olimpiya o‘yinlariga tayyorlash yo‘nalishida maxsus reja ishlab chiqilgan;

— Viloyat markazlarida zamonaviy sport zallarini barpo etish rejalashtirilgan[2].

Munozara

Badmintonning O‘zbekistonda rivojlanishidagi asosiy omil – davlat tomonidan sportga berilayotgan e’tibor, shuningdek xalqaro tajribalarning joriy etilishidir. Badminton nafaqat sport, balki yoshlar tarbiyasi, sog‘lom turmush targ‘iboti va ijtimoiy integratsiya vositasi sifatida ham muhim ahamiyatga ega.

Agar ta’lim tizimi, sport federatsiyalari va jamiyat o‘rtasida uzviy hamkorlik yaratilsa, badminton nafaqat milliy darajada, balki global musobaqalarda ham yuqori natijalarga erishadi[3].

Xulosa

Badminton O‘zbekistonda istiqbolli sport turlaridan biri sifatida shakllanmoqda. Federatsiya faoliyati, sportchilarning xalqaro yutuqlari va sport maktablaridagi islohotlar bu yo‘nalishda ijobiy natijalar bermoqda. Kelgusida ushbu sport turining ommalashuvi uchun infratuzilmani kengaytirish, malakali murabbiylar tayyorlash va xalqaro aloqalarni kuchaytirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. “Jismoniy tarbiya va sport” ilmiy-amaliy jurnal, 2023-yil.
2. “O‘zbekiston sport siyosati” – Toshkent, 2022
3. BWF Badminton World Federation ma’lumotlari www.bwfbadminton.com
4. Sa’dullayev, A., & Asrorov, O. (2024). THE ESSENCE OF NEW PEDAGOGICAL TERMS DURING THE REFORMS IMPLEMENTED IN THE FIELD OF EDUCATION.". Science Shine" International scientific journal, 14(1).
5. Boymurotovna, X. N. Asror o‘g‘li, AO, & Rajabboyevna, OK (2025, March). KOMPYUTER VA ROBOTLAR BILAN O‘ZARO ALOQA ORQALI IJTIMOIIY PSIXOLOGIYANING O‘ZGARISHI. In International Conference on Educational Discoveries and Humanities (pp. 63-70).
6. Egamberdiyev, X. S., Abduvaliyev, A. A., & Pardayev, O. C. (2023). RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA O ‘ZBEKISTON TURISTIK GEOPORTAL TIZIMINING TASHKILIIY ARXITEKTURASI. Экономика и социум, (6-1 (109)), 115-120.
7. Egamberdiyev, H. S., & Khujakulov, A. K. (2024). VIRTUAL MUSEUMS AS PART OF A DIGITAL CULTURAL ENVIRONMENT. Экономика и социум, (3-1 (118)), 121-125.
8. Джуманов, Ж. Х., & Эгамбердиев, Х. С. (2018). Разработка и внедрение устройств автоматизированных измерений параметров подземной гидросферы. Математик моделлаштириш, алгоритмлаш ва дастурлашнинг долзарб муаммолари. Республика конференцияси. Тошкент, 17-18.
9. Джуманов, Ж. Х., Юсупов, Р. А., & Эгамбердиев, Х. С. (2019). ва б. К вопросу практического применения «Big DATA» в гидрогеологических исследованиях. In Пятая Международная научно-практическая конференция

«Big DATA and Advanced Analytics. Big DATA и анализ высокого уровня»
Минск. Республика Беларусь (pp. 13-14).

10. Эгамбердиев, Ҳ., Рахматуллаев, Д., & Дилмуродов, З. (2023). ГРУНТ ВА ЕР УСТИ СУВ ОҚИМЛАРИНИНГ ЎЗАРО ТАЪСИРИНИНГ МАТЕМАТИК МОДЕЛИ. Евразийский журнал академических исследований, 3(1 Part 3), 107-113.

11. Egamberdiev, K., Khidirova, N., & Islomov, A. (2024). Creation of an automated information system using python and the django framework with a telegram bot. Big Data and Computing Visions, 4(3), 219-226.

12. Boymurotovna, X. N. (2025, March). RUS TILINI O 'RGANISHDA SUN'IY INTELLEKT VA NEYRON TARMOQLARNING ROLI. In International Conference on Educational Discoveries and Humanities (pp. 55-62).

13. Qodirov, F. T., & Zoxidov, J. B. (2020). Development Of An Automatic Ventilation System For Smart Greenhouses. In Инновации в технологиях и образовании (pp. 19-21).

14. Suvonov, B., & Jamilova, S. (2024). Sun'iy intellektual tizimlarda noaniq mantiqning ahamiyatliligi va uning aniq mantiqdan farqi. Interpretation and researches, (4 (26)).

15. Suvonov, B., & Islomov, A. (2024, May). VIRTUAL REALITY AND THE PRINCIPLES OF USING VIRTUAL REALITY IN THE EDUCATIONAL PROCESS. In Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit (pp. 57-59).

16. Abduqodirov, A. A., Yusupbekov, A. N., Suvonov, B. I., & Toshtemirov, R. T. (2022). Tabiiy gazni qayta ishlash jarayonining intellektuallashtirilgan boshqaruvida noaniq mantiq asosidagi modeldan foydalangan holda nazorat qilish. Инновационные подходы, проблемы, предложения и решения в науке и образовании, 1(1), 100-108.

17. Suvonov, B. I. (2023). INFORMATION AND COMMUNICATION SYSTEMS FOR TECHNOLOGICAL PROCESS MANAGEMENT: A COMPREHENSIVE REVIEW. Экономика и социум, (11 (114)-2), 440-443.

18. Хайриддинов, Ш. Б. (2024). ФИЛОСОФСКИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В

СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ. Экономика и социум, (2-2 (117)), 669-672.

19. Botirovich, X. S. Murodullo o'g, JOT, & Akbar o'g'li, SR (2024). INTERNET VA "KUMUSH ASR" YANGI IMKONIYATLAR VA ISTIQBOLLAR. Modern education and development, 11(3), 127-132.

20. Botirovich, X. S. Iskandar o'g'li, SB (2024). PERFORM ADDITION AND MULTIPLICATION OPERATIONS IN EXCEL. GOLDEN BRAIN, 2(16), 42-46.

21. Khayriddinov, S. (2023). Cloud technologies as a tool for forming personal information educational environment. International Bulletin of Engineering and Technology, 3(4), 72-76.

22. Khayriddinov, S., & Nodirova, F. (2024). Advanced pedagogical in improving the quality of education the significance of experiences in the educational system. Talqin va tadqiqotlar, (28).

23. Botirovich, X. S. (2024). AVTOMATLASHTIRISH TIZIMLARIDA SUN'IIY INTELLEKTNI QO'LLASH. GOLDEN BRAIN, 2(19), 66-70.

24. Зикриллаева, Ф., Дустмуродова, М., Нормаматова, Н., Сайдуллоева, М., & Абдирахимова, М. (2025). Globalizatsiyalashgan zamonaviy tilshunoslik paradigmalar. Инновации в современной лингвистике и преподавании языков, 1(1), 298-300.

25. Boymurotovna, X. N., qizi Oromova, S. S., Otajonova, K. R., & qizi Uralova, K. J. (2024). MOLIYA-BANK SOHASIDA SUN'IIY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI. GOLDEN BRAIN, 2(21), 86-90.

26. Quvonchbek, M. (2023). TALABALARNING FANLARDAN OLGAN BILIMLARINI NAZORAT QILISHDA XOTIRALI NAZORAT KARTALARIDAN FOYDALANISH HAQIDA.

27. Zohirov, K., Boyqobilov, S., & Madatov, Q. (2024). Sport biomexanikasida ishlatiluvchi portativ o'lchov qurilmalari va ularning tahlili. DIGITAL TRANSFORMATION AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE, 2(1), 131-142.

28. Madatov, Q. (2024). C++ PROGRAMMING LANGUAGE OPERATOR USAGE AND THEIR TYPES AND MAIN FUNCTIONS. Models and methods in modern science, 3(1), 244-254.

29. Madatov, Q. (2024). C# VA. NET CORE PLATFORMASI C# DASTURLASH TILINING OPERATORLARI QO 'LLASH VA ULARNING TURLARI HAMDA ASOSIY VAZIFALARI. Естественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования, 3(1), 59-67.
30. Маматова, Г. Д., & Кучкаров, Т. С. (2024). Актуальность концепции «Цифровой университет»: литературный обзор отечественных и зарубежных исследований. Информатика. Экономика. Управление/Informatics. Economics. Management, 3(1), 0101-0158.
31. Mamatova, G. (2023). Цифровой университет: стратегия создания умной инфраструктуры в высших учебных заведениях Узбекистана. Economics and Innovative Technologies, 11(4), 296-312.
32. Кучкаров, Т., & Маматова, Г. (2024). ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В ОБЩЕСТВЕ. Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari, 4(4), 127-136.
33. Xidirova, N., Oromova, S., & Otajonova, K. (2024). Ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni qo 'llash istiqbollari. Raqamli iqtisodiyot va sun'iy intellekt texnologiyalarining jamiyat rivojlanishidagi ahamiyati, 1(1), 18-21.
34. Xidirova, N. B., Oromova, S. S. Q., & Otajonova, K. R. (2024). TALABALARNING MOTIVATSIYASINI OSHIRISHNING INNOVATION USULLARI. Indexing, 1(1).
35. Normurodovna, A. M. (2025, February). INGLIZ TILI GRAMMATIKASINING INGLIZ TILI KURSIDAGI AHAMIYATI. In International Educators Conference (pp. 302-309).
36. Ergashevna, S. M. (2025, February). INGLIZ TILI MUTAXASSISI BO'LISHDA BOSHLANG'ICH INGLIZ TILI DARSLARINING AHAMIYATI. In International Educators Conference (pp. 350-357).
37. Axmedovna, B. S. (2025, February). O'ZBEKISTONDA XORIJIY TILLARNING AHAMIYATI. In International Educators Conference (pp. 326-333).
38. Normurodovna, A. M. (2025, February). TASHKILOTLAR O'RTASIDAGI HAMKORLIKDA INGLIZ TILINING AHAMIYATI. In International Educators Conference (pp. 310-317).

International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices

Hosted online from Rome, Italy

Website: econfseries.com

27th May, 2025

39. Ergashevna, S. M. (2025, February). INGLIZ TILI MUTAXASSISLARINI TAYYORLASHDA XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH. In International Educators Conference (pp. 358-365).

40. Axmedovna, B. S. (2025, February). INGLIZ TILINI O'RGANISHDA O'ZARO MULOQOTNING AHAMIYATI. In International Educators Conference (pp. 318-325).

VOLEYBOL O'YINI TAKTIKASI

Sultonov Voxob Murotovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada voleybol o'yinidagi asosiy taktika turlari, pozitsion sxemalar, hujum va himoya strategiyalari, zamonaviy texnologik yondashuvlar va o'yin tizimlari keng tahlil qilingan. Taktil yondashuvlar jamoaviy uyg'unlik, texnik tayyorgarlik va strategik fikrlash asosida shakllanishi yoritilgan. Taktikaning o'zlashtirilishi sportchilarning o'yindagi natijasiga bevosita ta'sir etishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar. voleybol, taktika, o'yin sxemasi, hujum, himoya, pas beruvchi, libero, strategiya, jamoaviy harakat, sport tahlili.

Аннотация. В статье подробно рассматриваются основные виды тактики в волейболе, позиционные схемы, стратегии нападения и защиты, а также современные технологические подходы в анализе игры. Подчеркивается важность тактической подготовки, командной согласованности и стратегического мышления для достижения успеха в волейбольных матчах.

Ключевые слова. волейбол, тактика, игровая схема, атака, защита, пасующий, libero, стратегия, командные действия, спортивный анализ.

Annotation

This article provides a comprehensive analysis of key tactical approaches in volleyball, including offensive and defensive strategies, positional systems, and modern technological methods used in gameplay analysis. It emphasizes the significance of tactical training, team coordination, and strategic thinking in achieving success in competitive volleyball.

Keywords. volleyball, tactics, game system, attack, defense, setter, libero, strategy, teamwork, performance analysis.

Kirish.

Voleybol – dinamik harakatlar, intellektual yondashuv va jamoaviy hamjihatlikni talab etuvchi sport turi hisoblanadi. Muvaffaqiyatli o‘yin uchun faqat texnik mahorat emas, balki puxta ishlab chiqilgan taktik reja ham muhim ahamiyatga ega. Taktika – bu o‘yinda maqsadga erishish uchun harakatlarni ongli ravishda tashkil etish usulidir. Mazkur maqolada voleybol o‘yinidagi asosiy taktik yo‘nalishlar, ularning qo‘llanilish holatlari va zamonaviy rivojlanish tendensiyalari tahlil qilinadi.

Metodologiya.

Birinchi tempdagi hujumchi – bu hujumda, to‘siq qo‘yishda va pastdan to‘p qabul qilishda ishonchli o‘yinchi hisoblanadi. Ikkinchi tempdagi hujumchi har tomonlama (universal) tayyorgarlikka, ya’ni yuqori faollikka (ayniqsa tezkor) ega bo‘lib, hujum va himoyada yuqori malakaga erishgan bo‘lishi kerak. Hujumchilarni «temp bo‘yicha» ajratish shartli asosda qabul qilingan, shuning uchun hujumchilardan barcha hujum usullarini va taktik kombinatsiyalarni amalga oshirish talab etiladi. Bog‘lovchi o‘yinchi o‘yinning borishini to‘g‘ri baholay olishi va turlicha bo‘lgan o‘yin vaziyatlaridan hujumni samarali tashkil eta olishi lozim. Shu sababli bu funksiyani bajarishga o‘yinni nozik jihatlarigacha tushunadigan, jamoaning fikrini tezda anglab, o‘yin mohiyatiga mos kombinatsiyalarni tashkil eta oladigan, keng fikrli, vazmin o‘yinchilar tanlanadi. O‘yinni samarali tashkil etishda jamoa imkoniyatlaridan kelib chiqib, uni quyidagi tamoyilda tashkil etish mumkin: 4+2 (to‘rtta hujumchi va ikkita bog‘lovchi o‘yinchilar) va 5+1 (beshta hujumchi va bitta bog‘lovchi o‘yinchi). Oxirgi variant hozirgi zamon voleybolida juda keng qo‘llaniladi[1].

Tadqiqot quyidagi usullarga asoslanadi:

Nazariy tahlil – voleybol taktikasiga oid ilmiy adabiyotlar o‘rganildi;

Tajriba asosidagi tahlil – professional jamoalarning o‘yinlari va mashg‘ulotlari kuzatildi;

Video-tahlil – xalqaro musobaqalardagi o‘yinlar videolari orqali taktik sxemalar tahlil qilindi;

Sotsiologik so‘rov – murabbiylar va sportchilar orasida taktik yondashuvlar haqida so‘rovnoma o‘tkazildi.

Natijalar.

1. Voleyboldagi asosiy taktika turlari[2].

Xujum taktikalari:

- Qisqa va uzoq uzatma asosidagi xujum (1–2–3 zona);
- Tezkor markaziy xujum (fast attack);
- Blok aylanmasini aldash taktikalari.

Himoya taktikalari:

- Zonaviy himoya (6–1 yoki 6–2 sxemalarida);
- Libero himoya modeli;
- Ikkinchi to‘pni himoya qilish (coverage tactics).

Serve va serve qabul qilish taktikasi:

- Maqsadli serve (target serve) – kuchli hujumchilarni o‘yin tashqarisida qoldirish uchun;
- Yopiq qabul zonalarini ekspluatatsiya qilish.

Blok taktikalari:

- Yakka blok, juft blok va jamoaviy blok;
- Blokdan keyingi pozitsion joylashuv.

2. O‘yin tizimlari (sxemalari).

- 6–0 sxemasi: Barcha o‘yinchilar universal – boshlang‘ich darajadagi jamoalar uchun.
- 4–2 sxemasi: Ikkita pas beruvchi, to‘rda doimiy pas va 4 ta xujumchi.
- 5–1 sxemasi: Bitta pas beruvchi, 5 ta hujumchi – professional jamoalar uchun ideal.
- 6–2 sxemasi: Ikkita pas beruvchi, o‘zaro almashtirib ishlatiladi – dinamiklikni oshiradi.

3. Pozitsion harakatlar[3].

- Hujumchilar (wing spikers, middle blockers, opposite);
- Pas beruvchi (setter) – markaziy o‘yinchi sifatida taktikaning yuragi;
- Libero – faqat himoyaga yo‘naltirilgan, serve qabul qilishda muhim o‘rin tutadi.

4. Zamonaviy tendensiyalar.

- Kompyuter tahlil va videoanalitika asosida raqib jamoa zaif joylarini aniqlash;
- Statistik modellar yordamida har bir hujumchining samaradorligini prognozlash;

— Raqib rotatsiyasini hisobga olib real vaqtli pozitsion moslashuvlar.

Munozara.

Bugungi kunda voleybol taktikasi faqat o'yin ichidagi pozitsion harakatlar bilan cheklanmaydi. Jamoaning tayyorgarligi davomida raqibning strategiyasini chuqur o'rganish, ularni psixologik bosim ostiga olish va aql bilan harakat qilish katta ustunlik beradi.

Ayniqsa, o'smirlar va yoshlar jamoalarida taktikaning asoslarini o'rgatish, kelgusida yirik turnirlar va milliy jamoalarning muvaffaqiyati uchun poydevor vazifasini bajaradi.

Xulosa.

Voleybol o'yinidagi taktik yondashuvlar jamoaning texnik tayyorgarligi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, har bir pozitsiyadagi o'yinchining vazifasini aniqlik bilan bajarishi muvaffaqiyat kalitidir. Taktikani o'zlashtirgan jamoalar o'yinda tezkor moslashuv, raqibni chalg'itish va samarali hujum orqali g'alabaga erishadi. Shu bois taktikani o'rgatish – zamonaviy voleybol ta'limining ajralmas qismidir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Mamirov Nosirjon Nishanovich. Voleybol o'yinida taktik tayyorgarlik usullari. O'zbekiston fanlararo annovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. 2023.
2. "Voleybol nazariyasi va uslubiyoti", T. Yoqubov, 2021.
3. "Sport taktikasi asoslari", R. Ergashev, 2019.
4. Sa'dullayev, A., & Asrorov, O. (2024). THE ESSENCE OF NEW PEDAGOGICAL TERMS DURING THE REFORMS IMPLEMENTED IN THE FIELD OF EDUCATION.". Science Shine" International scientific journal, 14(1).
5. Boymurotovna, X. N. Asror o'g'li, AO, & Rajabboyevna, OK (2025, March). KOMPYUTER VA ROBOTLAR BILAN O'ZARO ALOQA ORQALI IJTIMOY PSIXOLOGIYANING O'ZGARISHI. In International Conference on Educational Discoveries and Humanities (pp. 63-70).
6. Egamberdiyev, X. S., Abduvaliyev, A. A., & Pardayev, O. C. (2023). RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA O 'ZBEKISTON TURISTIK

GEOPORTAL TIZIMINING TASHKILIY ARXITEKTURASI. Экономика и социум, (6-1 (109)), 115-120.

7. Egamberdiyev, H. S., & Khujakulov, A. K. (2024). VIRTUAL MUSEUMS AS PART OF A DIGITAL CULTURAL ENVIRONMENT. Экономика и социум, (3-1 (118)), 121-125.

8. Джуманов, Ж. Х., & Эгамбердиев, Х. С. (2018). Разработка и внедрение устройств автоматизированных измерений параметров подземной гидросферы. Математик моделлаштириш, алгоритмлаш ва дастурлашнинг долзарб муаммолари. Республика конференцияси. Тошкент, 17-18.

9. Джуманов, Ж. Х., Юсупов, Р. А., & Эгамбердиев, Х. С. (2019). ва б. К вопросу практического применения «Big DATA» в гидрогеологических исследованиях. In Пятая Международная научно-практическая конференция «Big DATA and Advanced Analytics. Big DATA и анализ высокого уровня» Минск. Республика Беларусь (pp. 13-14).

10. Эгамбердиев, Х., Рахматуллаев, Д., & Дилмуродов, З. (2023). ГРУНТ ВА ЕР УСТИ СУВ ОҚИМЛАРИНИНГ ЎЗАРО ТАЪСИРИНИНГ МАТЕМАТИК МОДЕЛИ. Евразийский журнал академических исследований, 3(1 Part 3), 107-113.

11. Egamberdiev, K., Khidirova, N., & Islomov, A. (2024). Creation of an automated information system using python and the django framework with a telegram bot. Big Data and Computing Visions, 4(3), 219-226.

12. Boymurotovna, X. N. (2025, March). RUS TILINI O 'RGANISHDA SUN'IY INTELLEKT VA NEYRON TARMOQLARNING ROLI. In International Conference on Educational Discoveries and Humanities (pp. 55-62).

13. Qodirov, F. T., & Zoxidov, J. B. (2020). Development Of An Automatic Ventilation System For Smart Greenhouses. In Инновации в технологиях и образовании (pp. 19-21).

14. Suvonov, B., & Jamilova, S. (2024). Sun'iy intellektual tizimlarda noaniq mantiqning ahamiyatliligi va uning aniq mantiqdan farqi. Interpretation and researches, (4 (26)).

15. Suvonov, B., & Islomov, A. (2024, May). VIRTUAL REALITY AND THE PRINCIPLES OF USING VIRTUAL REALITY IN THE EDUCATIONAL PROCESS. In Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit (pp. 57-59).
16. Abduqodirov, A. A., Yusupbekov, A. N., Suvonov, B. I., & Toshtemirov, R. T. (2022). Tabiiy gazni qayta ishlash jarayonining intellektuallashtirilgan boshqaruvida noaniq mantiq asosidagi modeldan foydalangan holda nazorat qilish. Инновационные подходы, проблемы, предложения и решения в науке и образовании, 1(1), 100-108.
17. Suvonov, B. I. (2023). INFORMATION AND COMMUNICATION SYSTEMS FOR TECHNOLOGICAL PROCESS MANAGEMENT: A COMPREHENSIVE REVIEW. Экономика и социум, (11 (114)-2), 440-443.
18. Хайриддинов, Ш. Б. (2024). ФИЛОСОФСКИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ. Экономика и социум, (2-2 (117)), 669-672.
19. Botirovich, X. S. Murodullo o'g'li, JOT, & Akbar o'g'li, SR (2024). INTERNET VA "KUMUSH ASR" YANGI IMKONIYATLAR VA ISTIQBOLLAR. Modern education and development, 11(3), 127-132.
20. Botirovich, X. S. Iskandar o'g'li, SB (2024). PERFORM ADDITION AND MULTIPLICATION OPERATIONS IN EXCEL. GOLDEN BRAIN, 2(16), 42-46.
21. Khayriddinov, S. (2023). Cloud technologies as a tool for forming personal information educational environment. International Bulletin of Engineering and Technology, 3(4), 72-76.
22. Khayriddinov, S., & Nodirova, F. (2024). Advanced pedagogical in improving the quality of education the significance of experiences in the educational system. Talqin va tadqiqotlar,(28).
23. Botirovich, X. S. (2024). AVTOMATLASHTIRISH TIZIMLARIDA SUN'IY INTELLEKTNI QO'LLASH. GOLDEN BRAIN, 2(19), 66-70.
24. Зикриллаева, Ф., Дустмуродова, М., Нормаматова, Н., Сайдуллоева, М., & Абдирахимова, М. (2025). Globalizatsiyalashgan zamonaviy tilshunoslik paradigmaları. Инновации в современной лингвистике и преподавании языков, 1(1), 298-300.

25. Boymurotovna, X. N., qizi Oromova, S. S., Otajonova, K. R., & qizi Uralova, K. J. (2024). MOLIYA-BANK SOHASIDA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI. GOLDEN BRAIN, 2(21), 86-90.
26. Quvonchbek, M. (2023). TALABALARNING FANLARDAN OLGAN BILIMLARINI NAZORAT QILISHDA XOTIRALI NAZORAT KARTALARIDAN FOYDALANISH HAQIDA.
27. Zohirov, K., Boyqobilov, S., & Madatov, Q. (2024). Sport biomexanikasida ishlatiluvchi portativ o 'lchov qurilmalari va ularning tahlili. DIGITAL TRANSFORMATION AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE, 2(1), 131-142.
28. Madatov, Q. (2024). C++ PROGRAMMING LANGUAGE OPERATOR USAGE AND THEIR TYPES AND MAIN FUNCTIONS. Models and methods in modern science, 3(1), 244-254.
29. Madatov, Q. (2024). C# VA. NET CORE PLATFORMASI C# DASTURLASH TILINING OPERATORLARI QO 'LLASH VA ULARNING TURLARI HAMDA ASOSIY VAZIFALARI. Естественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования, 3(1), 59-67.
30. Маматова, Г. Д., & Кучкаров, Т. С. (2024). Актуальность концепции «Цифровой университет»: литературный обзор отечественных и зарубежных исследований. Информатика. Экономика. Управление/Informatics. Economics. Management, 3(1), 0101-0158.
31. Mamatova, G. (2023). Цифровой университет: стратегия создания умной инфраструктуры в высших учебных заведениях Узбекистана. Economics and Innovative Technologies, 11(4), 296-312.
32. Кучкаров, Т., & Маматова, Г. (2024). ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В ОБЩЕСТВЕ. Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari, 4(4), 127-136.
33. Xidirova, N., Oromova, S., & Otajonova, K. (2024). Ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni qo 'llash istiqbollari. Raqamli iqtisodiyot va sun'iy intellekt texnologiyalarining jamiyat rivojlanishidagi ahamiyati, 1(1), 18-21.
34. Xidirova, N. B., Oromova, S. S. Q., & Otajonova, K. R. (2024). TALABALARNING MOTIVATSIYASINI OSHIRISHNING INNOVATION USULLARI. Indexing, 1(1).

International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices

Hosted online from Rome, Italy

Website: econfseries.com

27th May, 2025

35. Normurodovna, A. M. (2025, February). INGLIZ TILI GRAMMATIKASINING INGLIZ TILI KURSIDAGI AHAMIYATI. In International Educators Conference (pp. 302-309).
36. Ergashevna, S. M. (2025, February). INGLIZ TILI MUTAXASSISI BO'LISHDA BOSHLANG'ICH INGLIZ TILI DARSLARINING AHAMIYATI. In International Educators Conference (pp. 350-357).
37. Axmedovna, B. S. (2025, February). O'ZBEKISTONDA XORIJIY TILLARNING AHAMIYATI. In International Educators Conference (pp. 326-333).
38. Normurodovna, A. M. (2025, February). TASHKILOTLAR O'RTASIDAGI HAMKORLIKDA INGLIZ TILINING AHAMIYATI. In International Educators Conference (pp. 310-317).
39. Ergashevna, S. M. (2025, February). INGLIZ TILI MUTAXASSISLARINI TAYYORLASHDA XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH. In International Educators Conference (pp. 358-365).
40. Axmedovna, B. S. (2025, February). INGLIZ TILINI O'RGANISHDA O'ZARO MULOQOTNING AHAMIYATI. In International Educators Conference (pp. 318-325).

GIMNASTIKA SPORTINING O'ZBEKISTONDA RIVOJLANISHI

Sultonov Voxob Murotovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada gimnastika sportining O'zbekistonda shakllanishi, tarixiy rivojlanish bosqichlari, hozirgi holati va istiqbollari tahlil etilgan. Mustaqillikdan so'ng gimnastika sportiga qaratilgan davlat e'tibori, xalqaro musobaqalardagi muvaffaqiyatlar va mashhur sportchilar faoliyati asosida sportning mazkur turi O'zbekistonda izchil rivojlanib borayotgani yoritilgan. Shuningdek, muammo va takliflar ham ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar. gimnastika, sport, rivojlanish, O'zbekiston, federatsiya, murabbiy, musobaqa, yoshlar, sog'lom turmush, strategiya.

Аннотация.

В статье рассматривается становление и развитие гимнастики в Узбекистане, начиная с советского периода и до сегодняшнего дня. Анализируются государственная поддержка, участие спортсменов в международных соревнованиях, успехи известных гимнастов, а также проблемы и перспективы дальнейшего развития данного вида спорта в стране.

Ключевые слова. гимнастика, спорт, развитие, Узбекистан, федерация, тренер, соревнования, молодежь, здоровый образ жизни, стратегия.

Annotation

This article explores the development of gymnastics in Uzbekistan, from its early stages during the Soviet era to the present day. It analyzes the role of state support, the achievements of athletes in international competitions, and the contributions of renowned gymnasts. The paper also discusses existing challenges and future prospects for the expansion of gymnastics across the country.

Keywords. gymnastics, sport, development, Uzbekistan, federation, coach, competition, youth, healthy lifestyle, strategy.

Kirish.

Sport jamiyatning sog'lomlashtiruvchi, tarbiyaviy va ijtimoiy integratsion omili hisoblanadi. Ayniqsa, jismoniy tarbiya va sportning estetik turlaridan biri bo'lgan gimnastika o'zining badiiy, jismoniy va intellektual jihatlari bilan alohida o'rin tutadi. O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng sportning barcha turlari qatorida gimnastika ham jadal rivojlandi. Ushbu maqolada gimnastika sportining tarixiy ildizlari, zamonaviy holati va rivojlanish istiqbollari haqida batafsil tahlil qilinadi.

Metodologiya.

«Gimnastika» yunoncha «gimnos» so'zidan kelib chiqqan bo'lib, «yalang'och» degan ma'noni anglatadi. Shuningdek, yunoncha gimnastsike (gummazs-mashq qildiraman so'zidan) so'zining kishi salomatligini mustahkamlash, uni har tomonlama jismonan tarbiyalash va harakat qobiliyatlarini, kuchi, chaqqonligi, harakat tezkorligi, chidamliligi va boshqa xususiyatlarini takomillashtirish uchun ishlatadigan maxsus tanlangan jismoniy mashqlar, uslubiy usullarining tizimi, degan ma'nosi ham bor. Ayniqsa bolalar va o'smirlarni jismoniy shakllantirishda Gimnastikaning ahamiyati katta. Gimnastikaning xilma-xil vosita va uslublari yordamida boshlang'ich jismoniy tarbiya vazifalari muvafaqiyatliroq hal qilinadi, bolalar va o'smirlarda jismoniy hamda harakat qobiliyatlarini rivojlantirish uchun asos yaratiladi, ularning funksional va ko'nikish imkoniyatlari ancha kengayadi[1].

Tadqiqotda quyidagi metodlar qo'llanildi[4]:

Tarixiy tahlil – gimnastika sportining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari o'rganildi;

Statistik tahlil – O'zbekiston sport federatsiyasi, GDO (Gimnastika Demokratik O'zbekistoni) hamda Xalqaro gimnastika federatsiyasining (FIG) ma'lumotlari asosida o'sish sur'atlari tahlil qilindi;

Sotsiologik yondashuv – sportchilar, murabbiylar va pedagoglarning fikrlari asosida ijtimoiy omillar o'rganildi;

Kontrastiv tahlil – O‘zbekiston va xorijiy davlatlar gimnastika tizimi solishtirildi.

Natijalar.

1. Tarixiy rivojlanish bosqichlari[3].

— Sovet davri (1940–1991): Gimnastika O‘zbekistonda maktablar va sport texnikumlarida rivojlangan, ko‘plab chempionlar SSSR tarkibidagi terma jamoalarda qatnashgan.

— Mustaqillikdan keyin (1991–2024): Mustaqil sport federatsiyalari tashkil etildi, xalqaro musobaqalarda mustaqil ishtirok boshlandi.

— 2020-yildan keyin: Tokio Olimpiadasidan so‘ng, gimnastikaga davlat e‘tibori kuchaydi.

2. Tashkiliy tizim va federatsiyalar.

— O‘zbekiston Gimnastika federatsiyasi (OGF) – barcha gimnastika turlarini rivojlantirish, sportchilarni xalqaro musobaqalarga tayyorlash bilan shug‘ullanadi.

— Xalqaro aloqalar: FIG, AGU (Asian Gymnastics Union) bilan faol hamkorlik yo‘lga qo‘yilgan.

3. Yutuqlar va sportchilar.

— Masha Allaumova, Ekaterina Kim, Oksana Chusovitina – O‘zbekistonni xalqaro maydonda tanitgan sportchilar.

— 2022-yil Osiyo chempionati – O‘zbekiston gimnastlari bir nechta oltin va kumush medallarni qo‘lga kiritdi.

4. Muammolar va kamchiliklar.

— Professional murabbiylar yetishmovchiligi;

— Material-texnik baza kamligi, ayniqsa viloyatlarda;

— Gimnastika maktablarining soni yetarli emas.

5. Rivojlanish istiqbollari.

— Sport maktablarida maxsus gimnastika bo‘limlari tashkil etilmoqda;

— Jismoniy tarbiya oliy o‘quv yurtlarida murabbiylar tayyorlash yo‘nalishlari kengaymoqda;

— Xalqaro turnirlar va chempionatlar Toshkentda o‘tkazilishi rejalashtirilmoqda[2].

Munozara.

Gimnastika sportining rivojlanishi O‘zbekistonning sport sohasidagi strategik yo‘nalishlari bilan bog‘liq. Bu jarayonda davlat siyosatining muhim o‘rni,

shuningdek, jamiyatdagi sogʻlom turmush tarziga boʻlgan qiziqishning ortishi asosiy omillar boʻlib xizmat qilmoqda. Taʼlim tizimida gimnastika mashgʻulotlari joriy etilishi, yoshlar orasida bu sport turining ommalashuviga xizmat qilmoqda. Xalqaro maydonda muvaffaqiyatlar ortidan Oʻzbekistonda gimnastika sportiga boʻlgan eʼtibor yanada kuchaymoqda. Bu esa sport turining ijtimoiy ahamiyatini oshiradi va jamiyatda sogʻlom raqobat, intizom, goʻzallik va estetikani targʻib qiladi.

Xulosa

Gimnastika sporti Oʻzbekistonda zamonaviy sport turlaridan biri sifatida shakllanib, xalqaro maydonda tanilmoqda. Tarixiy meros, davlat siyosati, xalqaro hamkorlik va sportchilarning shaxsiy yutuqlari bu jarayonni tezlashtirgan. Kelgusida gimnastika sportining yana-da keng rivojlanishi uchun hududiy sport bazalarini rivojlantirish, murabbiylar tayyorlash va xalqaro tajribalarni oʻzlashtirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Navruz Tursunpoʻlatovich Muxammadiev. Gimnastika sport turining rivojlanish bosqichlari va uning Oʻzbekiston jismoniy tarbiya tizimida tutgan oʻrni. Academic Research in Educational Sciences. 2022
2. “Gimnastika va sport pedagogikasi” – oʻquv qoʻllanma, Toshkent, 2022
3. И.И Маргунова Гимнастика ва уни ўқитиш методикаси. Ўқув қўлланма. 2013 йил Тошкент “ILM ZIYO”
4. Tursunpulatovich, M. N. (2022). ACTIVE FORMS OF REST FOR INCREASING THE WORKABILITY OF GYMNASTS. Modern Journal of Social Sciences and Humanities, 4, 183–185. Retrieved from <https://mjssh.academicjournal.io/index.php/mjssh/article/view/97>
5. Boymurotovna, X. N. Asror oʻgʻli, AO, & Rajabboyevna, OK (2025, March). KOMPYUTER VA ROBOTLAR BILAN OʻZARO ALOQA ORQALI IJTIMOIIY PSIXOLOGIYANING OʻZGARISHI. In International Conference on Educational Discoveries and Humanities (pp. 63-70).
6. Egamberdiyev, X. S., Abduvaliyev, A. A., & Pardayev, O. C. (2023). RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA OʻZBEKISTON TURISTIK

GEOPORTAL TIZIMINING TASHKILIY ARXITEKTURASI. Экономика и социум, (6-1 (109)), 115-120.

7. Egamberdiyev, H. S., & Khujakulov, A. K. (2024). VIRTUAL MUSEUMS AS PART OF A DIGITAL CULTURAL ENVIRONMENT. Экономика и социум, (3-1 (118)), 121-125.

8. Джуманов, Ж. Х., & Эгамбердиев, Х. С. (2018). Разработка и внедрение устройств автоматизированных измерений параметров подземной гидросферы. Математик моделлаштириш, алгоритмлаш ва дастурлашнинг долзарб муаммолари. Республика конференцияси. Тошкент, 17-18.

9. Джуманов, Ж. Х., Юсупов, Р. А., & Эгамбердиев, Х. С. (2019). ва б. К вопросу практического применения «Big DATA» в гидрогеологических исследованиях. In Пятая Международная научно-практическая конференция «Big DATA and Advanced Analytics. Big DATA и анализ высокого уровня» Минск. Республика Беларусь (pp. 13-14).

10. Эгамбердиев, Х., Рахматуллаев, Д., & Дилмуродов, З. (2023). ГРУНТ ВА ЕР УСТИ СУВ ОҚИМЛАРИНИНГ ЎЗАРО ТАЪСИРИНИНГ МАТЕМАТИК МОДЕЛИ. Евразийский журнал академических исследований, 3(1 Part 3), 107-113.

11. Egamberdiev, K., Khidirova, N., & Islomov, A. (2024). Creation of an automated information system using python and the django framework with a telegram bot. Big Data and Computing Visions, 4(3), 219-226.

12. Boymurotovna, X. N. (2025, March). RUS TILINI O 'RGANISHDA SUN'IY INTELLEKT VA NEYRON TARMOQLARNING ROLI. In International Conference on Educational Discoveries and Humanities (pp. 55-62).

13. Qodirov, F. T., & Zoxidov, J. B. (2020). Development Of An Automatic Ventilation System For Smart Greenhouses. In Инновации в технологиях и образовании (pp. 19-21).

14. Suvonov, B., & Jamilova, S. (2024). Sun'iy intellektual tizimlarda noaniq mantiqning ahamiyatliligi va uning aniq mantiqdan farqi. Interpretation and researches, (4 (26)).

15. Suvonov, B., & Islomov, A. (2024, May). VIRTUAL REALITY AND THE PRINCIPLES OF USING VIRTUAL REALITY IN THE EDUCATIONAL PROCESS. In Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit (pp. 57-59).
16. Abduqodirov, A. A., Yusupbekov, A. N., Suvonov, B. I., & Toshtemirov, R. T. (2022). Tabiiy gazni qayta ishlash jarayonining intellektuallashtirilgan boshqaruvida noaniq mantiq asosidagi modeldan foydalangan holda nazorat qilish. Инновационные подходы, проблемы, предложения и решения в науке и образовании, 1(1), 100-108.
17. Suvonov, B. I. (2023). INFORMATION AND COMMUNICATION SYSTEMS FOR TECHNOLOGICAL PROCESS MANAGEMENT: A COMPREHENSIVE REVIEW. Экономика и социум, (11 (114)-2), 440-443.
18. Хайриддинов, Ш. Б. (2024). ФИЛОСОФСКИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ. Экономика и социум, (2-2 (117)), 669-672.
19. Botirovich, X. S. Murodullo o'g'li, JOT, & Akbar o'g'li, SR (2024). INTERNET VA "KUMUSH ASR" YANGI IMKONIYATLAR VA ISTIQBOLLAR. Modern education and development, 11(3), 127-132.
20. Botirovich, X. S. Iskandar o'g'li, SB (2024). PERFORM ADDITION AND MULTIPLICATION OPERATIONS IN EXCEL. GOLDEN BRAIN, 2(16), 42-46.
21. Khayriddinov, S. (2023). Cloud technologies as a tool for forming personal information educational environment. International Bulletin of Engineering and Technology, 3(4), 72-76.
22. Khayriddinov, S., & Nodirova, F. (2024). Advanced pedagogical in improving the quality of education the significance of experiences in the educational system. Talqin va tadqiqotlar,(28).
23. Botirovich, X. S. (2024). AVTOMATLASHTIRISH TIZIMLARIDA SUN'IY INTELLEKTNI QO'LLASH. GOLDEN BRAIN, 2(19), 66-70.
24. Зикриллаева, Ф., Дустмуродова, М., Нормаматова, Н., Сайдуллоева, М., & Абдирахимова, М. (2025). Globalizatsiyalashgan zamonaviy tilshunoslik paradigmaları. Инновации в современной лингвистике и преподавании языков, 1(1), 298-300.

-
25. Boymurotovna, X. N., qizi Oromova, S. S., Otajonova, K. R., & qizi Uralova, K. J. (2024). MOLIYA-BANK SOHASIDA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI. GOLDEN BRAIN, 2(21), 86-90.
26. Quvonchbek, M. (2023). TALABALARNING FANLARDAN OLGAN BILIMLARINI NAZORAT QILISHDA XOTIRALI NAZORAT KARTALARIDAN FOYDALANISH HAQIDA.
27. Zohirov, K., Boyqobilov, S., & Madatov, Q. (2024). Sport biomexanikasida ishlatiluvchi portativ o 'lchov qurilmalari va ularning tahlili. DIGITAL TRANSFORMATION AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE, 2(1), 131-142.
28. Madatov, Q. (2024). C++ PROGRAMMING LANGUAGE OPERATOR USAGE AND THEIR TYPES AND MAIN FUNCTIONS. Models and methods in modern science, 3(1), 244-254.
29. Madatov, Q. (2024). C# VA. NET CORE PLATFORMASI C# DASTURLASH TILINING OPERATORLARI QO 'LLASH VA ULARNING TURLARI HAMDA ASOSIY VAZIFALARI. Естественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования, 3(1), 59-67.
30. Маматова, Г. Д., & Кучкаров, Т. С. (2024). Актуальность концепции «Цифровой университет»: литературный обзор отечественных и зарубежных исследований. Информатика. Экономика. Управление/Informatics. Economics. Management, 3(1), 0101-0158.
31. Mamatova, G. (2023). Цифровой университет: стратегия создания умной инфраструктуры в высших учебных заведениях Узбекистана. Economics and Innovative Technologies, 11(4), 296-312.
32. Кучкаров, Т., & Маматова, Г. (2024). ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В ОБЩЕСТВЕ. Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari, 4(4), 127-136.
33. Xidirova, N., Oromova, S., & Otajonova, K. (2024). Ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni qo 'llash istiqbollari. Raqamli iqtisodiyot va sun'iy intellekt texnologiyalarining jamiyat rivojlanishidagi ahamiyati, 1(1), 18-21.
34. Xidirova, N. B., Oromova, S. S. Q., & Otajonova, K. R. (2024). TALABALARNING MOTIVATSIYASINI OSHIRISHNING INNOVATION USULLARI. Indexing, 1(1).
-

International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices

Hosted online from Rome, Italy

Website: econfseries.com

27th May, 2025

35. Normurodovna, A. M. (2025, February). INGLIZ TILI GRAMMATIKASINING INGLIZ TILI KURSIDAGI AHAMIYATI. In International Educators Conference (pp. 302-309).
36. Ergashevna, S. M. (2025, February). INGLIZ TILI MUTAXASSISI BO'LISHDA BOSHLANG'ICH INGLIZ TILI DARSLARINING AHAMIYATI. In International Educators Conference (pp. 350-357).
37. Axmedovna, B. S. (2025, February). O'ZBEKISTONDA XORIJIY TILLARNING AHAMIYATI. In International Educators Conference (pp. 326-333).
38. Normurodovna, A. M. (2025, February). TASHKILOTLAR O'RTASIDAGI HAMKORLIKDA INGLIZ TILINING AHAMIYATI. In International Educators Conference (pp. 310-317).
39. Ergashevna, S. M. (2025, February). INGLIZ TILI MUTAXASSISLARINI TAYYORLASHDA XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH. In International Educators Conference (pp. 358-365).
40. Axmedovna, B. S. (2025, February). INGLIZ TILINI O'RGANISHDA O'ZARO MULOQOTNING AHAMIYATI. In International Educators Conference (pp. 318-325).

**UILYAM SOMERSET MOEM IJODIDA “NOTANISH ODAM PARIJDA”
ASARINING O‘RNI**

Sherkulov Sardor Komilovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

Fakultetlararo xorijiy tillar kafedrasi mudiri, PhD

Axmedova Dilnoza Abdumannonovna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

Fakultetlararo xorijiy tillar kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada XX asr ingliz adabiyotining mashhur vakili Uilyam Somerset Moem ijodida “Notanish odam Parijda” romanining tutgan o‘rni tahlil qilinadi. Asarning syujeti, asosiy qahramonlari, g‘oyaviy-estetik xususiyatlari va muallif yondashuvi batafsil yoritilgan. Moem asarlarida inson ruhiyatini o‘rganish, jamiyatdagi ziddiyatlarni ochib berish va hayotning murakkabliklarini realizm asosida ifodalash an‘anasi “Notanish odam Parijda” asarida o‘zining yorqin ifodasini topgani ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: realizm, psixologik tahlil, jamiyat tanqidi, inson ruhiyati, axloqiy ziddiyatlar.

Annotation

This article explores the place of “Christmas Holiday” in the literary legacy of the prominent 20th-century English writer William Somerset Maugham. The plot structure, main characters, thematic and aesthetic features, as well as the author’s narrative approach, are thoroughly examined. The article demonstrates how Maugham’s tradition of portraying human psychology, exposing social contradictions, and reflecting life’s complexities through realism finds powerful expression in “Christmas Holiday”. The novel is shown to embody the key characteristics of Maugham’s artistic vision and moral inquiry.

Keywords: realism, psychological analysis, social critique, human psychology, moral conflict.

Аннотация

В данной статье рассматривается место романа «Рождественские каникулы» в литературном наследии известного английского писателя XX века Уильяма Сомерсета Моэма. Подробно анализируются сюжетная структура, основные персонажи, идейно-эстетические особенности и авторский подход к повествованию. Показано, как традиция Моэма - исследовать человеческую психику, раскрывать социальные противоречия и отражать сложность жизни в рамках реалистического письма - находит яркое выражение в этом произведении. Роман предстает как важный пример художественного и нравственного поиска автора.

Ключевые слова: реализм, психологический анализ, критика общества, психология человека, моральные противоречия.

XX asr boshlarida ingliz adabiyotida realizm, modernizm va ekzistensializm tendensiyalari keskin kuchaygan davrda Uilyam Somerset Moem o'zining sodda, ammo falsafiy chuqurligi bilan ajralib turadigan asarlari bilan adabiyot ixlosmandlarining e'tiborini qozondi. Moemning "Insoniy qullik", "Oy va sariq chaqa" kabi asarlari inson ruhiyati, jamiyatdagi ziddiyatlar va axloqiy muammolarni o'rganishga qaratilgan bo'lsa, 1939-yilda yozilgan "Notanish odam Parijda" asari ham muallifning bu boradagi izlanishlarining mantiqiy davomidir. Ushbu roman Somerset Moem ijodida insoniy fojia va shaxsiy o'sishning falsafiy tahliliga asoslangan muhim bosqich bo'lib xizmat qiladi.

"Notanish odam Parijda" romanining syujeti o'zining oddiyligi va tabiiy rivoji bilan ajralib turadi. Asar bosh qahramoni Charley Mason o'zining Rojdestvo ta'tilini Parijda o'tkazishga qaror qiladi. Parijga kelgach, u bolalikdagi do'sti Simon bilan uchrashadi va uning hayoti haqida bilib oladi. Simon siyosiy sabablarga ko'ra qamalib chiqqan, jamiyat tomonidan rad etilgan insondir.

Simon Charleyga Lydia ismli fohishani tanishtiradi. Lydia hayoti orqali asarda insoniy iztirob, jamiyatning ikkiyuzlamachiligi va axloqiy nisbiylik motivlari ochib

beriladi. Charley bu uchrashuvlar orqali o'zining hayotiy pozitsiyasini qayta ko'rib chiqadi, jamiyat me'yorlari va insoniy qadriyatlar haqida yangi xulosalarga keladi. Asar kompozitsiyasi sodda, lekin ichki drammatizmga boy bo'lib, voqealar ketma-ketligi orqali o'quvchi hayot haqiqatlari bilan yuzlashadi.

Asosiy qahramonlar tahlili:

Charley boshida hayotni soddalik bilan qabul qiladigan, jamiyat me'yorlariga ko'r-ko'rona ergashadigan yosh yigit sifatida tasvirlanadi. U uchun Parij sayohati hayotning chinakam haqiqatlari bilan to'qnashuvga olib keladi. Lydia bilan bo'lgan uchrashuvlar uning hayot falsafasini tubdan o'zgartiradi.

Simon jamiyatdagi adolatsizlik va ijtimoiy zulm qurboni bo'lgan odamdur. U orqali muallif insoniy qadriyatlar va jamiyatdagi axloqiy inqirozni ko'rsatadi. Simon Charley uchun hayot maktabi bo'lib xizmat qiladi.

Lydia asarning markaziy obrazlaridan biri bo'lib, u jamiyat tomonidan rad etilgan, lekin o'z shaxsiyatini saqlab qolgan kuchli ayol sifatida tasvirlanadi. Uning hayoti orqali Moem insoniy azob-uqubatlar, sevgi, xiyonat va jamiyatning ikkiyuzlamachiligini ochib beradi.

Asarning asosiy g'oyalari va muammolari. Roman davomida muallif bir nechta muhim ijtimoiy va falsafiy masalalarni ko'taradi:

Har bir inson hayotda o'z tanlovini qiladi va bu tanlovlar jamiyat tomonidan doim ham to'g'ri qabul qilinmaydi. Moem jamiyatning ikkiyuzlamachiligini tanqid qiladi, ayniqsa, past tabaqadagi insonlarga nisbatan adolatsizlikni fosh etadi.

Charley obrazi orqali insonning o'z hayotini anglash jarayoni va ichki yetuklashuvi tasvirlanadi. Simon va Lydia obrazlari insonning jamiyatdan begonalashuvi, ichki iztiroblari va yolg'izligi timsolidir.

Somerset Moem "'Notanish odam Parijda'" asarida o'zining an'anaviy realizmga asoslangan uslubini davom ettiradi. Uning tasvirlari sodda, lekin mazmunan juda chuqur. Dialoglar tabiiy, qahramonlarning psixologik portretlari nozik tahlil qilingan. Moem voqealarga xolis kuzatuvchi sifatida yondashadi, o'quvchiga mustaqil xulosa chiqarish imkoniyatini beradi. Muallif jamiyatdagi axloqiy muammolarni oshkora tanqid qiladi, lekin didaktik ruhda emas, balki hayotiy voqealar orqali ko'rsatadi.

Ushbu roman Moemning ijodida insoniy hayotning ziddiyatli tomonlarini ochib beruvchi muhim asarlardan biridir. "Of Human Bondage"da o'zlikni izlash, "The Moon and Sixpence"da san'at va jamiyat ziddiyati, "The Painted Veil"da insoniy poklanish va kechirim mavzulari yoritilgan bo'lsa, "'Notanish odam Parijda'"da bu barcha g'oyalar jamiyatning real kontekstida, ijtimoiy adolatsizlik va axloqiy inqiroz prizmasi orqali aks etadi.

Roman Moem ijodining keyingi bosqichida psixologik tahlil va ekzistensial muammolarni yanada chuqurroq yoritish yo'lida muhim bosqich bo'lgan. Bu asar orqali muallif zamon va makon doirasidan chiqib, universal insoniy muammolarni ko'rsatishga intilgan.

Xulosa

Uilyam Somerset Moemning "'Notanish odam Parijda'" asari uning ijodida insoniy qadriyatlarni qayta baholash, jamiyatdagi axloqiy ziddiyatlarni ochib berish va shaxsiy o'sish jarayonini ko'rsatishda alohida o'rin tutadi. Muallifning sodda, lekin falsafiy mazmunga boy uslubi bu asarni XX asr ingliz adabiyotida muhim adabiy hodisaga aylantiradi. Roman bugungi kunda ham dolzarb bo'lib, insoniyat uchun abadiy bo'lgan ahloqiy va ijtimoiy muammolarni yoritishda o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sherqulovich, M. K. (2025, April). "YOSH VERTERNING IZTIROBLARI" ASARINING NEMIS ADABIYOTIDAGI O'RN. In International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health (pp. 43-48).
2. Markayev, K., Maxmudov, N., & Xamrayev, D. (2003). Sprichworte/Maqollar T.
3. Маркаев, К. Ш. (2023). ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ СОВРЕМЕННОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ. IMRAS, 6(8), 240-244.
4. Komilovich, S. S. (2025, April). TOMAS HARDINING "G'ALATI OLOMONDAN UZOQDA" ROMANIDAGI OBRAZLAR TIZIMI VA ULARNING BADIY YUKLAMASI. In International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health (pp. 64-72).

5. Komilovich, S. S. (2025, April). TOMAS HARDINING “G ‘ALATI OLOMONDAN UZOQDA” ROMANINING POETIK XUSUSIYATLARI. In International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health (pp. 54-63).
6. Sherkulovich, M. K. (2025, April). YOSH VERTERNING IZTIROBLARI” ROMANINING YEVROPA MADANIYATIGA TA’SIRI. In International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health (pp. 49-53).
7. Markayev, K. (2005). Totemistik Tasavvurler Bilen Baĭlık Etnonimler. Özbek Tili ve Edebiyati, 94-97.
8. Бобокалонов, Р. Р., Курбанов, П. А., Маркаев, К. Ш., & Хаитов, Ч. (2016). ДОСТИЖЕНИЯ УЗБЕКСКИХ УЧЕНЫХ В ОБЛАСТИ ЛИНГВИСТИКИ ТЕКСТА НА ОСНОВЕ НАУЧНЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ В МИРОВОЙ ЛИНГВИСТИКЕ. International scientific journal, 30.
9. Jabborovich, X. J., & Sherkulovich, M. K. (2020). Lexicographic study of ethnonymy semantics. Test Engineering and Management, 83(5-6), 737-742.
10. SHERQULOV, S. TRAGEDY IN WILLIAM FAULKNER’S “THE SOUND AND THE FURY”. O ‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2022,[1/3 ISSN 2181-7324.
11. Komilovich, S. S. (2023). TOG ‘AY MUROD IJODIDA UILYAM FOLKNER ASARLARI TA’SIRI. Journal of Integrated Education and Research, 7(1), 75-77.
12. Komilovich, S. S. (2024). QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIKDA ADABIY TA’SIR MASALALARI. In Konferensiyalar| Conferences (Vol. 1, No. 4, pp. 492-495).
13. Baxtiyorovna, M. T., & Abdumannonova, A. D. (2022). Use and application of interactive methods in teaching German.
14. Abdumannonovna, A. D. (2025, May). ERIX MARIYA REMARK ASARLARIDA YO ‘QOTILGAN AVLOD TASVIRI. In Scientific Conference on Multidisciplinary Studies (pp. 106-114).
15. Abdumannonovna, A. D. (2025, May). GYOTE VA SHARQ ADABIYOTI: MADANIYATLARARO MULOQOT TIMSOLI. In Scientific Conference on Multidisciplinary Studies (pp. 96-105).

16. Abdumannonovna, A. D. (2025, May). “YO ‘QOTILGAN AVLOD” KONSEPSIYASI VA UNING ADABIYOTSHUNOSLIKDAGI O ‘RNI. In Scientific Conference on Multidisciplinary Studies (pp. 115-123).
17. Abdumannonovna, A. D. (2022). German as the language of science: problems and perspectives.
18. Abdumannonovna, A. D. (2025, April). “MARJONLAR O ‘YINI” ROMANIDA INTELLEKTUAL DUNYO VA REAL HAYOTNING AJRALISHI MUAMMOSI. In International Conference on Economics, Finance, Banking and Management (pp. 169-176).
19. Abdumannonovna, A. D. (2025, March). “MARJONLAR O‘YINI” ROMANIDA G‘ARB VA SHARQ TAFAKKURINING SINTEZI. In International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences (pp. 80-87).
20. Abdumannonovna, A. D. (2025, March). HERMANN HESSE IJODIDA ROMANTIZM. In International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences (pp. 72-79).
21. Egamberdiyev, H. S., & Khujakulov, A. K. (2024). VIRTUAL MUSEUMS AS PART OF A DIGITAL CULTURAL ENVIRONMENT. Экономика и социум, (3-1 (118)), 121-125.
22. Egamberdiyev, X. S., Abduvaliyev, A. A., & Pardayev, O. C. (2023). RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA O ‘ZBEKISTON TURISTIK GEOPORTAL TIZIMINING TASHKILY ARXITEKTURASI. Экономика и социум, (6-1 (109)), 115-120.
23. Зикриллаета, Ф., Дузмуродова, М., Нормаматова, Н., Сайдуллоева, М., & Абдирахимова, М. (2025). Globalizatsiyalashgan zamonaviy tilshunoslik paradigmaları. Инновации в современной лингвистике и преподавании языков, 1(1), 298-300.
24. Zohirov, K., Boyqobilov, S., & Madatov, Q. (2024). Sport biomexanikasida ishlatiluvchi portativ o ‘lchov qurilmalari va ularning tahlili. DIGITAL TRANSFORMATION AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE, 2(1), 131-142.
25. Madatov, Q. (2024). C# VA. NET CORE PLATFORMASI C# DASTURLASH TILINING OPERATORLARI QO ‘LLASH VA ULARNING TURLARI HAMDA

International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices

Hosted online from Rome, Italy

Website: econfseries.com

27th May, 2025

ASOSIY VAZIFALARI. Естественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования, 3(1), 59-67.

26. Маматова, Г. Д., & Кучкаров, Т. С. (2024). Актуальность концепции «Цифровой университет»: литературный обзор отечественных и зарубежных исследований. Информатика. Экономика. Управление/Informatics. Economics. Management, 3(1), 0101-0158.

27. Boymurotovna, X. N. (2025, March). RUS TILINI O 'RGANISHDA SUN'IY INTELLEKT VA NEYRON TARMOQLARNING ROLI. In International Conference on Educational Discoveries and Humanities (pp. 55-62).

28. Normurodovna, A. M. (2025, February). INGLIZ TILI GRAMMATIKASINING INGLIZ TILI KURSIDAGI AHAMIYATI. In International Educators Conference (pp. 302-309).

29. Ergashevna, S. M. (2025, February). INGLIZ TILI MUTAXASSISI BO'LISHDA BOSHLANG'ICH INGLIZ TILI DARSLARINING AHAMIYATI. In International Educators Conference (pp. 350-357).

30. Rustamovna, R. I. (2024). SUBJECT: PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL CONDITIONS OF DEVELOPING COMPETENCE OF STUDENTS'ADAPTABILITY TO HIGHER EDUCATION. IMRAS, 7(6), 155-157.

**ROMAN POETIKASI: UILYAM SOMERSET MOEMNING “NOTANISH
ODAM PARIJDA” ASARI MISOLIDA**

Sherkulov Sardor Komilovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

Fakultetlararo xorijiy tillar kafedrasi mudiri, PhD

Axmedova Dilnoza Abdumannonovna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

Fakultetlararo xorijiy tillar kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada Uilyam Somerset Moemning “Notanish odam Parijda” romanining poetik tuzilmasi tahlil qilinadi. Asarda syujetning ruhiy o‘shish markazida tashkil etilgani, kompozitsion tuzilmaning retrospektiv va monologik elementlar bilan boyitilgani ko‘rsatib beriladi. Qahramonlarning psixologik o‘zgarishi, ichki inqiroz va jamiyat bilan ziddiyatli munosabatlari orqali insoniy fojia badiiy tasvirlanadi. Roman poetikasining asosini realizm, ruhiy dinamika, axloqiy nisbiylik, ijtimoiy befarqlik va ochiq dramatik yakun tashkil etadi. Maughamning sodda, lekin teran uslubi orqali roman zamonaviy ingliz adabiyotidagi ruhiy-estetik izlanishlarning yorqin namunasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: roman poetikasi, syujet, kompozitsiya, realizm, ruhiy dinamika, axloqiy nisbiylik, ichki monolog, retrospektiv tahlil, insoniy fojia.

Annotation

This article examines the poetic structure of William Somerset Maugham’s novel Christmas Holiday. The study reveals how the plot is built around internal development, while the composition is enriched with retrospective narration and introspective monologues. Through psychological transformation, inner conflict, and social tension, the novel presents a nuanced portrait of human tragedy. The poetics of the novel are based on realism, psychological dynamics, moral relativism, social indifference, and an open-ended resolution. Maugham’s simple yet profound

narrative style positions the novel as a representative work of psychological and aesthetic inquiry in modern English literature.

Keywords: novel poetics, plot, composition, realism, psychological development, moral relativism, internal monologue, retrospective analysis, human tragedy.

Аннотация

В статье анализируется поэтика романа Уильяма Сомерсета Моэма Рождественские каникулы. Особое внимание уделяется тому, как сюжет строится вокруг внутреннего развития персонажа, а композиция обогащается ретроспективными вставками и внутренними монологами. Через психологические изменения героев, внутренние конфликты и социальные противоречия роман раскрывает образ человеческой трагедии. Поэтика произведения основана на реализме, моральной относительности, социальной отчуждённости и открытой развязке. Лаконичный, но глубокий стиль Моэма делает роман значительным вкладом в эстетико-психологическое пространство современной английской литературы.

Ключевые слова: поэтика романа, сюжет, композиция, реализм, психологическая динамика, моральная относительность, внутренний монолог, ретроспектива, человеческая трагедия.

Adabiy asarning poetikasi – bu uning ichki tuzilmasi, badiiy ifoda vositalari, uslub, syujet qurilishi, kompozitsion tizimi, obrazlar strukturasi va estetik g‘oyalar majmuidan iborat. Poetik tahlil orqali asar badiiy yaxlitlikda qanday ishlayotgani, muallif o‘z niyatini qanday estetik vositalar orqali ifoda etgani aniqlanadi.

Uilyam Somerset Moemning “Notanish odam Parijda” asari ham o‘ziga xos poetik tuzilishga ega bo‘lib, realizmga xos soddalik va ekzistensial ohanglar bilan sug‘orilgan, ichki dramatism ustuvorlik qilgan ruhiy-estetik tuzilmani yaratadi. Asar syujeti, kompozitsiyasi, ruhiy tahlil va obrazlar tizimi orqali insoniy fojia va jamiyatdagi ziddiyatlarni yoritadi.

Roman poetikasining asosiy elementi – bu syujet va kompozitsiyadir. “Notanish odam Parijda”da syujet an’anaviy tuzilmada: kirish, rivojlanish, kulminatsiya,

yechim bosqichlari orqali quriladi. Biroq bu tashqi tuzilma ichki drammatizm bilan to'ldirilgan.

Syujetga ko'ra, bosh qahramon Charley Mason Parijga, bolalikdagi do'sti Simon bilan uchrashish uchun keladi. Simonning og'ir o'tmishi va fohisha Lydia bilan uchrashuv Charleyda ruhiy uyg'onish va anglash jarayonini boshlaydi. Asarda voqealarning asosiy harakati ichki ruhiy o'zgarishlar bilan yuritiladi – bu poetik uslub romanni psixologik realizm yo'nalishiga olib kiradi.

Kompozitsiya jihatidan asar bir necha o'ziga xoslikka ega:

- Retrospektiv hikoya – Lydia va Simon o'z hayotlarini orqaga nazar orqali hikoya qiladi;
- Ichki monologlar – Charleyning ichki iztiroblari muhim poetik vosita sifatida xizmat qiladi;
- Sokin drammatizm – voqealar keskinliksiz, ammo ruhiy og'irlik bilan rivojlanadi.

Roman poetikasining yana bir muhim elementi – bu obrazlar tizimidir. “Notanish odam Parijda”da uch asosiy qahramon atrofida butun badiiy makon quriladi:

- Charley Mason – jamiyat me'yorlariga ko'r-ko'rona ergashgan, lekin Parijda o'zini va hayotni qayta angliyatgan yigit. U o'zgaruvchi obraz bo'lib, ruhiy uyg'onish poetikasining markazida turadi.
- Simon – idealistik qarashlar uchun jazolangan siyosiy faol. Uning obrazi orqali jamiyatdagi adolatsizlik, idealizm va real hayot to'qnashuvi poetik vositalar bilan ifodalanadi.
- Lydia – fojiali ayol obrazi. Uning hayoti orqali gender bosimi, ijtimoiy nochorlik va insoniy mehrga chanqoqlik poetik qatlamda tasvirlanadi.

Moem bu obrazlarni hukm qilmaydi, balki ularning ichki kurashlarini ochib beradi. Har bir obraz ruhiy tahlikada, qarorlar qarshisida turadi. Aynan mana shu holat romanning poetik kuchini belgilaydi.

Roman poetikasida asosiy estetik g'oyalar quyidagilardan iborat:

- Insoniy fojia – bu ichki kurashdir, tashqi voqealar emas.
- Axloqiy nisbiylik – jamiyatda qat'iy “yaxshi” yoki “yomon” yo'q, har bir inson o'z sharoitining mahsulidir.

- Taqdir va ijtimoiy bosim – Moem taqdirni ilohiy emas, ijtimoiy va psixologik omillar bilan bogʻlaydi.
- Begonalashuv – har bir qahramon jamiyatda oʻz oʻrnini topolmagan holda ichki iztirobga botgan.

Bu estetik gʻoyalar romanning har bir qatlamida – obraz, syujet, kompozitsiya, monologlar, iqtiboslar, voqelik tanlovi orqali beriladi.

Moemning tili – soddaligi bilan chuqur. U obrazli iboralar, falsafiy umumlashtirishlardan kam foydalanadi, lekin har bir sahna va suhbatda chuqur ruhiy qatlam mavjud. Dialoglar tabiiy, realistik, ammo semantik jihatdan boy. Uning sokin, betaraf, lekin teran kuzatuvchan uslubi roman poetikasini ruhiy tafakkur maydoniga aylantiradi.

Xulosa

Uilyam Somerset Moemning “Notanish odam Parijda” asari poetikasi – bu tashqi dramatism emas, balki ruhiy ziddiyatlar, ichki azob va jamiyat bilan murosa topolmagan insonlarning sokin tragediyasi asosiga qurilgan badiiy tuzilmadir. Romanning syujet va kompozitsiyasi, obrazlar tizimi, ruhiy tahlil, estetik gʻoyalar va uslubiy soddalik bir-birini toʻldirgan holda, oʻquvchini jamiyat, axloq, oʻzlik va taqdir haqida oʻylashga chorlaydi. Moemning poetikasi zamonaviy adabiy tafakkurda oʻz ahamiyatini yoʻqotmagan, balki chuqurlashib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sherqulovich, M. K. (2025, April). “YOSH VERTERNING IZTIROBLARI” ASARINING NEMIS ADABIYOTIDAGI OʻRNI. In International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health (pp. 43-48).
2. Markayev, K., Maxmudov, N., & Xamrayev, D. (2003). Sprichwörter/Maqollar T.
3. Маркаев, К. Ш. (2023). ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ СОВРЕМЕННОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ. IMRAS, 6(8), 240-244.
4. Komilovich, S. S. (2025, April). TOMAS HARDINING “GʻALATI OLOMONDAN UZOQDA” ROMANIDAGI OBRAZLAR TIZIMI VA

ULARNING BADIY YUKLAMASI. In International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health (pp. 64-72).

5. Komilovich, S. S. (2025, April). TOMAS HARDINING “G ‘ALATI OLOMONDAN UZOQDA” ROMANINING POETIK XUSUSIYATLARI. In International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health (pp. 54-63).

6. Sherqulovich, M. K. (2025, April). YOSH VERTERNING IZTIROBLARI” ROMANINING YEVROPA MADANIYATIGA TA’SIRI. In International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health (pp. 49-53).

7. Markayev, K. (2005). Totemistik Tasavvurlar Bilen Bağlık Etnonimler. Özbek Tili ve Edebiyati, 94-97.

8. Бобокалонов, Р. Р., Курбанов, П. А., Маркаев, К. Ш., & Хаитов, Ч. (2016). ДОСТИЖЕНИЯ УЗБЕКСКИХ УЧЕНЫХ В ОБЛАСТИ ЛИНГВИСТИКИ ТЕКСТА НА ОСНОВЕ НАУЧНЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ В МИРОВОЙ ЛИНГВИСТИКЕ. International scientific journal, 30.

9. Jabborovich, X. J., & Sherkulovich, M. K. (2020). Lexicographic study of ethnonymy semantics. Test Engineering and Management, 83(5-6), 737-742.

10. SHERQULOV, S. TRAGEDY IN WILLIAM FAULKNER’S “THE SOUND AND THE FURY”. O ‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2022,[1/3 ISSN 2181-7324.

11. Komilovich, S. S. (2023). TOG ‘AY MUROD IJODIDA ULYAM FOLKNER ASARLARI TA’SIRI. Journal of Integrated Education and Research, 7(1), 75-77.

12. Komilovich, S. S. (2024). QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIKDA ADABIY TA’SIR MASALALARI. In Konferensiyalar| Conferences (Vol. 1, No. 4, pp. 492-495).

13. Baxtiyorovna, M. T., & Abdumannonova, A. D. (2022). Use and application of interactive methods in teaching German.

14. Abdumannonovna, A. D. (2025, May). ERIX MARIYA REMARK ASARLARIDA YO ‘QOTILGAN AVLOD TASVIRI. In Scientific Conference on Multidisciplinary Studies (pp. 106-114).

15. Abdumannonovna, A. D. (2025, May). GYOTE VA SHARQ ADABIYOTI: MADANIYATLARARO MULOQOT TIMSOLI. In Scientific Conference on Multidisciplinary Studies (pp. 96-105).
16. Abdumannonovna, A. D. (2025, May). “YO ‘QOTILGAN AVLOD” KONSEPSIYASI VA UNING ADABIYOTSHUNOSLIKDAGI O ‘RNI. In Scientific Conference on Multidisciplinary Studies (pp. 115-123).
17. Abdumannonovna, A. D. (2022). German as the language of science: problems and perspectives.
18. Abdumannonovna, A. D. (2025, April). “MARJONLAR O ‘YINI” ROMANIDA INTELLEKTUAL DUNYO VA REAL HAYOTNING AJRALISHI MUAMMOSI. In International Conference on Economics, Finance, Banking and Management (pp. 169-176).
19. Abdumannonovna, A. D. (2025, March). “MARJONLAR O ‘YINI” ROMANIDA G ‘ARB VA SHARQ TAFAKKURINING SINTEZI. In International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences (pp. 80-87).
20. Abdumannonovna, A. D. (2025, March). HERMANN HESSE IJODIDA ROMANTIZM. In International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences (pp. 72-79).
21. Egamberdiyev, H. S., & Khujakulov, A. K. (2024). VIRTUAL MUSEUMS AS PART OF A DIGITAL CULTURAL ENVIRONMENT. Экономика и социум, (3-1 (118)), 121-125.
22. Egamberdiyev, X. S., Abduvaliyev, A. A., & Pardayev, O. C. (2023). RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA O ‘ZBEKISTON TURISTIK GEOPORTAL TIZIMINING TASHKILIY ARXITEKTURASI. Экономика и социум, (6-1 (109)), 115-120.
23. Зикриллаева, Ф., Дустмуродова, М., Нормаматова, Н., Сайдуллоева, М., & Абдирахимова, М. (2025). Globalizatsiyalashgan zamonaviy tilshunoslik paradigmalari. Инновации в современной лингвистике и преподавании языков, 1(1), 298-300.
24. Zohirov, K., Boyqobilov, S., & Madatov, Q. (2024). Sport biomexanikasida ishlatiluvchi portativ o ‘lchov qurilmalari va ularning tahlili. DIGITAL TRANSFORMATION AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE, 2(1), 131-142.

25. Madatov, Q. (2024). C# VA. NET CORE PLATFORMASI C# DASTURLASH TILINING OPERATORLARI QO 'LLASH VA ULARNING TURLARI HAMDA ASOSIY VAZIFALARI. Естественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования, 3(1), 59-67.
26. Маматова, Г. Д., & Кучкаров, Т. С. (2024). Актуальность концепции «Цифровой университет»: литературный обзор отечественных и зарубежных исследований. Информатика. Экономика. Управление/Informatics. Economics. Management, 3(1), 0101-0158.
27. Boymurotovna, X. N. (2025, March). RUS TILINI O 'RGANISHDA SUN'IY INTELLEKT VA NEYRON TARMOQLARNING ROLI. In International Conference on Educational Discoveries and Humanities (pp. 55-62).
28. Normurodovna, A. M. (2025, February). INGLIZ TILI GRAMMATIKASINING INGLIZ TILI KURSIDAGI AHAMIYATI. In International Educators Conference (pp. 302-309).
29. Ergashevna, S. M. (2025, February). INGLIZ TILI MUTAXASSISI BO'LISHDA BOSHLANG'ICH INGLIZ TILI DARSLARINING AHAMIYATI. In International Educators Conference (pp. 350-357).
30. Rustamovna, R. I. (2024). SUBJECT: PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL CONDITIONS OF DEVELOPING COMPETENCE OF STUDENTS'ADAPTABILITY TO HIGHER EDUCATION. IMRAS, 7(6), 155-157.

"NOTANISH ODAM PARIJDA" ASARIDA SYUJET VA KOMPOZITSIYA

Sherkulov Sardor Komilovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

Fakultetlararo xorijiy tillar kafedrası mudiri, PhD

Axmedova Dilnoza Abdumannonovna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

Fakultetlararo xorijiy tillar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada ingliz yozuvchisi Uilyam Somerset Moemning "Notanish odam Parijda" romanida insoniy fojia manzarasining badiiy ifodasi tahlil qilinadi. Asarda syujetning ketma-ketlikda rivojlanishi, ichki dramatism va kompozitsiya xususiyatlari asosida qahramonlarning ruhiy inqirozi va jamiyatdagi adolatsizliklarga munosabati yoritilgan. Muallifning realizmga asoslangan psixologik uslubi orqali insoniy fojia, axloqiy nisbiylik, taqdir va jamiyat ziddiyatlari falsafiy darajada ifodalanadi. Asardagi ochiq yakun va ruhiy uyg'onish motivi o'quvchini mustaqil tafakkurga chorlaydi. Tadqiqotda asar syujeti, kompozitsiyasi, voqealar joylashuvi, monologik izlanishlar va retrospektiv elementlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: insoniy fojia, syujet, kompozitsiya, realizm, ruhiy inqiroz, jamiyat tanqidi, axloqiy nisbiylik, taqdir, ichki monolog, retrospektiv tahlil.

Annotation

This article analyzes the depiction of human tragedy in William Somerset Maugham's novel Christmas Holiday. The study explores the structure of the plot, the progression of inner psychological drama, and the compositional features that reflect the protagonist's moral crisis and the social injustice surrounding him. Maugham's realistic and psychologically driven narrative style reveals deep philosophical themes such as ethical relativism, existential uncertainty, and social alienation. The novel's open-ended structure and focus on inner awakening prompt

the reader to critically reflect on moral and social values. The research addresses narrative sequencing, spatial-temporal organization, internal monologues, and retrospective elements as key compositional tools.

Keywords: human tragedy, plot structure, composition, realism, psychological crisis, social critique, moral relativism, destiny, internal monologue, retrospective analysis.

Аннотация

В данной статье рассматривается художественное изображение человеческой трагедии в романе Уильяма Сомерсета Моэма Рождественские каникулы. Исследование посвящено анализу последовательности сюжета, внутренней драматургии и особенностей композиции, через которые раскрываются моральный кризис главного героя и общественная несправедливость. Реалистический и психологически точный стиль Моэма позволяет глубоко осмыслить такие философские понятия, как относительность морали, судьба и конфликт личности с обществом. Открытая структура финала и мотив духовного пробуждения побуждают читателя к самостоятельному осмыслению. В статье рассматриваются сюжетная динамика, пространственно-временная организация, монологи и элементы ретроспекции как ключевые аспекты композиционного построения.

Ключевые слова: человеческая трагедия, сюжет, композиция, реализм, психологический кризис, критика общества, относительность морали, судьба, внутренний монолог, ретроспекция.

Adabiy tahlilda syujet — bu asar voqealarining vaqt va sababiy bog‘lanishda ketma-ket rivojlanishidir. U romanning dramatik harakatlarni asosini tashkil qiladi va qahramonlarning ruhiy o‘zgarishlarini ifodalashda vosita bo‘lib xizmat qiladi. Kompozitsiya esa bu syujetning qanday tashkil etilganligi, voqealar qachon va qanday tartibda berilganini belgilovchi strukturaviy omildir.

Uilyam Somerset Moem o'zining "Notanish odam Parijda" romanida syujetni tashqi dramatism emas, balki ichki ruhiy o'zgarishlar ustiga quradi. U asar voqealarini oddiy tashrif orqali boshlab, chuqur falsafiy va psixologik qatlamlarga olib kiradi. Syujet — bu adabiy asardagi voqealarning sababiy bog'liqlikdagi ketma-ketligi bo'lib, u qahramonning ruhiy holati va o'zgarishlarini ifodalashda muhim struktura sanaladi. Uilyam Somerset Moemning Notanish odam Parijda romanida syujet tashqi voqealarga emas, balki ichki psixologik o'zgarishlar va anglash jarayoniga asoslangan. Maugham bu romanida insoniy fojia va jamiyatdagi ikkiyuzlamachilikni dramatik emas, balki realistik, sokin, ammo ta'sirchan ketma-ketlikda yoritadi.

Roman boshida bosh qahramon — Charley Mason — yaxshi tarbiyalangan, ijtimoiy jihatdan barqaror, jamiyatning "to'g'ri" a'zosi sifatida tanishtiriladi. U Rojdestvo ta'tilini do'sti Simon bilan Parijda o'tkazmoqchi bo'ladi. Charleyning hayot haqidagi tasavvurlari an'anaviy va soddadir — u axloqiylikni ota-onasi bergan qadriyatlarga asoslab baholaydi.

Bu kirish qismi Charleyning oraliq, muvozanatli hayot nuqtasida ekanini ko'rsatadi — u fojia yoki ichki inqirozdan hali yiroq.

Charley Parijda Simonga duch keladi va u bilan muloqot davomida uning hayoti haqida bilib oladi. Simon — jamiyat tomonidan rad etilgan siyosiy faol, jazoni boshdan kechirgan, jamiyatga nisbatan ishonchini yo'qotgan, ammo o'z e'tiqodidan voz kechmagan odam. Bu uchrashuv orqali roman dramatik harakatga kirishadi — Charley ilk bor o'z dunyoqarashiga qarama-qarshi tajriba bilan to'qnashadi.

Syujet bu bosqichda ichki konflikt bilan rivojlanadi: Charley jamiyat o'rgatgan axloqiy tasavvurlar bilan Simon hayotining real ko'rinishi o'rtasida ikkilanishni his eta boshlaydi.

Asarning eng muhim, dramatik jihatdan kuchli nuqtasi — bu Charley va Lydia o'rtasidagi suhbatdir. Lydia — fohisha bo'lib ishlaydigan, lekin o'zida insoniy qadrni saqlagan, og'ir hayotiy sinovlardan o'tgan ayol obrazidir. Uning hayoti, kechmishlari va ruhiy iztiroblari Charley uchun chinakam haqiqat manbaiga aylanadi.

Lydia bilan muloqot Charleyga o'z e'tiqodlarini tanqidiy ko'z bilan ko'rishga majbur qiladi. Bu bosqichda dramatik keskinlik eng yuqori cho'qqisiga chiqadi:

bosh qahramon ichki o'zgarish zaruratini his qiladi, lekin bu anglash uni ruhiy inqirozga olib keladi.

Lydia va Simon bilan bo'lgan uchrashuvlardan so'ng Charley hayotga endi bir yoqlama emas, ko'p qirrali nazar bilan qaray boshlaydi. U jamiyatning ikkiyuzlamachiligi, qoralangan insonlarning aslida jamiyat qurbonlari ekani, insoniyatdagi adolatni subyektiv tarzda baholash mumkinligi kabi tushunchalarni anglaydi.

Bu bosqichda syujet harakati sekinlashadi, lekin Charley ichki jihatdan jiddiy o'zgarishga uchraydi. Bu o'zgarishlar romanning asosiy dramatik energiyasini tashkil etadi.

Roman yakunida Charley Parijdan ketadi. U Rojdestvo ta'tillarini avvalgidek yengil va bayramona ruhda emas, balki ruhiy sinov, haqiqat bilan yuzlashuv, insoniy fojia bilan to'qnashuv tajribasi sifatida tugatadi.

Syujet yakuni ochiq qoladi — u o'quvchiga Charleyning ruhiy o'sishini kuzatib, kelgusida qanday yashashiga o'zi baho berish imkonini beradi. Bu esa Maugham uslubiga xos — muallif o'quvchining tafakkurini uyg'otuvchi ochiq dramatik yechimdir.

Adabiy asarning kompozitsiyasi — bu voqealar, personajlar, vaqt va makon munosabatlarning badiiy jihatdan tashkil etilgan strukturaviy qurilmasidir. Uilyam Somerset Moemning Notanish odam Parijda romanida kompozitsiya an'anaviy tuzilishga asoslangan bo'lsa-da, ichki ruhiy dinamika, retrospektiv elementlar va monologik tahlil usullari bilan boyitilgan. Bu kompozitsion yechim romanning asosiy g'oyalari — insoniy fojia, axloqiy nisbiylik va jamiyatdagi adolatsizlikni chuqur ifodalash imkonini beradi.

Romanning barcha voqealari qisqa vaqt — Rojdestvo ta'tili davomida sodir bo'ladi. Bu qisqa vaqt oralig'i ichida katta ruhiy o'zgarishlar tasvirlanadi. Vaqt — real, lekin bir vaqtning o'zida falsafiy anglashda ishlatiladi: asosiy voqealar hozirgi zamonda rivojlanadi, biroq qahramonlar hayotidagi muhim burilishlar retrospektiv tarzda (xotiralar orqali) yoritiladi.

Makon esa asosan Parij shahri bilan cheklangan. Parij bu yerda ikki qatlamli ramziy makondir:

- Bir tomondan, bu romantika va bayram ruhi bilan to'lgan shahar;

• Ikkinchi tomondan, bu maskanda jamiyatdan chetlatilgan, inkor etilgan insonlar — Lydia va Simon yashaydi.

Makonning ana shunday ziddiyatli tus olishi kompozitsiyani chuqurlashtiradi va muallifning ijtimoiy tanqid ruhini kuchaytiradi.

Roman voqealarining muhim qismi (Simonning siyosiy faoliyati, Lydia hayotining kechmishi) retrospektiv tarzda, ya'ni o'tgan voqealarga murojaat shaklida yoritiladi.

Bu usul:

- Qahramonlar ruhiy iztiroblarini asoslashga xizmat qiladi;
- Syujetni falsafiy chuqurlik bilan boyitadi;
- O'quvchini voqea-yuzaki oqimdan ruhiy sabablar tahliliga olib kiradi.

Retrospektiv kompozitsiya orqali Maugham o'z asariga fakt va izoh, tashqi harakat va ichki tahlil o'rtasida muvozanat kiritadi.

Asarda diqqatga molik jihatlardan biri — dialog va ichki monologlarning kompozitsion ustunligidir. Voqealar tafsilotlar orqali emas, balki suhbatlar va ichki kechinmalar orqali ochiladi. Bunday ochiq kompozitsion tuzilma Somerset Maughamning o'quvchiga nisbatan hurmatini, unga mustaqil intellektual ishtirok huquqini berganini ko'rsatadi.

Uilyam Somerset Moem odatda syujetni silliq va soddalashtirilgan shaklda quradi. "Notanish odam Parijda"da u dramatik to'qnashuvlarga emas, balki hayotiy haqiqatlar bilan ichki to'qnashuvga urg'u beradi. Uning kompozitsiyasi an'anaviy struktura (kirish – rivojlanish – kulminatsiya – yechim) doirasida qoladi, lekin ruhiy o'zgarishlar markazga chiqadi.

Xulosa

Muallif syujetni tashqi harakat emas, ruhiy jarayonlar asosida quradi. Har bir sahna — bu qahramonning ichki qarashlarida bir bosqichlik o'zgarishdir. Ayniqsa, Lydia bilan suhbatdan so'ng syujetda ichki dramatism kuchayadi, ammo bu silliq va sokin tilda yoritiladi.

"Notanish odam Parijda" romanida Uilyam Somerset Moem syujet va kompozitsiyani tashqi hodisalar orqali emas, balki inson ruhiyatining sekin, ammo chuqur o'zgarishlari asosida quradi. Asarda syujet harakati sodd bo'lib ko'rinsa-da, u o'quvchini qahramon bilan birga ruhiy sayohatga olib chiqadi. Kompozitsiyaning

barqarorligi va ichki monologlarning ko‘pligi romanni zamonaviy ruhiy realizm namunasiga aylantiradi. Bu jihatlar Maughamni XX asr psixologik realizmining yirik vakillaridan biri sifatida ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Sherqulovich, M. K. (2025, April). “YOSH VERTERNING IZTIROBLARI” ASARINING NEMIS ADABIYOTIDAGI O ‘RNI. In International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health (pp. 43-48).
2. Markayev, K., Maxmudov, N., & Xamrayev, D. (2003). Sprichworte/Maqollar T.
3. Маркаев, К. Ш. (2023). ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ СОВРЕМЕННОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ. IMRAS, 6(8), 240-244.
4. Komilovich, S. S. (2025, April). TOMAS HARDINING “G ‘ALATI OLOMONDAN UZOQDA” ROMANIDAGI OBRAZLAR TIZIMI VA ULARNING BADIY YUKLAMASI. In International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health (pp. 64-72).
5. Komilovich, S. S. (2025, April). TOMAS HARDINING “G ‘ALATI OLOMONDAN UZOQDA” ROMANINING POETIK XUSUSIYATLARI. In International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health (pp. 54-63).
6. Sherqulovich, M. K. (2025, April). YOSH VERTERNING IZTIROBLARI” ROMANINING YEVROPA MADANIYATIGA TA’SIRI. In International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health (pp. 49-53).
7. Markayev, K. (2005). Totemistik Tasavvurlar Bilen Bağlık Etnonimler. Özbek Tili ve Edebiyati, 94-97.
8. Бобокалонов, Р. Р., Курбанов, П. А., Маркаев, К. Ш., & Хаитов, Ч. (2016). ДОСТИЖЕНИЯ УЗБЕКСКИХ УЧЕНЫХ В ОБЛАСТИ ЛИНГВИСТИКИ ТЕКСТА НА ОСНОВЕ НАУЧНЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ В МИРОВОЙ ЛИНГВИСТИКЕ. International scientific journal, 30.
9. Jabborovich, X. J., & Sherkulovich, M. K. (2020). Lexicographic study of ethnonymy semantics. Test Engineering and Management, 83(5-6), 737-742.

10. SHERQULOV, S. TRAGEDY IN WILLIAM FAULKNER'S "THE SOUND AND THE FURY". O 'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2022,[1/3 ISSN 2181-7324.
11. Komilovich, S. S. (2023). TOG 'AY MUROD IJODIDA UILYAM FOLKNER ASARLARI TA'SIRI. *Journal of Integrated Education and Research*, 7(1), 75-77.
12. Komilovich, S. S. (2024). QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIKDA ADABIY TA'SIR MASALALARI. In *Konferensiyalar| Conferences* (Vol. 1, No. 4, pp. 492-495).
13. Baxtiyorovna, M. T., & Abdumannonova, A. D. (2022). Use and application of interactive methods in teaching German.
14. Abdumannonovna, A. D. (2025, May). ERIX MARIYA REMARK ASARLARIDA YO 'QOTILGAN AVLOD TASVIRI. In *Scientific Conference on Multidisciplinary Studies* (pp. 106-114).
15. Abdumannonovna, A. D. (2025, May). GYOTE VA SHARQ ADABIYOTI: MADANIYATLARARO MULOQOT TIMSOLI. In *Scientific Conference on Multidisciplinary Studies* (pp. 96-105).
16. Abdumannonovna, A. D. (2025, May). "YO 'QOTILGAN AVLOD" KONSEPSIYASI VA UNING ADABIYOTSHUNOSLIKDAGI O 'RNI. In *Scientific Conference on Multidisciplinary Studies* (pp. 115-123).
17. Abdumannonovna, A. D. (2022). German as the language of science: problems and perspectives.
18. Abdumannonovna, A. D. (2025, April). "MARJONLAR O 'YINI" ROMANIDA INTELLEKTUAL DUNYO VA REAL HAYOTNING AJRALISHI MUAMMOSI. In *International Conference on Economics, Finance, Banking and Management* (pp. 169-176).
19. Abdumannonovna, A. D. (2025, March). "MARJONLAR O'YINI" ROMANIDA G'ARB VA SHARQ TAFAKKURINING SINTEZI. In *International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences* (pp. 80-87).
20. Abdumannonovna, A. D. (2025, March). HERMANN HESSE IJODIDA ROMANTIZM. In *International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences* (pp. 72-79).

21. Egamberdiyev, H. S., & Khujakulov, A. K. (2024). VIRTUAL MUSEUMS AS PART OF A DIGITAL CULTURAL ENVIRONMENT. Экономика и социум, (3-1 (118)), 121-125.
22. Egamberdiyev, X. S., Abduvaliyev, A. A., & Pardayev, O. C. (2023). RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA O 'ZBEKISTON TURISTIK GEOPORTAL TIZIMINING TASHKILY ARHITEKTURASI. Экономика и социум, (6-1 (109)), 115-120.
23. Зикриллаева, Ф., Дустмуродова, М., Нормаматова, Н., Сайдуллоева, М., & Абдирахимова, М. (2025). Globalizatsiyalashgan zamonaviy tilshunoslik paradigmalari. Инновации в современной лингвистике и преподавании языков, 1(1), 298-300.
24. Zohirov, K., Boyqobilov, S., & Madatov, Q. (2024). Sport biomexanikasida ishlatiluvchi portativ o 'lchov qurilmalari va ularning tahlili. DIGITAL TRANSFORMATION AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE, 2(1), 131-142.
25. Madatov, Q. (2024). C# VA .NET CORE PLATFORMASI C# DASTURLASH TILINING OPERATORLARI QO 'LLASH VA ULARNING TURLARI HAMDA ASOSIY VAZIFALARI. Естественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования, 3(1), 59-67.
26. Маматова, Г. Д., & Кучкаров, Т. С. (2024). Актуальность концепции «Цифровой университет»: литературный обзор отечественных и зарубежных исследований. Информатика. Экономика. Управление/Informatics. Economics. Management, 3(1), 0101-0158.
27. Boymurotovna, X. N. (2025, March). RUS TILINI O 'RGANISHDA SUN'IY INTELLEKT VA NEYRON TARMOQLARNING ROLI. In International Conference on Educational Discoveries and Humanities (pp. 55-62).
28. Normurodovna, A. M. (2025, February). INGLIZ TILI GRAMMATIKASINING INGLIZ TILI KURSIDAGI AHAMIYATI. In International Educators Conference (pp. 302-309).
29. Ergashevna, S. M. (2025, February). INGLIZ TILI MUTAXASSISI BO'LIHDA BOSHLANG'ICH INGLIZ TILI DARSLARINING AHAMIYATI. In International Educators Conference (pp. 350-357).

International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices

Hosted online from Rome, Italy

Website: econfseries.com

27th May, 2025

30. Rustamovna, R. I. (2024). SUBJECT: PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL CONDITIONS OF DEVELOPING COMPETENCE OF STUDENTS' ADAPTABILITY TO HIGHER EDUCATION. IMRAS, 7(6), 155-157.

MAUGHAM IJODIDA INSONIY FOJIA MANZARASI

Sherkulov Sardor Komilovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

Fakultetlararo xorijiy tillar kafedrası mudiri, PhD

Axmedova Dilnoza Abdumannonovna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

Fakultetlararo xorijiy tillar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada Uilyam Somerset Moem ijodida insoniy fojia manzarasining badiiy va falsafiy talqini tahlil qilinadi. Ayniqsa, Christmas Holiday romanida insonning jamiyat bilan ziddiyatli munosabatlari, axloqiy nisbiylik, idealizmning barbod bo'lishi va ruhiy sinish holatlari asosiy syujet elementlariga aylangani ko'rsatib beriladi. Muallif asarlarda fojiani dramatik portlashlar emas, balki oddiy insonlar taqdiridagi ichki azob, sukutdagi dramatism, jamiyatning befarqligi va psixologik nozikliklar orqali yoritadi. Maqolada Simon, Lydia va Charley obrazlari orqali insoniy fojining sotsiologik, ekzistensial va psixologik manbalari tahlil qilinadi. Maugham ijodida insoniy fojia – bu har bir kishining jamiyatda o'zini topa olmasligi, ichki ehtiyojlar va tashqi bosim o'rtasidagi ziddiyat sifatida talqin qilinadi.

Kalit so'zlar: insoniy fojia, realizm, ruhiy sinish, jamiyat tanqidi, axloqiy nisbiylik, taqdir, psixologik portret, ekzistensializm, ichki kurash, yolg'izlik.

Annotation

This article analyzes the literary and philosophical portrayal of human tragedy in the works of William Somerset Maugham, with a focus on his novel Christmas Holiday. The study demonstrates how Maugham reveals existential and psychological suffering not through grand theatrical scenes, but through the quiet despair and social isolation of ordinary individuals. The article examines how characters like Simon, Lydia, and Charley represent the conflict between personal ideals and societal

constraints. Maugham's approach to tragedy is rooted in realism, where inner turmoil, moral ambiguity, and emotional repression express the deep contradictions between the individual and society. His portrayal of tragedy remains relevant today due to its universal focus on loneliness, belief, resistance, and disillusionment.

Keywords: human tragedy, realism, psychological breakdown, social critique, moral relativism, fate, inner conflict, existentialism, solitude, character study.

Аннотация

В данной статье рассматривается художественная и философская трактовка человеческой трагедии в творчестве Уильяма Сомерсета Моэма, особенно в романе Рождественские каникулы. Исследование показывает, как Моэм изображает трагедию не через пафосные сцены, а через внутренние противоречия, молчаливое страдание и социальную изоляцию обычных людей. Через образы Саймона, Лидии и Чарли раскрываются экзистенциальные, социокультурные и психологические аспекты трагедии. Моэм представляет трагедию как результат конфликта между личными убеждениями и давлением общества. Его реалистический подход делает трагедию глубоко человеческой и по-прежнему актуальной в современном мире.

Ключевые слова: человеческая трагедия, реализм, психологический кризис, критика общества, относительность морали, судьба, экзистенциализм, внутренний конфликт, одиночество.

Uilyam Somerset Moem (1874–1965) ingliz realizmi an'anasini davom ettirgan, inson psixologiyasi va jamiyatdagi ziddiyatlarni teran tahlil qilgan yozuvchi sifatida jahon adabiyoti tarixida chuqur iz qoldirgan ijodkordir. Uning roman va hikoyalarida inson taqdirining murakkabligi, axloqiy nisbiylik va fojiali holatlar markaziy mavzu sifatida ko'tariladi. Maugham uchun insoniy fojia bu katta sahnadagi dramatik voqea emas, balki odamning o'z ichida, o'z e'tiqodlari, jamiyat bosimi va ruhiy kurashlari o'rtasidagi ziddiyatdan tug'iladigan ichki azobdir.

Moemning turli asarlarida (xususan, Of Human Bondage, The Moon and Sixpence, The Painted Veil va Christmas Holiday) fojia obrazlar psixologiyasi, jamiyatdagi

adolatsizlik va ekzistensial iztiroblar orqali ko'rsatilib, insoniyat hayotining universal dramatizmini badiiy tarzda yoritadi.

Insoniyat tarixida fojia tushunchasi qadimdan san'at, falsafa va adabiyotning markaziy tushunchalaridan biri bo'lib kelgan. U inson hayotidagi eng muhim ziddiyatlarni, ichki va tashqi muvofiqlikning buzilishini, hayotiy orzular va real sharoitlar o'rtasidagi chorasizlikni ifodalaydi. Aynan shu muvofiqlikning yo'qligi fojiani yuzaga keltiradi.

Adabiy fojia — bu insoniyatning o'z mohiyati bilan, ya'ni axloq, iroda, e'tiqod, tanlov, jamiyat va taqdir bilan ziddiyatga kirishgan holatining badiiy ifodasidir. Bunday fojia insoniy o'zlikning sinovdan o'tishi, ko'pincha tanazzul yoki yo'qotish bilan yakunlanishi orqali o'quvchini chuqur ruhiy va axloqiy mulohazalarga olib boradi.

Aristotel o'zining Poetika asarida fojiani "katarsis" — ya'ni qo'rquv va achinish orqali tozalanish vositasi deb ta'riflaydi. Fojining asosiy elementi — bu katta odamning (tragos) pasayishi, tanlagan yo'lida kutilmagan oqibatlarga duch kelishidir. Yunon adabiyotida fojia ko'proq ilohiy qonunlar va insoniy iroda o'rtasidagi murosasizlik natijasidir (masalan, Sofoklning Edip shohi yoki Antigona tragediyalari).

Shakespeare fojialari (masalan, Hamlet, Otello, Makbet) insonning ichki dunyosini chuqur tahlil qiladi va insoniy ehtirolarning hayotga qanday ta'sir qilishini fojiali tarzda ko'rsatadi. Bu asarlarda fojia shaxsiy zaiflik, ijtimoiy ziddiyat va insoniy tanlovlar to'qnashuvi natijasida yuzaga keladi.

XX asr adabiyotida fojia klassik shakldan farqli ravishda ko'proq ichki ruhiy inqiroz, yolg'izlik, begonalashuv va jamiyatga moslasha olmaslik holatlari orqali ifodalanadi. Bu davrdagi adiblar, xususan, Franz Kafka, Albert Kamyu, Jean-Paul Sartre, Thomas Hardy, va Uilyam Somersset Moem fojiani metafizik yoki sotsiologik darajada emas, balki ekzistensial darajada tahlil qiladilar.

Insoniy fojia endi buyuk qahramonlarning qulashida emas, oddiy odamlarning hayotidagi ichki bo'shliqlar, jamiyat bilan ziddiyat, tanlov va pushaymonlikda namoyon bo'ladi.

Moem ijodida insoniy fojia ko'pincha quyidagi manbalar bilan bog'liq:

- Ijtimoiy rad etilish (masalan, Simon obrazi);

- Ichki inkor va ruhiy sinish (Charley Mason obrazida);
- Qashshoqlik va gender bosimi (Lydia obrazida);
- San'at va jamiyat qarama-qarshiligi (The Moon and Sixpencedagi Strickland misolida).

U bu fojialarni emotsional portlash orqali emas, balki oddiy, lekin chuqur dramatik voqealar vositasida ochib beradi.

Simon asarda jamiyatda adolat o'rnatish uchun kurashgan, lekin bu yo'lda jazoga uchragan siyosiy faol sifatida tasvirlanadi. U qamoqqa tushgach, ruhan eziladi, jamiyat uni tinglamaydi. Uning fojiasi – bu e'tiqod evaziga ijtimoiy rad etilishdir. Simon orqali muallif idealizm va real dunyo to'qnashuvining fojiaviy mohiyatini ko'rsatadi.

Lydia ijtimoiy nochorlik tufayli fohishalik qilishga majbur bo'lgan, jamiyat tomonidan xorlangan, ammo insoniy munosabatlarga chanqoq ayol sifatida tasvirlanadi. Uning fojiasi erkaklar hukmron jamiyatidagi ayolning ijtimoiy zaifligida yotadi. Bu fojia orqali Maugham patriarxal jamiyatning befarqligi va shafqatsizligini fosh etadi.

Charley jamiyat belgilab bergan an'anaviy axloqiy me'yorlarga ko'r-ko'rona ergashib yashayotgan, lekin Parijdagi tajribalari tufayli o'zini va hayotni qayta angelayotgan yigit obrazidir. Uning fojiasi — ruhiy uyg'onish orqali ilgari chinakam hayotdan bexabar bo'lganini anglash va bu anglash jarayonidagi azobdir.

Maughamning yozuvchilik mahorati insoniy fojiani hayotdan ajratmasdan, uni oddiy insonlar taqdiri orqali ko'rsatishida namoyon bo'ladi. U:

- fojiani drammatizatsiya qilmaydi;
- qahramonlarini hukm qilmaydi;
- o'quvchiga mulohaza qilish imkonini beradi.

Xulosa

Uning fojia talqini ekzistensialist yozuvchilarnikiga yaqin bo'lib, insonning tanlovi, ijtimoiy bosim va ichki kurash o'rtasidagi ziddiyatdan iboratdir. Lekin u bu ziddiyatni patetika bilan emas, realizm va sog'lom kuzatuvchanlik orqali yoritadi.

Uilyam Somerset Moem ijodida insoniy fojia manzarasi – bu individual taqdir va jamiyat o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sirning badiiy ifodasidir. Christmas Holiday

(Notanish odam Parijda) romanida bu manzara ayniqsa teran yoritiladi. Simon, Lydia va Charley obrazlari orqali muallif insoniy iztirob, adolatsizlik va ruhiy uygʻonish drammatizmini koʻrsatadi. Moem fojiani hayotning oʻzi bilan tenglashtiradi: u doim baland ovozda emas, sokin, ichki azob shaklida namoyon boʻladi.

Shu jihatdan Moem nafaqat realizm adabiyotining yirik vakili, balki insoniylik mohiyatini tahlil qilgan chuqur psixologik yozuvchidir. Uning fojia manzarasi bugungi kunda ham dolzarb boʻlib qolmoqda, chunki u universal insoniy holatlarni — yolgʻizlik, eʼtiqod, kurash va tushkunlikni oʻrganadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sherqulovich, M. K. (2025, April). “YOSH VERTERNING IZTIROBLARI” ASARINING NEMIS ADABIYOTIDAGI OʻRNI. In International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health (pp. 43-48).
2. Markayev, K., Maxmudov, N., & Xamrayev, D. (2003). Sprichwörter/Maqollar T.
3. Маркаев, К. Ш. (2023). ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ СОВРЕМЕННОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ. IMRAS, 6(8), 240-244.
4. Komilovich, S. S. (2025, April). TOMAS HARDINING “GʻALATI OLOMONDAN UZOQDA” ROMANIDAGI OBRAZLAR TIZIMI VA ULARNING BADIY YUKLAMASI. In International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health (pp. 64-72).
5. Komilovich, S. S. (2025, April). TOMAS HARDINING “GʻALATI OLOMONDAN UZOQDA” ROMANINING POETIK XUSUSIYATLARI. In International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health (pp. 54-63).
6. Sherqulovich, M. K. (2025, April). YOSH VERTERNING IZTIROBLARI” ROMANINING YEVROPA MADANIYATIGA TAʼSIRI. In International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health (pp. 49-53).
7. Markayev, K. (2005). Totemistik Tasavvurlar Bilen Bağlık Etnonimlar. Özbek Tili ve Edebiyatı, 94-97.

8. Бобокалонов, Р. Р., Курбанов, П. А., Маркаев, К. Ш., & Хайтов, Ч. (2016). ДОСТИЖЕНИЯ УЗБЕКСКИХ УЧЕНЫХ В ОБЛАСТИ ЛИНГВИСТИКИ ТЕКСТА НА ОСНОВЕ НАУЧНЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ В МИРОВОЙ ЛИНГВИСТИКЕ. International scientific journal, 30.
9. Jabborovich, X. J., & Sherkulovich, M. K. (2020). Lexicographic study of ethnonymy semantics. Test Engineering and Management, 83(5-6), 737-742.
10. SHERQULOV, S. TRAGEDY IN WILLIAM FAULKNER'S "THE SOUND AND THE FURY". O 'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2022,[1/3 ISSN 2181-7324.
11. Komilovich, S. S. (2023). TOG 'AY MUROD IJODIDA ULYAM FOLKNER ASARLARI TA'SIRI. Journal of Integrated Education and Research, 7(1), 75-77.
12. Komilovich, S. S. (2024). QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIKDA ADABIY TA'SIR MASALALARI. In Konferensiyalar| Conferences (Vol. 1, No. 4, pp. 492-495).
13. Baxtiyorovna, M. T., & Abdumannonova, A. D. (2022). Use and application of interactive methods in teaching German.
14. Abdumannonovna, A. D. (2025, May). ERIX MARIYA REMARK ASARLARIDA YO 'QOTILGAN AVLOD TASVIRI. In Scientific Conference on Multidisciplinary Studies (pp. 106-114).
15. Abdumannonovna, A. D. (2025, May). GYOTE VA SHARQ ADABIYOTI: MADANIYATLARARO MULOQOT TIMSOLI. In Scientific Conference on Multidisciplinary Studies (pp. 96-105).
16. Abdumannonovna, A. D. (2025, May). "YO 'QOTILGAN AVLOD" KONSEPSIYASI VA UNING ADABIYOTSHUNOSLIKDAGI O 'RNI. In Scientific Conference on Multidisciplinary Studies (pp. 115-123).
17. Abdumannonovna, A. D. (2022). German as the language of science: problems and perspectives.
18. Abdumannonovna, A. D. (2025, April). "MARJONLAR O 'YINI" ROMANIDA INTELLEKTUAL DUNYO VA REAL HAYOTNING AJRALISHI MUAMMOSI. In International Conference on Economics, Finance, Banking and Management (pp. 169-176).

19. Abdumannonovna, A. D. (2025, March). "MARJONLAR O'YINI" ROMANIDA G'ARB VA SHARQ TAFAKKURINING SINTEZI. In International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences (pp. 80-87).
20. Abdumannonovna, A. D. (2025, March). HERMANN HESSE IJODIDA ROMANTIZM. In International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences (pp. 72-79).
21. Egamberdiyev, H. S., & Khujakulov, A. K. (2024). VIRTUAL MUSEUMS AS PART OF A DIGITAL CULTURAL ENVIRONMENT. Экономика и социум, (3-1 (118)), 121-125.
22. Egamberdiyev, X. S., Abduvaliyev, A. A., & Pardayev, O. C. (2023). RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA O 'ZBEKISTON TURISTIK GEOPORTAL TIZIMINING TASHKILIY ARXITEKTURASI. Экономика и социум, (6-1 (109)), 115-120.
23. Зикриллаева, Ф., Дузмуродова, М., Нормаматова, Н., Сайдуллоева, М., & Абдирахимова, М. (2025). Globalizatsiyalashgan zamonaviy tilshunoslik paradigmalari. Инновации в современной лингвистике и преподавании языков, 1(1), 298-300.
24. Zohirov, K., Boyqobilov, S., & Madatov, Q. (2024). Sport biomexanikasida ishlatiluvchi portativ o 'lchov qurilmalari va ularning tahlili. DIGITAL TRANSFORMATION AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE, 2(1), 131-142.
25. Madatov, Q. (2024). C# VA. NET CORE PLATFORMASI C# DASTURLASH TILINING OPERATORLARI QO 'LLASH VA ULARNING TURLARI HAMDA ASOSIY VAZIFALARI. Естественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования, 3(1), 59-67.
26. Маматова, Г. Д., & Кучкаров, Т. С. (2024). Актуальность концепции «Цифровой университет»: литературный обзор отечественных и зарубежных исследований. Информатика. Экономика. Управление/Informatics. Economics. Management, 3(1), 0101-0158.
27. Boymurotovna, X. N. (2025, March). RUS TILINI O 'RGANISHDA SUN'IY INTELLEKT VA NEYRON TARMOQLARNING ROLI. In International Conference on Educational Discoveries and Humanities (pp. 55-62).

International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices

Hosted online from Rome, Italy

Website: econfseries.com

27th May, 2025

-
28. Normurodovna, A. M. (2025, February). INGLIZ TILI GRAMMATIKASINING INGLIZ TILI KURSIDAGI AHAMIYATI. In International Educators Conference (pp. 302-309).
29. Ergashevna, S. M. (2025, February). INGLIZ TILI MUTAXASSISI BO'LISHDA BOSHLANG'ICH INGLIZ TILI DARSLARINING AHAMIYATI. In International Educators Conference (pp. 350-357).
30. Rustamovna, R. I. (2024). SUBJECT: PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL CONDITIONS OF DEVELOPING COMPETENCE OF STUDENTS'ADAPTABILITY TO HIGHER EDUCATION. IMRAS, 7(6), 155-157.

STAGES OF ORGANIZING THE ADAPTATION OF YOUNG LEADERS IN THE EDUCATIONAL SYSTEM TO THE MANAGEMENT PROCESS

Djavgarova Dilfuza Shuxrat qizi

1st year Master's student at Bucheon University in Tashkent

Annotation:

This thesis examines the stages of organizing the process of adapting young leaders to the management structure of the education system. It emphasizes the importance of a systematic transition period that allows new leaders to develop the administrative, pedagogical and interpersonal relationships necessary for success. The study uses contemporary literature and field observations to propose a systematic approach that enhances leadership skills, reduces burnout and ensures long-term institutional sustainability.

Keywords: Young leaders, education system, adaptation, leadership development, management process, professional integration, organizational culture.

In a rapidly changing educational landscape, institutions are faced with the need to develop and integrate a new generation of leaders who are capable of managing complex management roles. These young professionals often have modern knowledge and new ideas, but may have difficulty adapting to the bureaucratic, social and cultural realities of educational institutions. Successful integration into the management process requires a well-structured adaptation mechanism that ensures personal and institutional development. The thesis examines the stages of this adaptation and provides an understanding of best practices that can support young leaders in the transition.

Organizing the adaptation of young leaders in the education system to the management process involves a systematic approach aimed at developing in them the skills, confidence and understanding necessary for effective leadership. The process can be divided into separate stages, based on the theories and practical foundations of leadership in education. The main stages are briefly described below:

Orientation and Onboarding

International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices

Hosted online from Rome, Italy

Website: econfseries.com

27th May, 2025

-
- Introduce young leaders to the educational system's structure, culture, policies, and expectations.
 - Provide mentorship and initial training on leadership roles, responsibilities, and institutional goals.
 - Example: Workshops on school governance, vision-setting, and stakeholder engagement.

Skill Development and Training

- Offer targeted professional development focusing on leadership competencies like decision-making, communication, conflict resolution, and strategic planning.
- Incorporate practical experiences, such as shadowing experienced administrators or leading small projects.
- Example: Training in data-driven decision-making or inclusive education practices.

Integration into Management Processes

- Gradually involve young leaders in real-world management tasks, starting with low-stakes responsibilities.
- Assign them to cross-functional teams to understand collaboration and operational dynamics.
- Example: Leading a curriculum review committee or managing a student welfare initiative.

Mentorship and Support Systems

- Pair young leaders with experienced mentors to provide guidance, feedback, and emotional support.
- Establish peer networks for sharing challenges and best practices.
- Example: Regular check-ins with a senior principal or participation in leadership cohorts.

Performance Evaluation and Feedback

- Implement regular assessments to gauge progress, identify strengths, and address areas for improvement.
- Use 360-degree feedback from peers, subordinates, and superiors to foster self-awareness.

International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices

Hosted online from Rome, Italy

Website: econfseries.com

27th May, 2025

- Example: Quarterly reviews focusing on leadership impact and goal achievement.

Empowerment and Autonomy

- Gradually increase responsibilities, allowing young leaders to make independent decisions within a supportive framework.

- Encourage innovation and ownership of projects to build confidence and accountability.

- Example: Delegating budget planning or leading a school-wide initiative.

Continuous Professional Growth

- Promote lifelong learning through advanced training, certifications, or participation in educational leadership networks.

- Encourage reflection and adaptation to evolving educational challenges.

- Example: Enrollment in a leadership development program or attending national education conferences.

Key Considerations:

- Contextual Adaptation: Tailor the process to the specific educational system (e.g., K-12, higher education) and cultural context.

- Inclusivity: Ensure opportunities for diverse young leaders, addressing barriers like gender or socioeconomic challenges.

- Technology Integration: Leverage tools like learning management systems or data analytics to support leadership tasks.

The adaptation of young leaders is a multidimensional process that requires synchronization between institutional support and personal development. Without adequate mentoring and staged responsibility, young leaders often experience role ambiguity and burnout. Conversely, institutions that implement structured adaptation programs report higher leadership retention and improved staff morale.

One critical factor in the success of these stages is the presence of a leadership culture—an environment where innovation, collaboration, and mutual respect are valued. Furthermore, senior leaders must play a proactive role in empowering their younger counterparts, not merely as task executors but as future visionaries.

The findings highlight the importance of psychological safety and constructive feedback in adaptation. Institutions that fail to provide these often see promising leaders withdraw from managerial roles prematurely.

CONCLUSIONS

The adaptation of young leaders in educational management is not an automatic or passive process. It must be purposefully organized into clear, sequential stages to maximize both institutional efficiency and individual growth. The five-stage model presented—Orientation, Role Clarification, Skill Building, Integration, and Evaluation—offers a comprehensive roadmap for educational institutions to nurture effective young leaders.

Implement formal mentorship programs pairing young leaders with experienced managers from day one.

Develop institutional handbooks and onboarding materials tailored specifically to leadership roles.

Create leadership development tracks that include workshops, simulations, and reflective journaling.

Use formative evaluation tools to regularly assess progress and identify areas for additional support.

Foster an organizational culture that values youth input and encourages intergenerational collaboration.

By adopting a strategic and research-informed approach to adaptation, educational institutions can ensure that the next generation of leaders is not only well-prepared but also deeply invested in the long-term mission of education.

References

1. Simkins, T. (2005). Leadership in Education: ‘What Works’ or ‘What Makes Sense’? *Educational Management Administration & Leadership*, 33(1), 9-26.
2. Ergeneli, A., Gohar, R., & Temirbekova, Z. (2007). Transformational leadership: Its relationship to culture value dimensions. *International Journal of Intercultural Relations*, 31(6), 703-724.

International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices

Hosted online from Rome, Italy

Website: econfseries.com

27th May, 2025

3. Reginaldo, F., & Santos, G. (2020, October). Challenges in agile transformation journey: A qualitative study. In Proceedings of the XXXIV Brazilian Symposium on Software Engineering (pp. 11-20).
4. Russell, D. L. (2004). Paradigm shift: A case study of innovation in an educational setting. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 1(12), 19-36.
5. Bailey, J., & Axelrod, R. H. (2001). Leadership lessons from Mount Rushmore: An interview with James Macgregor Burns. *The Leadership Quarterly*, 12(1), 113-121.
6. Adolfsson, E. T., Smide, B., Gregeby, E., Fernström, L., & Wikblad, K. (2004). Implementing empowerment group education in diabetes. *Patient education and counseling*, 53(3), 319-324.
7. Jovanovica, D., & Ciricb, M. (2016). Benefits of transformational leadership in the context of education. *The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences epsbs*, 497-503.

TA'LIM TIZIMIDA RAHBAR XODIMLARNI BOSHQARISHNING PSIXOLOGIK MUAMMOLARI

Sultonova M. S.

Magistrant, Toshkent shahridagi Puchon universiteti.

Xalimova M. V.

Ilmiy raxbar, Psixologiya fanlari doktori(DSc)

Annotatsiya:

Ushbu matnda ta'lim tizimida rahbarlarning xodimlarni boshqarishda duch keladigan asosiy psixologik muammolari tahlil etilgan. Muallif boshqaruv jarayonida yuzaga keladigan jamoa ichidagi ziddiyatlar, motivatsiya pastligi, muloqotdagi muammolar, boshqaruv uslublaridagi notekislik, psixologik xavfsizlikning yetishmasligi, konfliktlar, stress, rahbarning professional rivojlanishidagi cheklovlar, o'zgarishlarga qarshilik kabi holatlarni yoritadi. Har bir muammo ta'lim jarayonining samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi, rahbarning psixologik salohiyatiga va yondashuviga bog'liq holda hal etilishi mumkinligi ta'kidlanadi. Muallif ilmiy manbalar (Yusupova, Robbins, Umanskiy, Xolmatov, Bodalev, Fullan) asosida muammolarga yechim sifatida individual yondashuv, empatiya, ochiq muloqot, emotsional intellekt va strategik tayyorgarlikni ilgari suradi. Xulosa sifatida, ta'lim rahbarining muvaffaqiyatli faoliyati uchun psixologik bilim va ko'nikmalar zarurligi alohida qayd etiladi.

Kalit so'zlar: Psixologik muammolar, ta'lim rahbariyati, motivatsiya, kommunikatsiya, konfliktlar, psixologik xavfsizlik, stress, boshqaruv uslubi, emotsional intellect, shaxsiy va professional rivojlanish

Abstract:

This text analyzes the main psychological problems faced by educational leaders in managing staff. The author highlights various issues that arise during the management process, such as internal team conflicts, low motivation, communication problems, inconsistency in leadership styles, lack of psychological

safety, conflicts, stress, limitations in professional development, and resistance to change. Each problem is shown to negatively affect the efficiency of the educational process and can be addressed through the leader's psychological competence and appropriate approaches. Based on scientific sources (Yusupova, Robbins, Umanskiy, Kholmatov, Bodalev, Fullan), the author suggests solutions such as individual approaches, empathy, open communication, emotional intelligence, and strategic preparedness. In conclusion, the importance of psychological knowledge and skills for the effective functioning of educational leaders is emphasized.

Keywords: Psychological problems, educational leadership, motivation, communication, conflicts, psychological safety, stress, management style, emotional intelligence, personal and professional development.

Ta'lim tizimida rahbarlar xodimlarni boshqarishda turli psixologik muammolar bilan yuzlashadilar. Ushbu muammolar rahbarning boshqaruv faoliyatiga ta'sir qilib, tashkilotning umumiy ish faoliyatini kamaytirishi mumkin. Psixologik muammolarni aniqlash va hal qilish, rahbarning muvaffaqiyatli boshqaruvni amalga oshirishi uchun zarurdir. Ta'lim tizimida rahbar xodimlarni boshqarishning psixologik muammolari ko'plab omillar bilan bog'liq bo'lib, ularning har biri o'ziga xos yechimlarni talab qiladi. Jamoa ichidagi psixologik muvozanatni saqlash muammosi: Pedagoglar turli yoshi, tajribasi, dunyoqarashi va xarakteriga ega bo'lishi jamoada ichki ziddiyatlar, boshqaruvga bo'lgan qarshilik, norozilik holatlari kabi psixologik muammolarga sabab bo'ladi. Yusupovaning ta'kidlashicha, rahbarning individual yondashuvi va empatiyasi ruhiy muhitga bevosita ta'sir ko'rsatadi.¹

Xodimlar motivatsiyasining pastligi: Ta'lim tizimida rahbarlar xodimlarning motivatsiyasini oshirishda muammolarga duch kelishadi. Xodimlarning ishga bo'lgan motivatsiyasi past bo'lsa, bu ularning samaradorligini, ishga bo'lgan munosabatini va jamoaning umumiy ish faoliyatini pasaytiradi. Motivatsiya muammosi ko'pincha xodimlarning o'zlarini qadrlamaganliklari, mehnat

¹ G'.Yusupova. Pedagogik va boshqaruv psixologiyasi. – T.: Fan va texnologiya, 2020.

sharoitlarining yetarli bo'lmashligi, rahbarlarning yetarlicha rag'batlantirmasligi yoki tan olishning yetishmasligi sababli yuzaga keladi. Xodimlarning motivatsiyasini oshirish uchun rahbarlar ularning ehtiyojlarini tushunib, individual yondashuvni qo'llashlari zarur. Shu bilan birga, ta'lim tizimida rahbarlar o'z xodimlarini yuksak maqsadlar sari yo'naltiradigan, ularning ijodiy potensialini rivojlantiradigan motivatsiya tizimini yaratishlari lozim. Robbins motivatsiyaning shaxsiy ehtiyojlar va tashkilot strategiyasi o'rtasida uyg'unlikda shakllanishini ta'kidlaydi.²

Kommunikatsiya va muloqotdagi muammolar: Ta'lim tizimida rahbar va xodimlar o'rtasidagi muloqot va kommunikatsiya muammolari boshqaruv samaradorligini sezilarli darajada kamaytiradi. Xodimlar bilan samarali kommunikatsiya o'rnatilmasligi, noaniq yoki noto'g'ri axborot yetkazilishi, qarorlar va amaliyotlar haqida aniq tushuntirishlarning yetishmasligi ish muhitida qarama-qarshiliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Muloqotning past samaradorligi rahbarning xodimlar bilan bo'lgan aloqalarini zaiflashtiradi, bu esa jamoaning umumiy ruhiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Rahbarlar xodimlarga aniq, tushunarli va ochiq muloqot qilishga harakat qilishlari kerak. Bundan tashqari, rahbarlarning tinglash va o'z fikrini aniq ifodalash ko'nikmalarini rivojlantirish zarur. Umanskiy ta'kidlaydi: samarali rahbarlik uchun ochiq, ikki tomonlama muloqot tizimi zarur.³

Boshqaruv uslublaridagi notekislik: Rahbarning boshqaruv uslubi xodimlar bilan qanday munosabatda bo'lishini belgilaydi. Agar rahbar o'z uslubida notekislikka yo'l qo'ysa, ya'ni bir kun avtoritarik yondashuvni, keyingi kun esa demokratik yoki liberal uslublarni qo'llasa, bu xodimlarning ishga bo'lgan ishonchiga, ish joyidagi ijtimoiy muhitga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Boshqaruv uslublaridagi notekislik, rahbarning qarorlarida noaniqlik va adolatsizlik tuyg'usini keltirib chiqarishi mumkin. Xodimlar bunday noaniqliklar bilan yuzlashganda, ularning ishga bo'lgan motivatsiyasi pasayishi va boshqaruvga bo'lgan ishonchi zaiflashishi mumkin. Rahbarlar o'z uslubini aniqlab, xodimlar bilan mos yondashuvni topishlari zarur.

Psixologik xavfsizlikning yo'qligi: Ta'lim tizimida rahbarning psixologik xavfsizlikni ta'minlashdagi kamchiliklari xodimlarning ishonchli va erkin fikr

² Robbins S. *Tashkilotlar xulqi (Organizational Behavior)*. – Pearson Education, 2013.

³ L.I. Umanskiy. *Jamoa psixologiyasi va rahbarlik*. – Moskva, 1995.

bildirishiga to'sqinlik qiladi. Agar xodimlar rahbarlari tomonidan tanqid qilingan yoki xatolarini ochiq bayon qilishdan qo'rqadigan bo'lsa, bu o'z fikrlarini erkin ifodalashga to'sqinlik qiladi. Psixologik xavfsizlikning yo'qligi xodimlarning innovatsion fikrlashini, jamoaviy ishlashini va o'zini rivojlantirishini to'xtatadi. Rahbarlar xodimlarning fikrlarini ochiq va erkin qabul qilishlari, xatolardan o'rganishlarini rag'batlantirishlari va xodimlar uchun xavfsiz ish muhitini yaratishlari kerak.

Konfliktlar va ularning hal qilinishi: Ta'lim tizimida rahbarlar o'rtasidagi, rahbar va xodimlar o'rtasidagi va xodimlar o'rtasidagi konfliktlar boshqaruv faoliyatining muvaffaqiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Konfliktlar ko'pincha rahbarning yetarlicha kommunikatsiya qila olmasligi, boshqaruvda adolatsizlik yoki noaniqlik mavjudligi, shuningdek, xodimlar o'rtasidagi shaxsiy munosabatlarning buzilishi sababli yuzaga keladi. Konfliktlarni hal qilishda rahbarning psixologik yondashuvi muhim ahamiyatga ega. Agar rahbar konfliktni konstruktiv tarzda hal qilmasa, bu xodimlarning ruhiy holatiga va jamoaning ish faoliyatiga salbiy ta'sir qiladi. Rahbarlar konfliktlarni samarali boshqarish uchun o'zlarining psixologik yondashuvlarini rivojlantirishlari zarur. Stress va kuchli ish yuklamalari: Ta'lim tizimida rahbarlarning stress darajasi va kuchli ish yuklamalari boshqaruvning samaradorligiga ta'sir ko'rsatadi. Rahbarlar ko'pincha tez qarorlar qabul qilishga majbur bo'ladilar, ular xodimlar orasidagi nizolarni hal qilishda, tashkilot ichidagi muammolarni bartaraf etishda va o'z faoliyatini samarali boshqarishda katta bosim ostida ishlashadi. Bu esa stressni kuchaytiradi va rahbarning ishga bo'lgan qarashlarini, xodimlarga yondashuvini salbiy ta'sir qiladi. Stressni kamaytirish va boshqarish uchun rahbarlar o'z vaqtini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishlari, jismoniy va psixologik holatlarini yaxshilash uchun zarur choralarni ko'rishlari kerak. Uzoq yillik faoliyat, yuqori mas'uliyat, doimiy yuklama pedagoglar orasida ruhiy charchoq, befarqlik, motivatsiya yo'qolishiga olib keladi. Rahbar bunday holatlarni erta aniqlab, emotsional yordam ko'rsatmasa, bu butun jamoaning samaradorligiga salbiy ta'sir qiladi. Xolmatov ta'lim tizimidagi rahbar stressni boshqarishda emotsional intellekt va muvosiqli muloqotning muhimligini qayd etadi.⁴

⁴ Xolmatov S.X. *Boshqaruv psixologiyasi asoslari*. – T.: O'zbekiston, 2019.

Shaxsiy va professional taraqqiyotning cheklanishi: Rahbarlarning o'z shaxsiy va professional taraqqiyoti ham ta'lim tizimida boshqaruv samaradorligiga ta'sir qiladi. Agar rahbar o'zining bilim va ko'nikmalarini yangilamaslikka qaror qilsa, u holda boshqaruv jarayonlarida samaradorlik pasayadi. Bu holat nafaqat rahbarning o'ziga, balki xodimlarga ham ta'sir qiladi, chunki ular rahbardan o'rnak olishadi. Rahbarning o'z bilimini yangilashga va kasbiy ko'nikmalarini oshirishga bo'lgan intilishi jamoaning umumiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir qiladi.

Ziddiyatlar va ularni hal qilishdagi qiyinchiliklar: Ta'lim tizimida ziddiyatlar quyidagilar o'rtasida kuzatiladi. Tajribali va yosh pedagoglar, rahbar va pedagog xodim, bo'limlar o'rtasida resurslar taqsimotida uchratishimiz mumkin. Rahbar ziddiyatlarni e'tiborsiz qoldirsa, bu emotsional portlashlarga va ijtimoiy ajralishga olib keladi. Zamonaviy rahbar konfliktologiya asoslarini bilishi va neytral pozitsiyada tura olishi zarur. Bodalev ziddiyatlarni boshqarish san'ati – rahbarlik faoliyatining psixologik yadro qismidir, deb hisoblaydi.⁵

O'zgarishlarga nisbatan qarshilik: Ta'lim tizimidagi islohotlar (yangilangan dasturlar, raqamlashtirish, kompetensiya yondashuvi) ko'pincha xodimlar tomonidan ruhiy jihatdan qabul qilinmaydi. Bu esa passivlik, qo'rquv va norozilikka olib keladi. Rahbar bu bosqichda o'qituvchilarga psixologik yordam ko'rsatishi, ularni o'zgarishlarga tayyorlashi zarur. Fullanning fikricha, o'zgarishlarga moslasha olish rahbarning strategik va psixologik tayyorgarligiga bog'liq.⁶

Ta'lim tizimida rahbar xodimlarni boshqarishda yuzaga keladigan psixologik muammolarni hal qilish uchun rahbarlar o'zining psixologik bilimlarini oshirib, turli vaziyatlarda mos yondashuvlarni qo'llashlari kerak. Samarali boshqaruv nafaqat tashkiliy ko'nikmalarni, balki psixologik jihatlarni ham inobatga olishni talab qiladi. Rahbarlarning o'z xodimlariga e'tibor berishlari, ularning ehtiyojlarini tushunishlari va jamoada sog'lom psixologik muhit yaratishlari ta'lim tizimining muvaffaqiyatli ishlashini ta'minlaydi. Ta'lim tizimida rahbar xodimlarni boshqarishda psixologik muammolar yuzaga keladi. Bu muammolar rahbarlarning psixologik salohiyatini boshqarishda noaniqliklar va xodimlar o'rtasidagi aloqalar tufayli yuzaga keladi. Boshqaruvning psixologik muammolari, masalan, rahbarlik va xodimlar o'rtasidagi

⁵ Bodalev A.A. *Shaxs va muloqot psixologiyasi*. – Moskva, 2000.

⁶ Fullan M. *Leading in a Culture of Change*. – Jossey-Bass, 2001.

konfliktlar, stress va motivatsiya etishmasligi kabi masalalarni o'z ichiga oladi. Bu muammolarni hal qilish uchun rahbarlar psixologik salohiyatlarini rivojlantirishi kerak. Ilmiy adabiyotlarda (Adizes, 1994) bu muammolarni boshqarish usullari va psixologik yondashuvlar tahlil qilingan.

Adabiyotlar ro'yxati

1. G'.Yusupova. Pedagogik va boshqaruv psixologiyasi. – T.: Fan va texnologiya, 2020.
2. Robbins S. Tashkilotlar xulqi (Organizational Behavior). – Pearson Education, 2013.
3. L.I. Umanskiy. Jamoa psixologiyasi va rahbarlik. – Moskva, 1995.
4. Xolmatov S.X. Boshqaruv psixologiyasi asoslari. – T.: O'zbekiston, 2019.
5. Bodalev A.A. Shaxs va muloqot psixologiyasi. – Moskva, 2000.
6. Fullan M. Leading in a Culture of Change. – Jossey-Bass, 2001.
7. Maxmudova, Z. International Multidisciplinary Journal of Universal Scientific Prospectives, // Ta'lim muassasasi rahbarlarida yuksak axloqiy sifatlarni rivojlantirish. – 2023. 1(2), 78–83 betlar.
8. Saparova, S. X. Innovative Developments and Research in Education. // Ta'lim tizimida uzviy va uzluksiz ta'lim turlari qo'llanishining psixologik jihatlari. – 2023. 2(18), 321–324.
9. Hersey & Blanchard, K. H. Utilizing Human Resources. Prentice-Hall. // Management of Organizational Behavior: -1996 pp. 56-59
10. A. Mirmahmudova Research Focus, // *Ta'limni boshqarish usullari va boshqaruv qarorlari*. – 2023y. 114-116 betlar.
11. Ibragimov, A. Fan Publishing House. // *Rahbarlik va Boshqaruv Psixologiyasi*. Tashkent: 2018y. 14-15 betlar.
12. Qurbonov Sh. va Seytxalilov E. "Ta'lim tizimini boshqarish" 2006 y. 165-170 betlar.
13. Madina Zikirjonova Fazliddin Qizi Xorij davlatlarini ta'lim tizimi (AQSH, Yaponiya, Germaniya misolida). Central Asia Journal of Scientific Progress volume 3 / issue 4 / 2022 ISSN:2181-1601 261-265 betlar.
14. Ashurova, S., & Numonova, A. Academia Repository, // The role of psychology in forming teachers' pedagogical ability. 2023y. 2(11), pp. 46-53.

**«ИНТЕГРАЦИЯ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА В ОБУЧЕНИЕ
РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ: МУЗЕЙ КАК
ПРОСТРАНСТВО ЯЗЫКОВОГО И КУЛЬТУРНОГО
ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ»**

Кобилова Гулчехрахон Тажибаевна

Старший преподаватель кафедры «Узбекского и иностранных языков»
Национального института художеств и дизайна имени Камолиддина Бехзода

Аннотация

Статья рассматривает междисциплинарный подход к преподаванию русского языка в высшей школе, объединяющий элементы искусствоведения, музееведения и лингводидактики. Особое внимание уделяется использованию живописных произведений из музейных коллекций как инструмента развития речевой, коммуникативной и культурной компетенции студентов. Приведены методические разработки и задания, основанные на интерпретации живописи.

Аннотация

Мақолада олий таълим муассасаларида рус тили фанини ўқитиш фанлараро ёндашув, санъат тарихи, музейшунослик ва лингводидактика элементларини бирлаштирган ҳолда кўриб чиқилади. Музей коллекцияларидаги расмлардан талабаларнинг нутқи, мулоқоти ва маданий малакасини ривожлантириш воситаси сифатида фойдаланишга алоҳида эътибор қаратилган. Рангтаъсир асарлари талқинига асосланган услубий ишланмалар ва топшириқлар берилган.

Abstract

This article explores an interdisciplinary approach to teaching Russian as a foreign language through the use of paintings from museum collections. Painting is presented as a "text" capable of stimulating students' speech, communicative, and cultural engagement. The approach integrates elements of art history, language didactics, and museum pedagogy, effectively supporting the development of lexical and grammatical skills as well as critical thinking and cultural awareness. The paper

provides examples of methodological tasks that incorporate visual art into language practice, which is particularly relevant in the context of humanities education and teaching Russian to international students.

Ключевые слова: русский язык, культура, изобразительное искусство, живопись, искусствоведение, музееведение, художественное видение, критическое мышление, эмоциональный интеллект, образовательная среда, музей, картина, речь, текст.

Современное гуманитарное образование требует комплексного подхода, объединяющего различные дисциплины и методы. Использование произведений живописи в преподавании русского языка способствует не только расширению лексического запаса студентов, но и формированию культурной осведомлённости, критического мышления и речевой инициативы. Музей, в этом контексте, становится не просто хранилищем артефактов, а активным участником образовательного процесса.

Концепт «живопись как текст» позволяет рассматривать произведения изобразительного искусства как полноценные коммуникативные единицы, способные стимулировать речевую деятельность. Визуальный образ формирует семантическое поле, в пределах которого студент может интерпретировать, описывать и оценивать.

Преподавание русского языка на такой основе выходит за рамки традиционных учебников и обращается к аутентичным культурным материалам, что особенно актуально в преподавании иностранным студентам. Использование междисциплинарного подхода, объединяющего язык, искусство и культуру, способствует формированию критического и креативного мышления. Студенты учатся воспринимать текст не только в вербальной, но и в визуальной форме, что расширяет их представления о языке как многомерной системе смыслов. Живописное произведение становится отправной точкой для диалога, анализа, сравнения и выстраивания собственного высказывания на изучаемом языке.

Кроме того, визуальные образы способствуют эмоциональной вовлечённости и повышают мотивацию к учебной деятельности. Исследования в области нейролингвистики подтверждают, что многоканальное восприятие информации — сочетание зрительного и речевого — усиливает запоминание и понимание лексико-грамматических структур. Таким образом, вовлечение произведений искусства в образовательный процесс способствует как развитию языковых компетенций, так и формированию межкультурной компетенции.

Принципиально важным является и то, что междисциплинарный подход развивает умение интерпретировать смысловые уровни текста, выявлять авторское намерение и выражать собственное мнение. Это позволяет студенту не просто овладевать языком, а становиться активным участником коммуникации в новой культурной среде.

Применение концепта «живопись как текст» в образовательном процессе предполагает разработку специальных методических приёмов, направленных на интеграцию визуального материала в обучение русскому языку. Основное внимание при этом уделяется активизации речевой деятельности студентов через интерпретацию художественного образа, развитие навыков описания, аргументации и дискуссии.

Работа с живописью может быть интегрирована в разные виды речевой деятельности:

Описательная речь (портрет, интерьер, пейзаж).

Анализ и интерпретация (что хотел сказать художник?).

Диалог и дискуссия (сравнение мнений).

Творческое письмо (эссе, монологи, рассказы).

Такая работа может быть построена в рамках тем: эмоции, семья, время, путь, возвращение, любовь, одиночество, традиции и др.

Одним из ключевых методических инструментов является описание картины с последующим обсуждением её содержания, настроения, художественных особенностей. Это может включать в себя:

- составление тематического словаря по изображённой сцене (например, «город», «семья», «природа»);

International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices

Hosted online from Rome, Italy

Website: econfseries.com

27th May, 2025

- использование опорных схем для построения описания (вступление — основное содержание — личная оценка);
- обсуждение предполагаемой сюжетной предыстории или продолжения сцены на картине;
- сопоставление изображения с литературным текстом, раскрывающим схожую тематику.

Пример задания:

Посмотрите на картину И. Левитана «Над вечным покоем».

Опишите, что вы видите. Какое настроение вызывает у вас эта картина? Какие ассоциации возникают? Как, по-вашему, художник добился такого эффекта? Также эффективно использовать проектную работу, где студенты выбирают картину, проводят небольшое исследование по автору и историко-культурному контексту, а затем представляют результаты в виде устного доклада или письменного эссе.

Применение цифровых технологий, таких как интерактивные галереи, виртуальные экскурсии по музеям или работа с визуальными платформами (например, Pinterest, Google Arts & Culture), позволяет сделать процесс обучения более наглядным и интерактивным.

Музеи как образовательные платформы

Современные музеи предоставляют широкие возможности: от цифровых архивов до специальных образовательных программ. Среди них выделяются: Государственная Третьяковская галерея, Русский музей; Google Arts & Culture, Виртуальные экскурсии и цифровые репродукции в высоком разрешении. Интеграция этих ресурсов в учебный курс может происходить через проекты, веб-квесты, эссе по картинам, подготовку выступлений и т.д.

Современные музеи уже давно перестали быть лишь хранилищами произведений искусства — сегодня они играют активную роль в просветительской и образовательной деятельности. В контексте преподавания русского языка как иностранного музеи выступают мощными ресурсами для развития языковой, социокультурной и межкультурной компетенции.

Во-первых, музеи предоставляют **аутентичный материал**, благодаря которому студенты могут не только овладевать языком, но и погружаться в историко-культурный контекст страны. Работы художников определённого периода, предметы быта, документы и фотографии становятся отправной точкой для обсуждения тем, связанных с историей, повседневной жизнью, национальной идентичностью.

Во-вторых, многие музеи сегодня предлагают **цифровые образовательные ресурсы**:

- виртуальные экскурсии;
- мультимедийные лекции и выставки;
- видеоэкскурсии с субтитрами на разных языках;
- интерактивные задания и квизы.

Примеры таких платформ:

- Государственная Третьяковская галерея — виртуальные залы и образовательные программы;
- Русский музей — «Русский музей: виртуальный филиал» с методическими материалами;
- ГМИИ им. А. С. Пушкина — интерактивные гиды и медиатека.

В учебном процессе можно использовать фрагменты таких экскурсий как стимул к речевой активности. Например, студенты смотрят виртуальную выставку и затем:

- пересказывают увиденное;
- составляют экскурсионный текст;
- пишут отзыв или эссе на тему «Моё впечатление от музея»;
- сравнивают два произведения искусства по теме урока.

Возможна и **организация очных музейных занятий** (при обучении в России), когда студенты посещают экспозиции с заранее подготовленным лексическим и коммуникативным заданием (в форме квеста, мини-опроса, интервью и др.).

Таким образом, музеи становятся не только пространством культурного опыта, но и полноценной **образовательной платформой**, способной усилить мотивацию студентов, разнообразить формы учебной работы и приблизить язык к реальной культурной среде.

Примеры заданий по картинам

Далее представляю конкретные примеры заданий, адаптированных под использование музейного контента при обучении русскому языку как иностранному.

1. Лексико-грамматическое задание

Источник: Виртуальная экскурсия по Государственной Третьяковской галерее

Задание: **Картина В. Перова «Тройка».**

International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices

Hosted online from Rome, Italy

Website: econfseries.com

27th May, 2025

Выпишите слова, обозначающие:

- а) действия персонажей; б) предметы в изображённой сцене;
- в) эмоции, которые может вызывать картина.

Составьте 5–7 предложений с использованием этих слов.

Картина: Илья Репин — «Не ждали» (1884–1888)

Государственная Третьяковская галерея

Цель: развитие навыков описания, анализа эмоционального состояния, аргументации.

Задания: Опишите интерьер комнаты, используя минимум 5 прилагательных и 3 причастных оборота.

Составьте внутренний монолог женщины, сидящей на стуле. Что она чувствует? Что хочет сказать?

Напишите диалог между мальчиком и вернувшимся человеком. Используйте прямую речь.

Сравните сцену на картине с эпизодом из русской литературы (например, с рассказом Чехова или сценой из "Войны и мира").

2. Устное высказывание / Монолог

Источник: Онлайн-коллекция Русского музея

International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices

Hosted online from Rome, Italy

Website: econfseries.com

27th May, 2025

Задание: Выберите одну из представленных картин (например, И. Айвазовский «Девятый вал»).

Подготовьте устное сообщение на тему:

Что изображено на картине? Какие чувства она вызывает у вас?

Как, по-вашему, художник хотел воздействовать на зрителя?

Картина: Исаак Левитан — «Золотая осень» (1889)

Государственная Третьяковская галерея

Цель: развитие описательной речи, лексики по теме «природа», экспрессивной речи.

International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices

Hosted online from Rome, Italy

Website: econfseries.com

27th May, 2025

Тема: пейзаж, природа, настроение, тишина.

Задания:

Опишите пейзаж, используя как можно больше прилагательных и глаголов восприятия (например: «мерцает», «тихий», «растворяется»).

Придумайте стихотворение из четырёх строк, вдохновлённое картиной.

Напишите мини-эссе: «Какую роль играет тишина в жизни человека?»

Обсудите в парах: «Мог ли бы такой пейзаж быть написан в XXI веке? Почему да или нет?»

Есть другие более сложные виды работ как письменное задание: отзыв

Форма: блог, заметка в соцсети, письмо другу.

3. Диалог / Ролевая игра

Ситуация: Один студент — гид в музее, другой — иностранец, впервые посетивший выставку.

Задание:

Гид рассказывает о двух картинах русских художников;

Гость задаёт вопросы: об авторе, сюжете, истории создания;

В конце — совместное обсуждение: какая картина понравилась больше и почему.

Картина: Константин Коровин — «Москва. Праздничный день»

Государственная Третьяковская галерея

Цель: развитие лексики на тему «город», «праздник», «цвет», тренировка имён прилагательных.

Задания: Опишите настроение города. Используйте минимум 5 цветовых эпитетов.

Напишите репортаж с места событий, представив себя журналистом.

Какие чувства вызывает у вас эта картина? Обоснуйте своё мнение.

Сравните город на картине с современной Москвой.

Эти задания способствуют комплексному развитию языковых навыков, культурного кругозора и критического мышления, а также формируют навыки самостоятельной работы с визуальным и аутентичным материалом.

Заключение

Интеграция живописи и музейных ресурсов в преподавание русского языка обогащает учебный процесс и способствует формированию разносторонне развитой личности студента. Междисциплинарный подход позволяет не только изучать язык, но и понимать культуру, историю, ценности страны изучаемого языка. Это особенно важно в контексте современного высшего образования, ориентированного на развитие универсальных компетенций.

Работа с живописью в обучении русскому языку открывает перед преподавателем уникальные возможности: пробуждать воображение, обогащать культурный багаж студентов, развивать критическое мышление и эмоциональный интеллект. Музей, в этом контексте, становится не просто местом экскурсии, а частью образовательной среды — живым учебным пособием, которое помогает говорить, думать, чувствовать на языке культуры.

Библиография / Список источников

Литература

- 1.Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура: Лингвострановедческий аспект в преподавании русского языка как иностранного. — М.: Русский язык, 1983. — 215 с.
- 2.Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. — М.: Наука, 1981. — 135 с.

3.Быстрова Е. А. Интерпретация художественного произведения на занятиях по РКИ. — Вестник МГУ. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. — 2019. — №3. — С. 45–54.

4.Бойко Н. И. Музей в образовательной среде: диалог искусств и гуманитарного знания // Проблемы современного образования. — 2020. — №6. — С. 92–99.

MORPHOLOGICAL AND CLINICAL INDICATIONS OF COMPLICATIONS OF CARDIOVASCULAR DISEASE ARCUS SENILIS

Ganiyeva Maftuna Raqiboyevna

FJSTI teacher

Mamataliyev Abdulhay

FJSTI group 4722 student

Abstract:

Among the complications of cardiovascular disease, arcus senilis occupies a special place. This condition is often associated with old age and is considered as a sign of complex pathological processes that occur as a result of disorders of blood vessels and heart function. Arcus senilis is a white or gray circle that appears on the edge of the eye, especially around the blackout, and its morphological and clinical indications help to better understand the processes associated with cardiovascular disease.

Keywords: cardiovascular diseases, morphological features, lipid metabolism, atherosclerosis, lipids, patient, pathological processes.

The morphological specificity of Arcus senilis is due to the accumulation of its main components — lipids. This accumulation occurs in the limbus area at the edge of the pupil. Lipids are mainly in the form of cholesterol and its esters, which can also accumulate on the walls of blood vessels and other tissues. For this reason, arcus senilis is often seen as an external sign of atherosclerosis and other cardiovascular diseases. Morphologically, the arcus senilis is located in the limbus area, a circle of white or gray color with a smooth and clearly demarcated surface. This circle does not affect the optical system of the eye, but its presence can be an indicator of lipid metabolism disorders in the body. From a clinical point of view, arcus senilis is considered not a disease in itself, but a sign of pathological processes occurring in the vascular system of the heart. It appears more after middle age and expands as it ages. The appearance of Arcus senilis can refer to the development of

atherosclerosis, increased cholesterol levels and hardening of the vascular walls. At the same time, by detecting arcus senilis, it is possible to obtain information about the state of the patient's cardiovascular system, which is important in the prevention and treatment of diseases.[1]

The mechanism of development of Arcus senilis is due to the accumulation of lipids on the vascular walls and eye tissue, a process that is one of the main areas of atherosclerosis. Cardiovascular diseases, in particular atherosclerosis, lead to thickening of the vascular walls and loss of elasticity. This causes impaired blood flow and poor heart function. Arcus senilis, on the other hand, manifests itself as the appearance of these processes. Therefore, its presence is used as an additional diagnostic tool in assessing the general health of the patient and the state of the cardiovascular system of the heart. In clinical practice, a simple ophthalmoscopic examination will be sufficient to detect arcus senilis. The white circle that appears in the limbus area of the eye is assessed based on the age and general condition of the patient. When arcus senilis occurs in young people, it is seen as a more pathological condition and requires further analysis. Because this condition can be a lipid metabolism disorder or an early sign of cardiovascular disease. In the elderly, however, the condition is perceived as a more physiological change. Along with Arcus senilis, other signs of cardiovascular disease can often be observed. For example, arterial hypertension, coronary artery disease, myocardial infarction, etc. For this reason, the presence of arcus senilis is an important diagnostic element in assessing the general health condition of the patient and preventing cardiovascular disease. Lipid profile, blood pressure, electrocardiogram and other laboratory analyzes are recommended for patients.[2]

During the treatment process, no special therapy is required for arcus senilis itself, as it does not damage the optic system of the eye. However, since its appearance refers to the development of cardiovascular diseases, the main focus is on eliminating lipid metabolism disorders. Diet, physical activity, drugs are used for this purpose, especially drugs that lower cholesterol levels. At the same time, regular medical supervision is necessary to support the cardiovascular system and reduce complications of diseases. The study of morphological and clinical indications of Arcus senilis is important in the diagnosis and Prevention of cardiovascular disease.

It is an external manifestation of lipid metabolism disorders in the body and is used as an additional tool in assessing the state of the cardiovascular system of the heart. Therefore, identifying and focusing on arcus senilis is important for early stage detection and effective treatment of cardiovascular disease.[3]

Conclusion:

In summary, arcus senilis is seen as a complication of cardiovascular disease, and its morphological and clinical indications play an important role in assessing the patient's overall health condition. It is an external sign of lipid metabolism disorders and indicates pathological processes of the cardiovascular system of the heart. By detecting Arcus senilis, early detection, prophylaxis, and treatment of cardiovascular disease can be achieved. Therefore, it is necessary to pay attention to this indicator and conduct a regular medical examination of the patient. This serves to reduce complications of cardiovascular disease and improve the patient's quality of life.

References:

1. Akhmedov, S., & Tursunov, B. (2022). "Clinical significance of arcus senilis in cardiovascular disease". *Journal Of Medical Science*, 15(3), 45-52.
2. Rustamova, N. (2023). "Arcus senilis and its association with atherosclerosis". *Collection Of Dissertation Work Of The Academy Of Medicine Of Uzbekistan*, 2023, 78-85.
3. Islamov, D., & Karimova, L. (2021). "Lipid metabolism and arcus senilis in cardiovascular disease". *Journal Of Medical Sciences*, 12(4), 112-119.
4. Mirzaev, A. (2020). "Morphological features and diagnostic significance of Arcus senilis". *Journal Of Health Of Uzbekistan*, 10 (2), 30-37.
5. Yusupova, M., & Oripov, F. (2023). "Complications of cardiovascular disease: in the case of arcus senilis". *Medical Field Research*, 18 (1), 65-73.
6. Kadyrov, E. (2022). "Arcus senilis and atherosclerosis: a clinical and morphological analysis". *Medical Science Of Uzbekistan*, 14 (3), 99-106.
7. Sobirov, R., & Tadjiboev, S. (2021). "Diagnostic role of arcus senilis in cardiovascular disease". *Journal Of Medical Science*, 11(5), 87-94.
8. Nazarov, H. (2020). "Arcus senilis and its role in cardiovascular disease". *Scientific Information Of The Academy Of Medicine Of Uzbekistan*, 2020(4), 50-57.

РАЗВИТИЕ БИЗНЕС-АНАЛИТИКИ В УЗБЕКИСТАНЕ. ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Тураева Лутфияхон Ильхом кизи

Студентка группы БА-25

Факультета СМОП ТГЭУ-УрГЭУ

Аннотация:

В статье рассматривается современное состояние развития бизнес-аналитики в Узбекистане, выявляются ключевые вызовы и проблемы, с которыми сталкиваются предприятия при внедрении аналитических технологий. Анализируются государственные инициативы и роль образовательных программ в формировании аналитической культуры. Особое внимание уделяется перспективам использования бизнес-аналитики для повышения эффективности управленческих решений и конкурентоспособности организаций в условиях цифровой экономики. Сделан вывод о необходимости комплексного подхода, включающего развитие кадрового потенциала, инфраструктуры и нормативно-правового регулирования.

Ключевые слова: бизнес-аналитика, цифровая экономика, управление данными, аналитические технологии, цифровизация, Узбекистан, конкурентоспособность, управление, аналитическая культура, государственные инициативы

Введение

В современную эру цифровизации и стремительного развития информационных технологий бизнес-аналитика играет роль ключевого инструмента для повышения эффективности управления, обеспечения обоснованного принятия решений и достижения конкурентных преимуществ. На этом фоне особенно актуальным представляется изучение развития бизнес-аналитики в Республике Узбекистан – стране, которая активно проводит экономические реформы и стремится к цифровой трансформации во всех сферах жизни. С 2017 года в стране осуществляется стратегия "Цифровой

Узбекистан", в рамках которой государственные учреждения, банки, промышленные предприятия, а также представители малого бизнеса все чаще внедряют BI-системы (Business Intelligence), облачные платформы, CRM- и ERP-решения. Например, Государственный налоговый комитет внедрил систему аналитики на основе искусственного интеллекта, позволившую в 2023 году обнаружить свыше 2 тысяч случаев уклонения от уплаты налогов (gazeta.uz, 2023). Кроме того, наблюдается рост интереса к аналитическим платформам со стороны коммерческих банков, таких как «Асакабанк» и «Капиталбанк», которые используют бизнес-аналитику для оценки кредитных рисков и оптимизации обслуживания клиентов. Однако, несмотря на положительную динамику, развитие бизнес-аналитики в Узбекистане сталкивается с рядом существенных проблем. Среди них следует выделить недостаток квалифицированных специалистов в области data science и бизнес-анализа, фрагментацию ИТ-инфраструктуры, слабое взаимодействие данных между различными ведомствами и невысокую культуру принятия решений, основанных на аналитике. Как отмечает узбекский экономист Фаррух Насыров, «для развития бизнес-аналитики в условиях Узбекистана необходима не только технологическая модернизация, но и институциональные изменения, подразумевающие обучение управленческих кадров новому типу мышления» (Насыров, 2022).

Основная часть

Бизнес-аналитика (англ. Business Analytics, BA) представляет собой совокупность методов, инструментов и технологий, направленных на сбор, обработку, анализ и интерпретацию бизнес-данных с целью поддержки управленческих решений. По определению Davenport и Harris, ведущих исследователей в данной области, «бизнес-аналитика — это использование данных, статистического и количественного анализа, моделей и прогнозной аналитики для принятия обоснованных решений и действий на основе фактов» (Davenport & Harris, 2007).

Бизнес-аналитика тесно связана с концепциями Business Intelligence (BI), Data Science и Data-Driven Decision Making (DDDM). Однако, если BI в основном

фокусируется на ретроспективном анализе и отчётности, то ВА включает в себя также предсказательную (predictive) и предписывающую (prescriptive) аналитику, что делает её более динамичным и стратегическим инструментом управления.

Современные ИТ-решения позволяют реализовывать сложные аналитические процессы на всех уровнях управления. Наиболее популярные инструменты включают:

- a. BI-платформы: Power BI, Tableau, Qlik, Looker
- b. Языки анализа данных: Python, R, SQL
- c. Хранилища и базы данных: PostgreSQL, MS SQL Server, Google BigQuery
- d. Машинное обучение: Scikit-learn, TensorFlow, H2O.ai
- e. Интеграционные и ETL-платформы: Apache NiFi, Talend, Microsoft SSIS

Эти инструменты позволяют компаниям автоматизировать сбор данных, выявлять скрытые закономерности, строить прогнозные модели и внедрять аналитические дашборды для визуализации ключевых показателей эффективности (KPI).

Бизнес-аналитика обеспечивает основанное на данных управление (data-driven management), при котором решения принимаются не на основе интуиции, а на основании объективных аналитических выводов. Это особенно важно в условиях неопределённости и высокой конкуренции, когда эффективность и скорость реакции на изменения становятся критичными.

В Узбекистане за последние годы сформировалась благоприятная нормативно-правовая и институциональная база для цифровой трансформации экономики, что, в свою очередь, создаёт предпосылки для развития бизнес-аналитики. Одним из ключевых документов, задающих вектор цифровизации, является Стратегия «Цифровой Узбекистан – 2030», утверждённая в 2020 году. Согласно ей, к 2030 году планируется полная цифровизация государственного управления, активное развитие платформенной экономики и внедрение систем анализа данных в различных секторах. В рамках реализации этой стратегии были созданы ключевые институты: Министерство цифровых технологий, IT-Park, Центр передовых

технологий, Ташкентский университет информационных технологий, а также внедряются системы «Электронное правительство», электронный документооборот, государственные информационные системы учета. В частном секторе бизнес-аналитика пока ещё находится на ранней стадии развития, однако наблюдается явный рост интереса со стороны банков, телеком-компаний и крупных производственных холдингов.

Однако в малом и среднем бизнесе уровень проникновения бизнес-аналитики остаётся крайне низким. Большинство МСП ограничиваются Excel-отчётами, редко используют автоматизированные CRM или ERP-системы, а внедрение BI-платформ воспринимается как дорогостоящая и сложная задача. Это связано с дефицитом квалифицированных специалистов, отсутствием готовых решений и низким уровнем цифровой зрелости.

Несмотря на заметные усилия по цифровизации экономики и отдельные успехи в использовании аналитических инструментов в государственных и частных структурах, бизнес-аналитика в Узбекистане сталкивается с рядом серьёзных ограничений, которые затрудняют её широкомасштабное внедрение. Эти вызовы имеют как институциональную, так и культурно-образовательную природу, отражая системную незрелость цифровой среды. Одной из наиболее острых проблем остаётся нехватка квалифицированных специалистов, способных не только работать с данными, но и интерпретировать их с учётом бизнес-целей. Ситуацию усугубляет и общий низкий уровень аналитической культуры в организациях. Во многих компаниях, особенно в госсекторе и в сегменте малого и среднего бизнеса, управленческие решения по-прежнему принимаются интуитивно, без опоры на данные. Аналитика воспринимается как дополнительная нагрузка, а не как основа стратегического планирования. Во внутренних структурах часто отсутствуют регламенты по сбору и верификации данных, сотрудники не обучены работе с аналитическими инструментами, и сама необходимость в систематическом анализе воспринимается как неактуальная. Как подчёркивает профессор М. Бахромов, «без изменения ментальности управленцев невозможно построить действенную систему бизнес-аналитики — цифры должны стать языком бизнеса» (Бахромов, 2023). Это высказывание

чётко отражает текущую ситуацию, в которой цифровые инструменты приобретаются, но не интегрируются в управленческие процессы.

Для малого и среднего бизнеса внедрение ВІ-решений по-прежнему остаётся крайне затруднительным. Высокая стоимость лицензий на аналитические платформы, отсутствие локализованных решений и нехватка ИТ-ресурсов делают бизнес-аналитику практически недоступной для широкой массы предпринимателей. Как правило, в таких компаниях продолжают использовать Excel и ручной способ ведения отчётности, что лишает бизнес возможности оперативно реагировать на изменения рынка и повышать эффективность своей деятельности. Более того, без государственной поддержки и образовательных программ, ориентированных на МСП, внедрение аналитики в этом секторе маловероятно.

Заключение

Бизнес-аналитика в условиях цифровой трансформации представляет собой не просто вспомогательный инструмент для управления, а становится ключевым фактором устойчивого роста, повышения конкурентоспособности и адаптивности организаций к изменениям внешней среды. В современном мире, где данные превращаются в стратегический актив, способность эффективно собирать, интерпретировать и применять информацию определяет успех как отдельных компаний, так и целых государств. В этом контексте развитие бизнес-аналитики в Узбекистане приобретает особую актуальность — как с точки зрения повышения качества управленческих решений, так и в рамках построения цифровой экономики.

Проведенный анализ раскрыл как положительные сдвиги, так и серьезные барьеры, препятствующие широкому внедрению аналитики в повседневную деловую деятельность. Отмечается увеличение интереса к ВІ-инструментам, активизация образовательных программ, а также появляются примеры успешного использования аналитических решений в таких отраслях, как банковское дело, логистика и телекоммуникации. Инициативы государства в области цифровизации, включая программу «Цифровой Узбекистан–2030»,

формируют институциональный фундамент для применения аналитических подходов.

Соответственно, будущее бизнес-аналитики в Узбекистане предопределяется способностью государства, бизнеса и системы образования эффективно взаимодействовать и работать согласованно. Критически важны глубокие преобразования в сфере подготовки квалифицированных кадров, формирование условий для свободного обмена данными, разработка локальных BI-решений, отвечающих требованиям национального рынка, а также развитие культуры управления, основанной на доверии к данным и использовании объективной информации для принятия стратегических решений.

Как писал американский экономист Томас Дэвенпорт, один из основоположников концепции конкурентного преимущества на основе аналитики: «Компании, умеющие думать и действовать на основе данных, выигрывают в долгосрочной перспективе, потому что они учатся быстрее, действуют точнее и управляют осознаннее» (Davenport, 2006).

Для Узбекистана это утверждение приобретает особое значение. В условиях глобальной цифровизации бизнес-аналитика может и должна стать катализатором инновационного развития и основой для более прозрачной, эффективной и ориентированной на результат экономической политики.

Список использованной литературы

1. Ломберг Т. Бизнес-аналитика: Управление эффективностью и развитие организации / Т. Ломберг. — Москва: Вильямс, 2017. — 320 с.
2. Дэвенпорт Т. Бизнес-аналитика: конкурентное преимущество на основе данных / Т. Дэвенпорт; пер. с англ. — СПб.: Питер, 2013. — 256 с.
3. 6Wresearch. (2025). Uzbekistan Business Analytics Market (2025–2031): Size & Analysis. Детальный анализ рынка бизнес-аналитики в Узбекистане, включая прогнозы по различным сегментам и отраслям. 6Wresearch
4. Tuychibayev, S. A. (2025). Using Data Science in Business: A Focus on Uzbekistan. Исследование применения методов Data Science в бизнесе

International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices

Hosted online from Rome, Italy

Website: econfseries.com

27th May, 2025

Узбекистана, с акцентом на машинное обучение и визуализацию данных.
ResearchGate

5. OECD. (2023). Insights on the Business Climate in Uzbekistan. Аналитический отчёт, освещающий ключевые вопросы бизнес-климата в стране и рекомендации по его улучшению. OECD
6. WIUT. (2023). MSc in Business Intelligence and Analytics. Описание магистерской программы, направленной на подготовку специалистов в области бизнес-аналитики и Data Science.
7. Acharya University. (2025). BBA-IT Business Analytics Program. Информация о бакалаврской программе, сочетающей обучение в области ИТ и бизнес-аналитики.
8. EPAM Campus. (2025). Business Analysis Training Program | Uzbekistan. Программа обучения, предоставляющая практические навыки и теоретические знания в области бизнес-анализа. EPAM Campus
9. Invensis Learning. (2025). Business Analysis Training Course in Uzbekistan. Курс, охватывающий ключевые техники и методологии бизнес-анализа для профессионалов.
10. Unichrone. (2025). Business Analytics with Excel Masterclass Training Tashkent. Мастер-класс по бизнес-аналитике с использованием Excel, направленный на развитие практических навыков анализа данных. unichrone.com
11. World Bank. (2024). Uzbekistan Overview: Development news, research, data. Обзор экономического развития Узбекистана, включая данные о росте ВВП и реформах. Всемирный банк
12. CERR. (2024). Analysis of Uzbekistan's Business Climate for 2024 – CERR Report. Отчёт о состоянии бизнес-климата в Узбекистане, основанный на опросах и аналитических данных.

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE LEXICON OF THE NURSERY RHYMES IN UZBEK AND ENGLISH CHILDREN'S FOLKLORE

Yusupova Soxiba Islombek qizi

Mamun university, Teacher

syusupova987@gmail.com

Annotation

In this article, a comparative analysis of the lexical units of the children's folklore of Uzbek and English languages is carried out. Children's nursery rhymes are primarily seen as language values, a tool that reflects national mentality and culture. During the study, the lexical composition of both children's songs in both languages, images, rhetorical methods and emotional conditions were studied. Traditional words, archaisms, and aesthetic functions of the nursery rhymes are used. The features of the phonetic units and memorizing the lexical units used in these songs also explain the importance of language teaching. Based on a comparative analysis, both languages were identified and the linguocultural bases of these cases explained.

Keywords. Children's folklore, Song genre, Lexicology, Uzbek folklore, English folklore, Comparative Linguistics.

The oral creation of each nation means, especially children's folklore, the cultural heritage, traditions and worldviews of the people. Especially works in the song genre serve as the brightest example of children's forms of expression. The songs of Uzbek and English children have been generally from generation to generation, through which the ancient layers of language, national features and images have been preserved.

The analysis of the lexical units used in children's folk songs, their functional and semantic aspects, as well as generalities and differences are studied. The main purpose of the article is to analyze the genre lexicons in linguacultural perspective and draw comparative conclusions.

In Uzbek nursery rhymes, especially in songs such as "Laylak keldi", "Hop-Hop", "Qo'y bolam qo'y", are often distinguished by their simplicity, melody and emotional wealth. They are:

1. The ancient words such as "Laylak", "Achchiq-chuchuk", are used.
2. Onomatopoeic units: "Hop-Hop", the words representing sounds such as "chop-chop" are used.
3. Affective units: The phrases with emotional value such as "Jon bolam", "Ko'z nurim" indicate the poetic wealth of the language.

It is aiming to form a child's language through lexical units, to be awakening kindness to native language, the detection of national values.

The well-known English songs such as "Twinkle, Twinkle, Little Star", "Baa Baa Black Sheep", and "London Bridge is Falling Down" also feature simple, memorable, and rhythmic vocabulary, with the following characteristics:

- Archaic words: Archaic forms such as "thy" (your), "hath" (has), and "ere" (before) have been preserved through certain traditional poems.
- Onomatopoeic expressions: Sound-imitating words like "baa baa", "ding-dong", and "tick-tock" are widely used.
- Imagery: Symbols such as "little star", "black sheep", and "London Bridge" convey a child's perception of the world.

These words also serve as an important tool in communicating not only for aesthetic purposes, but also in the delivery of a cultural and historical context.

The songs of Uzbek and English children are not limited to arousing aesthetic pleasure, but also performs a number of important features:

Educational function: Many songs teach children moral values. For example, Uzbek children's songs such as "Yaxshi bola a'lo oladi" (A good child gets excellent marks) encourage studying and diligence. Similarly, English songs like "Clean Up Song" and "Please and Thank You Song" teach manners and proper behavior.

Language-learning function: Through songs, children memorize new words and strengthen their pronunciation. Onomatopoeic expressions (such as meow, woof, chirp or qu-qu, gapir-gapir) reinforce the connection between sound and action.

Cultural identification: Through songs in each language, children come to understand their national traditions. In Uzbek lullabies such as “Alla”, maternal affection is expressed, while English songs often reflect historical elements.

The lexical units used in songs often carry metaphorical meanings.

- In Uzbek folklore, words like “oyimcha” (dear mother), “qushcha” (little bird), and “momo” (grandmother) symbolically represent concepts of affection, nature, and family.

- In English songs, symbols such as “little lamb”, “twinkling star”, and “black sheep” create familiar images for children.

Through these metaphors, children's imagination, emotions, and aesthetic thinking are developed. In both languages, the short and simplified structure of songs makes them memorable and accessible for children, serving to enhance their human potential.

Phonetic harmony in songs — especially based on assonance, alliteration, and onomatopoeia — helps improve children's pronunciation. Examples include:

- Uzbek: “Alla alla bolam uxla,” “Hop-hop chopaman”
- English: “Baa baa black sheep,” “Rain rain go away”

Such rhythmic and musical phrases develop a child's auditory skills, sense of rhythm, and clarity of pronunciation. In particular, phonetically repetitive units are effective in strengthening linguistic memory.

Conclusion

The lexicon of the song genre in Uzbek and English children's folklore serves as a unique reflection of language and culture. Through these songs, children not only learn the language but also gain an understanding of their people's history, way of life, and values. Comparative analysis shows that there are common features in both folklore traditions: simplicity, melodiousness, and imagery. At the same time, each language exhibits its own cultural particularities, which enrich the lexical diversity.

References

1. Хайдарова, Ш. Ўзбек болалар фольклори. Тошкент: Фан, 2012.
2. Абдуллаева, Н. Болалар адабиёти ва фольклори. ТДПИ нашри, 2019.
3. www.poetryfoundation.org
4. www.rhymes.org.uk

UMURTQA POG'ONASI GRIJASI: KELIB CHIQISH SABABLARI VA APPARATLAR YORDAMIDA DAVOLASH USULLARI

Qo‘qon universiteti Andijon filiali

Talabasi : Dehqonov Muhammadzoxid

Ilmiy rahbar : Qoziboyeva Mohinur

Annotatsiya:

Ushbu maqola umurtqa pog'onasi grijasining kelib chiqish sabablari, rivojlanish omillari va asoratlarini atroflicha ko'rib chiqadi. Shuningdek, kasallikni davolashda qo'llaniladigan zamonaviy apparatli usullar, ularning ishlash prinsipi va kashf etilish tarixi haqida batafsil ma'lumot beriladi. Maqola tibbiyot mutaxassisleri, talabalar va umurtqa pog'onasi grijasidan aziyat chekadigan bemorlar uchun mo'ljallangan bo'lib, ushbu keng tarqalgan kasallikni tushunish va davolashda yordam berishni maqsad qilgan.

Kalit so'zlar: Umurtqa pog'onasi grijasi, disk churrasi, bel og'rig'i, nerv siqilishi, apparatli davolash, fizioterapiya, tortish usuli, lazer terapiyasi, magnitoterapiya, elektroterapiya.

Annotation:

This article thoroughly examines the causes, contributing factors, and complications of **spinal disc herniation**. It also provides detailed information on modern instrumental treatment methods used for the condition, including their operating principles and historical development. The article is intended for medical professionals, students, and patients suffering from **spinal disc herniation**, aiming to assist in understanding and managing this common condition.

Keywords : Spinal disc herniation, disc prolapse, back pain, nerve compression, instrumental treatment, physiotherapy, traction therapy, laser therapy, magnetotherapy, electrotherapy.

Umurtqa pog'onasi grijasining kelib chiqishi

Umurtqa pog'onasi grijasi (yoki disk churrasi) — bu umurtqa pog'onasini tashkil etuvchi umurtqa tanalari orasida joylashgan diskning yadro qismi (pulpoz yadro) o'z joyidan siljib, orqa miya yoki undan chiquvchi nerv ildizlarini siqishi natijasida yuzaga keladigan holat. Bu og'riq, uyishma, kuchsizlik va boshqa nevrologik simptomlarga olib kelishi mumkin.

Grijaning kelib chiqishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar:

Yoshga bog'liq o'zgarishlar (degeneratsiya): Yoshi ulg'aygan sari umurtqa disklari suvsizlanadi, elastikligini yo'qotadi va mo'rtlashadi. Bu ularning shikastlanishga moyilligini oshiradi. Noto'g'ri ko'tarish: Og'ir narsalarni noto'g'ri texnikada (belni bukib, oyoqlarni to'g'ri ushlamasdan) ko'tarish diskka keskin bosim berib, uning yorilishiga olib kelishi mumkin. Ortiqcha vazn: Tana vaznining ortiqcha bo'lishi umurtqa pog'onasiga, ayniqsa bel qismidagi disklarga qo'shimcha yuk tushiradi. Kam harakatli hayot tarzi: Jismoniy faoliyatning kamligi umurtqa pog'onasi atrofidagi mushaklarning zaiflashishiga va disklarning oziqlanishining yomonlashishiga olib keladi. Jismoniy ortiqcha yuklanish: Sportchilar yoki og'ir jismoniy mehnat bilan shug'ullanuvchi shaxslarda takroriy mikrotravmalar yoki keskin harakatlar grijaga sabab bo'lishi mumkin. Yomon holat (postura): Doimiy egri o'tirish yoki noto'g'ri turish odatlari umurtqa pog'onasiga notekis yuk tushiradi. Chekish: Chekish disklardagi qon ta'minotini yomonlashtirib, ularning degeneratsiyasini tezlashtirishi mumkin.

Genetik moyillik: Ba'zi odamlarda oilaviy genetik moyillik sababli disklarning strukturaviy zaifligi kuzatilishi mumkin.

Travmalar: Jarohatlar, yiqilishlar yoki avtohalokatlar ham diskning shikastlanishiga olib kelishi mumkin.

Apparatlar yordamida davolash uslublari:

Umurtqa pog'onasi grijasini davolashda apparatli usullar keng qo'llaniladi. Ular og'riqni kamaytirish, yallig'lanishni yo'qotish, mushak spazmlarini bo'shashtirish, qon aylanishini yaxshilash va diskka tushadigan bosimni kamaytirishga yordam beradi.

1. Umurtqa pog'onasini tortish (traksion) apparatlari

- **Prinsipi:** Bu apparatlar umurtqa pog'onasini uzaytirish orqali disklarga tushadigan bosimni kamaytiradi. Bu esa siqilgan nerv ildizlariga yengillik beradi va diskning normal holatiga qaytishiga imkon yaratadi. Tortish quruq yoki suv ostida amalga oshirilishi mumkin.

- **Kashf etilish tarixi:** Umurtqa pog'onasini tortish usuli qadim zamonlardan beri qo'llanilgan, ammo zamonaviy mexanik va kompyuterlashtirilgan tortish apparatlari XX asrning ikkinchi yarmida paydo bo'ldi. Dastlabki traksion stol va mexanik tortish qurilmalari asosan XX asr boshlarida ishlab chiqilgan bo'lsa, avtomatlashtirilgan va nazorat qilinadigan tortish tizimlari (masalan, DRX9000C kabi) nisbatan yangi texnologiyalardir. Bu apparatlar tortish kuchini va burchagini aniq sozlash imkonini beradi.

2. Lazer terapiyasi apparatlari

- **Prinsipi:** Past quvvatli lazer nurlari to'qimalarga chuqur kirib boradi, hujayra metabolizmini yaxshilaydi, yallig'lanishni kamaytiradi, og'riqni yo'qotadi va regeneratsiya jarayonlarini tezlashtiradi.

- **Kashf etilish tarixi:** Lazer 1960-yilda T. Mayman tomonidan kashf etilgan bo'lsa, tibbiyotda, jumladan, fizioterapiyada lazer terapiyasi 1970-yillardan boshlab qo'llanila boshlandi. Past intensivlikdagi lazer terapiyasi (PILT) apparatlari esa og'riqni kamaytirish va to'qimalarni tiklash uchun mo'ljallangan.

3. Magnitoterapiya apparatlari

- **Prinsipi:** Magnit maydon to'qimalarga ta'sir qilib, qon aylanishini yaxshilaydi, shishishni kamaytiradi, yallig'lanishga qarshi ta'sir ko'rsatadi va nerv impulslarining o'tkazuvchanligini normallashtiradi.

- **Kashf etilish tarixi:** Magnitizmning terapevtik xususiyatlari qadim zamonlardan ma'lum bo'lsa-da, zamonaviy tibbiyotda magnitoterapiya apparatlari XX asrning o'rtalaridan boshlab rivojlana boshladi. Pulsli magnit maydon terapiyasi (PEMF) apparatlari hozirgi kunda keng qo'llanilmoqda.

4. Elektroterapiya apparatlari (TENS, FES, Interferensiya terapiyasi)

- **Prinsipi:** Elektr toki yordamida og'riq impulslari bloklanadi, mushak spazmlari kamaytiriladi, mahalliy qon aylanishi yaxshilanadi.

- **TENS (Transkutan Elektrik Nerv Stimulyatsiyasi):** Og'riqni yengillatish uchun teri orqali elektr impulslari yuboriladi.

- FES (Funksional Elektrik Stimulyatsiya): Zaiflashgan mushaklarning funksiyasini yaxshilash uchun ishlatiladi.
- Interferensiya terapiyasi: Ikki xil chastotali toklar teri orqali yuborilib, to'qimalarda chuqurga kiruvchi oqim hosil qiladi.
- Kashf etilish tarixi: Elektrning terapevtik maqsadlarda qo'llanilishi qadim zamonlarga borib taqaladi (masalan, elektr baliqlaridan foydalanish). Zamonaviy elektroterapiya apparatlari esa XIX asr oxiri va XX asr boshlarida rivojlandi. TENS apparatlari 1970-yillarda og'riqni boshqarishda keng tarqaldi.
- 5. Ultratovush terapiyasi apparatlari
 - Prinsipi: Yuqori chastotali tovush to'lqinlari to'qimalarni massaj qiladi, ularda issiqlik hosil qiladi, bu esa qon aylanishini yaxshilaydi, mushak spazmlarini bo'shashtiradi va yallig'lanishni kamaytiradi.
 - Kashf etilish tarixi: Ultratovushning tibbiyotda qo'llanilishi Birinchi jahon urushidan keyin boshlangan. Diagnostika (ultratovush tekshiruvi) maqsadlarida keng tarqalgan bo'lsa-da, terapevtik ultratovush apparatlari ham XX asrning o'rtalaridan boshlab ishlab chiqilgan.
- 6. Shok-to'lqin terapiyasi (ESWT) apparatlari
 - Prinsipi: Yuqori energiyali akustik to'lqinlar shikastlangan to'qimalarga yo'naltiriladi. Bu esa og'riqni kamaytiradi, qon aylanishini yaxshilaydi va hujayra regeneratsiyasini rag'batlantiradi.
 - Kashf etilish tarixi: Dastlab buyrak toshlarini maydalashda (litotripsiya) qo'llanilgan shok-to'lqin terapiyasi 1980-yillardan boshlab ortopediya va fizioterapiyada ham qo'llanila boshladi.

Xulosa

Umurtqa pog'onasi griyasi zamonaviy jamiyatda keng tarqalgan muammo bo'lib, uning kelib chiqishiga ko'plab omillar, jumladan, yoshga bog'liq o'zgarishlar, noto'g'ri turmush tarzi va jismoniy yuklanishlar sabab bo'ladi. Kasallikning simptomlarini boshqarish va bemorning hayot sifatini yaxshilashda medikamentoz davolash bilan bir qatorda, zamonaviy apparatli usullar muhim rol o'ynaydi. Traksion apparatlar, lazer, magnitoterapiya, elektroterapiya, ultratovush va shok-to'lqin terapiyasi kabi usullar og'riqni kamaytirish, yallig'lanishni yo'qotish va

to'qimalarning tiklanishini rag'batlantirish orqali bemorlarga yordam beradi. Har bir apparatning o'ziga xos ishlash prinsipi va kashf etilish tarixi mavjud bo'lib, ular tibbiyot fanining rivojlanishi natijasida takomillashib bormoqda. Grijani davolashda apparatli terapiyalarni mutaxassis nazorati ostida, har bir bemorning individual holatini hisobga olgan holda qo'llash eng samarali natijalarni beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bogduk, N. (2002). Clinical anatomy of the lumbar spine and sacrum. Elsevier Health Sciences.
2. Kreiner, D. S., Hwang, S. W., Easa, M., Resnick, D. K., Baisden, J., Cho, C. H., ... & Toton, J. F. (2014). An evidence-based clinical guideline for the diagnosis and treatment of lumbar disc herniation with radiculopathy. *The Spine Journal*, 14(11), 180-191.
3. Andersson, G. B. (1999). Epidemiological features of chronic low back pain. *The Lancet*, 354(9178), 581-585.
4. Pope, M. H., Frymoyer, J. W., & Krag, M. H. (1984). Occupational low back pain: assessment, treatment and prevention. Mosby.
5. Rubin, D. I. (2007). Epidemiology and risk factors for spine pain. *Neurologic Clinics*, 25(2), 353-371.
6. Chou, R., Huffman, L. H., & American Pain Society. (2007). Medications for acute and chronic low back pain: a review of the evidence for an American Pain Society/American College of Physicians clinical practice guideline. *Annals of Internal Medicine*, 147(7), 505-514.
7. Singh, S., & Singh, R. (2012). Role of therapeutic ultrasound in physical therapy. *Journal of Applied & Basic Medical Sciences*, 3(1), 1-6.
8. Watson, T. (2006). Electrotherapy: evidence-based practice. Churchill Livingstone.
9. Bjordal, J. M., Johnson, M. I., Iversen, V., Aimbire, F., & Lopes-Martins, R. A. (2003). Low-level laser therapy in the treatment of tendinopathy: a systematic review of the literature. *Journal of Rehabilitation Medicine*, 35(6), 346-352.
10. Ryschon, T. W. (2007). Mechanical traction for low back pain: a systematic review. *Journal of Orthopaedic & Sports Physical Therapy*, 37(6), 253-261.
11. Notarnicola, A., & Moretti, B. (2012). The biological effects of extracorporeal shockwave

PARKINSON KASALLIGI: KELIB CHIQISH TARIXI, RIVOJLANISH OMILLARI VA DAVOLASH USULLARI

Qo‘qon universiteti Andijon filiali

Talabasi : Dehqonov Muhammadzoxid

Ilmiy rahbar : Valijonov Shukurillo

Annotatsiya

Ushbu maqola Parkinson kasalligining kelib chiqish tarixi, kasallikning rivojlanishiga olib keluvchi omillar va zamonaviy davolash usullarini qamrab oladi. Maqolada kasallikning ilk bor qanday aniqlangani, uning patofiziologiyasi, genetik va ekologik faktorlar, shuningdek, medikamentoz, jarrohlik va boshqa yordamchi terapiyalar haqida ma'lumot beriladi. Maqola nevrologiya sohasidagi mutaxassislar, tibbiyot talabalari va keng jamoatchilik uchun mo'ljallangan bo'lib, ushbu murakkab kasallik haqida chuqur tushuncha berishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Parkinson kasalligi, nevrodegenerativ kasallik, dopamin, davolash, simptomlar, genetik omillar, ekologik omillar, levodopa, miyani chuqur stimulyatsiya qilish.

Annotation: This article covers the history of **Parkinson's disease**, the factors contributing to its development, and modern treatment methods. It provides information on how the disease was first identified, its pathophysiology, genetic and environmental factors, as well as medicinal, surgical, and other supportive therapies. The article is intended for neurology specialists, medical students, and the general public, aiming to provide a deep understanding of this complex disease.

Keywords: Parkinson's disease, neurodegenerative disorder, dopamine, treatment, symptoms, genetic factors, environmental factors, levodopa, deep brain stimulation.

Kirish

Parkinson kasalligining kelib chiqish tarixi: Parkinson kasalligi (PK) ilk bor 1817-yilda ingliz shifokori Jeyms Parkinson tomonidan "Titroq falaj haqida esse" (An

Essay on the Shaking Palsy) nomli asarida batafsil ta'riflangan. U ushbu kasallikning asosiy simptomlarini, jumladan, tinch holatdagi titroq (tremor), harakatlarning sekinlashuvi (bradikineziya), mushaklarning qotib qolishi (rigidity) va postural beqarorlikni aniq tasvirlab bergan. O'sha paytda kasallik "shaking palsy" deb atalgan, ammo keyinchalik, 1860-yillarda fransuz nevrologi Jan-Marten Sharko (Jean-Martin Charcot) Jeyms Parkinson sharafiga uni Parkinson kasalligideb nomlashni taklif qilgan.

Kasallikning sabablari va patofiziologiyasi bo'yicha ilmiy izlanishlar XX asrning o'rtalariga kelib jadal rivojlandi. 1960-yillarga kelib, Shvetsiyalik olim Arvid Karlsson miyada dopamin moddasining kamayishi Parkinson kasalligining asosiy sabablaridan biri ekanligini aniqladi. Bu kashfiyot kasallikni davolashda katta burilish yasadi va levodopa preparatining samaradorligini ochib berdi.

Kasallikning rivojlanish omillari : Parkinson kasalligi murakkab va ko'p omilli kasallik bo'lib, uning rivojlanishiga bir qator genetik va ekologik faktorlar ta'sir qiladi.

Genetik omillar

PK holatlarining taxminan 10-15% genetik o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Hozirgacha bir qancha genlar, jumladan, SNCA, LRRK2, PRKN, PINK1, DJ-1 va GBA genlaridagi mutatsiyalar aniqlangan. Ushbu genlar dopamin ishlab chiqaruvchi neyronlarning funksiyasiga va hayotchanligiga ta'sir qiladi. Ba'zi genetik mutatsiyalar kasallikning yoshroq yoshda boshlanishiga yoki oilaviy shakllariga olib kelishi mumkin.

Ekologik va boshqa omillar

Genetik moyillikdan tashqari, bir qator ekologik omillar ham kasallik rivojlanishi xavfini oshirishi mumkin:

- Pestitsidlar va gerbitsidlarga ta'sir: Ba'zi tadqiqotlar qishloq xo'jaligida ishlatiladigan kimyoviy moddalar bilan doimiy aloqada bo'lish kasallik rivojlanishi xavfini oshirishi mumkinligini ko'rsatadi.

- Og'ir metallarga ta'sir: Marganets kabi og'ir metallarning yuqori darajadagi ta'siri ham xavf omili sifatida o'rganilmoqda.
- Bosh miya jarohatlari: Bosh miyaning takroriy yoki og'ir jarohatlari ham kasallikning rivojlanishiga hissa qo'shishi mumkin.
- Yosh: Parkinson kasalligining eng muhim xavf omili yosh hisoblanadi. Kasallik odatda 60 yoshdan oshgan odamlarda rivojlanadi, ammo yoshlarda ham uchrashi mumkin (yosh Parkinson kasalligi).
- Jins: Erkaklar ayollarga qaraganda PK bilan kasallanish ehtimoli ko'proq.

Davolash uslublari

Parkinson kasalligini to'liq davolash hozircha mavjud emas, ammo simptomlarni boshqarish va bemorning hayot sifatini yaxshilashga yordam beradigan samarali davolash usullari mavjud. Davolash yondashuvi har bir bemorning individual ehtiyojlariga va kasallikning bosqichiga qarab belgilanadi.

Medikamentoz terapiya

- Levodopa: Bu PKni davolashda eng samarali dori vositasi hisoblanadi. Levodopa miyada dopaminga aylanadi va harakat simptomlarini sezilarli darajada kamaytiradi.
- Dopamin agonistlari: Bular miyada dopamin retseptorlarini qo'zg'atadi va dopaminning ta'sirini taqlid qiladi. Ular levodopadan ko'ra kamroq samarali bo'lishi mumkin, ammo uzoqroq muddat ta'sir qilishi mumkin.
- MAO-B ingibitorlari: Bu dorilar dopaminning parchalanishini sekinlashtiradi va miyada dopamin darajasini oshiradi.
- COMT ingibitorlari: Ushbu dorilar levodopaning miyada uzoqroq ishlashiga yordam beradi.
- Boshqa dorilar: Tremor, depressiya, uyqu buzilishlari kabi nordon harakat simptomlarini boshqarish uchun boshqa dorilar ham ishlatilishi mumkin.

Jarrohlik davolash (miyani chuqur stimulyatsiya qilish - DBS)

Miyani chuqur stimulyatsiya qilish (Deep Brain Stimulation - DBS) ilg'or Parkinson kasalligiga chalingan va dori-darmonlarga yaxshi javob bermaydigan bemorlar uchun samarali variant bo'lishi mumkin. Bu protsedura miyaning ma'lum joylariga

elektrodlar joylashtirishni o'z ichiga oladi, ular esa impulsar yuborib, anormal miya faoliyatini tartibga soladi va simptomlarni kamaytiradi.

Qo'shimcha va yordamchi terapiyalar

- Fizioterapiya: Harakatni, muvozanatni va moslashuvchanlikni yaxshilashga yordam beradi.
- Nutq terapiyasi: Nutq va yutish bilan bog'liq muammolarni hal qilishga yordam beradi.
- Mehnat terapiyasi: Kundalik faoliyatda mustaqillikni saqlashga yordam beradi.
- To'g'ri ovqatlanish: Konstipatsiya kabi nojo'ya ta'sirlarni kamaytirish va umumiy salomatlikni saqlash uchun muhim.
- Psixologik yordam: Depressiya va xavotirni boshqarishga yordam beradi.

Parkinson kasalligini davolashda doimiy tadqiqotlar olib borilmoqda, va kelajakda yanada samarali davolash usullari, shu jumladan, neyroprotektiv terapiyalar va kasallikning rivojlanishini sekinlashtiruvchi usullar topilishi kutilmoqda.

Xulosa

Parkinson kasalligi murakkab va progressiv nevrodegenerativ kasallik bo'lib, uning sabablari to'liq aniqlanmagan bo'lsa-da, genetik moyillik va ekologik omillarning o'zaro ta'siri kasallikning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Bugungi kunda **Parkinson kasalligini** to'liq davolash mavjud emas, ammo **levodopa** kabi medikamentoz terapiyalar va **miyani chuqur stimulyatsiya qilish** (DBS) kabi jarrohlik usullari bemorlarning hayot sifatini sezilarli darajada yaxshilashga yordam beradi. Kasallikni boshqarishda multidisiplinar yondashuv, jumladan, fizioterapiya, nutq terapiyasi va psixologik yordamning ahamiyati katta. Ushbu sohada olib borilayotgan doimiy ilmiy izlanishlar kelajakda kasallikning rivojlanishini to'xtatadigan yoki sekinlashtiradigan yangi va samaraliroq davolash usullarini yaratishga umid uyg'otadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Parkinson, J. (1817). An Essay on the Shaking Palsy. Sherwood, Neely, and Jones.
2. Charcot, J.-M. (1872). Leçons sur les maladies du système nerveux faites à la Salpêtrière. G. Masson.
3. Carlsson, A., Lindqvist, M., & Magnusson, T. (1957). 3,4-Dihydroxyphenylalanine and 5-hydroxytryptophan as precursors of the monoamine in brain. *Nature*, 180(4598), 1200.
4. Jankovic, J. (2008). Parkinson's disease: clinical features and diagnosis. *Journal of Neurology, Neurosurgery & Psychiatry*, 79(4), 368-376.
5. Lesage, S., & Brice, A. (2012). Parkinson's disease: from genetics to pathogenesis. *Science*, 337(6098), 1047-1051.
6. Deleu, D., Hanssens, Y., & Maurits, D. (2002). Levodopa-induced dyskinesias in Parkinson's disease. *Postgraduate Medical Journal*, 78(917), 183-191.
7. Benabid, A. L., Chabardes, S., Mitrofanis, K., & Pollak, P. (2009). Deep brain stimulation of the subthalamic nucleus for Parkinson's disease. *Lancet Neurology*, 8(1), 67-81.
8. Fox, S. H., Katzenschlager, R., Lim, B. C., & Ravina, B. M. (2011). Nonmotor symptoms of Parkinson's disease: an evidence-based review. *Movement Disorders*, 26(Suppl 3), S148-S161.
9. Shulman, L. M., Sykora, K., & Simpson, P. A. (2010). Rehabilitation in Parkinson's disease. *Parkinsonism & Related Disorders*, 16(3), 143-146.
10. Tysnes, O.-B., & Storstein, T. (2017). Epidemiology of Parkinson's disease. *Journal of Neural Transmission*, 124(8), 901-905.

XALQ TABOBATIDAGI DORIVOR O'SIMLIKLARNING INSON SALOMATLIGIDAGI AHAMIYATI

Mahammadiyeva Sevara Xidirboyevna

Sanakulova Muxayyo Zarif qizi

Siyob Abu Ali ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi texnikumi

Annotatsiya:

ushbu maqolada dorivor o'simliklar va ularning xususiyatlari, mamalakatimizda dorivor o'simliklar tarmog'i rivoji uchun olib borilayotgan ishlar xususidagi fikrlar berilgan.

Kalit so'zlar: dorivor o'simliklar, farmasevtika, mahalliy dorishunoslik, yalpiz, sebarga, ziravor, urug'chilik, navlarni saqlash.

Аннотация:

В этой статье даны мнения о лекарственных растениях и их свойствах, а также о работе, проводимой для развития сети лекарственных растений в нашей стране.

Ключевые слова: лекарственные растения, фармацевтика, отечественная медицина, мята, себарга, пряность, семеноводство, сохранение сортов.

Aannotation:

this article gives you ideas about medicinal plants and their properties, about the work carried out in our mamalakat for the development of the network of medicinal plants.

Keywords: medicinal plants, pharmacology, local medicine, mint, sebarga, spice, seeding, variety storage.

Dori-darmonlarni tabiatdan o'rganing,
inson izlayotgan narsani u allaqachon yaratgan
Abu Ali ibn Sino

KIRISH

Kasal bo'lgan bemor dorixonaga yuguradi va tavsiya etilgan dorini olib ichishga harakat qiladi. O'z vaqtida tabiat ne'matlariga murojaat qilishni unutib qo'yamiz. Misol uchun, O'zbekistonda o'sadigan oddiygina na'matakning qanchalik ko'p xususiyatlari borligidan hatto bexabarlar ham bor. Na'matak inson tanasini shamollashdan xalos etadigan eng samarali dori vositasidir. Tabiiy dorivor o'simliklarning ta'siri birdan bilinmasligi mumkin. Shifobaxsh o'tlar inson organizmiga sekin-sekin yordam beradi. Dorivor, shifobaxsh o'tlardan nafaqat kasal bo'lganda, balki profilaktika sifatida foydalanish tavsiya etiladi.

Mavjud qonunchilikka ko'ra, 2026 yilgacha mahalliy dori vositalarini ishlab chiqarishni 3 barobarga oshirish vazifasi belgilangan. Shuningdek, mahalliy mahsulotlar ichki bozorning 80 foizini egallashi ko'zda tutilgan. Farmatsevtika sanoatida kelgusi 5 yilga mo'ljallangan maqsadli investitsiya loyihalari dasturi tasdiqlangan. Tegishli hujjatlar bilan dori vositalari ishlab chiqarish hajmini 3 barobar oshirish rejalashtirilgan.

Davlatimiz rahbarining tashabbusi bilan mahalliy korxonalarning GMP sertifikatini olish bilan bog'liq xarajatlari Farmatsevtika agentligi tomonidan qoplab beriladi. Korxonalarni modernizatsiya qilishni moliyalashtirish to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar jamg'armasi ishtirokida amalga oshiriladi. Dorivor o'simliklarni yetishtirishda har 10 gektar plantatsiyalarga suv chiqarish uchun 600 ming so'mdan subsidiya ajratiladi. Dorivor o'simliklar plantatsiyalariga boshqa turdagi qishloq xo'jaligi ekinlarini joylashtirishga yo'l qo'yilmaydi.

Dorivor o'simliklarni urug'chiligidan to qayta ishlashgacha bo'lgan jarayonga mas'uliyatni kuchaytirish davr talabidir. Mamlakatimizda ishlab chiqarilayotgan mahalliy dori vositalari uchun xom ashyo asosan O'zbekistonning o'zida yetishtiriladi. Aynan O'zbekistonda yetishtirilayotgan o'simliklarning xususiyati boshqa davlatlarda yetishtirilayotgan o'simliklardan ancha yuqoriligi o'z isbotini topgan. Mahalliy florada 4 mingdan ortiq dorivor o'simliklarning turi mavjud bo'lib,

shundan 112 tasi ro'yxatga olingan. O'simliklarning 70 turi dorivor o'simlik sifatida qayd etilib, qayta yetishtirilib, mahalliy dori vositasi sifatida foydalanilmoqda.

ASOSIY QISM

Rayhon (bazilik) Rayhon yoqimli hid beruvchi o'simlik bo'lib, u talabchan emas va deyarli har bir uyda o'sadi. Dunyo bo'ylab bu o'simlik bazilik sifatida tanilgan, ammo O'zbekistonda bu rayhon deb nomlanadi. Rayhon tabiiy antibiotik bo'lib, isitma tushirish va bakteriyalarga qarshi kurashuvchi vosita sifatida ishlatiladi. Qadim zamonlardan beri turli patogenlar keltirib chiqaradigan shamollashni davolashda foydalanilgan. Ushbu o'simlik tarkibidagi moddalar mushaklarning og'rig'ini kamaytiradi, yallig'lanishni oldini oladi, balg'amni bronxlar va o'pkadan olib tashlaydi va yo'tal va burunning oqishi bilan kurashadi. Bundan tashqari, rayhon parfyumeriya va efir moylarini ishlab chiqarishda faol qo'llaniladi. Rayhonning bir nechta turlari mavjud va ularning har biri o'ziga xos ta'mga ega: qizilmiya, limonli, chinnigulli, keng bargli.

Kashnich (koriander) Kashnich O'zbekistonda oson va erkin o'sadi. O'simlik mukammal tozalash xususiyatlariga ega. O'simlik tarkibidagi moddalar tanadan og'ir metallarni olib chiqish va zararli ta'sirini zararsizlantirishga yordam beradi. Kashnich urug'lari suvni tozalash uchun ham juda yaxshi qo'llaniladi. Buning uchun qisqa vaqt ichida suv idishga urug'lar solingan paketni tashlasangiz bo'ldi.

Arpabodiyon mevalari juda foydali. Uning tarkibida saratonga qarshi vosita – anetol, S vitamini, qondagi xolesterin kamaytiradigan oziq to'qimalar kabi kuchli moddalar mavjud. Bundan tashqari, arpabodiyon stressni kamaytiradi, asab va ovqat hazm qilish tizimlarini tinchlantiradi va shamollash, stomatit va faringit bilan muvaffaqiyatli kurashadi. Arpabodiyon deyarli hech qanday qarshi ko'rsatmalarga ega emas, shuning uchun u yosh bolalar va homilador ayollarga beriladigan ovqatga bimalol qo'shiladi.

Qadim zamonlardan beri turli patogenlar keltirib chiqaradigan shamollashni davolashda foydalanilgan. Ushbu o'simlik tarkibidagi moddalar mushaklarning og'rig'ini kamaytiradi, yallig'lanishni oldini oladi, balg'amni bronxlar va o'pkadan olib tashlaydi va yo'tal va burunning oqishi bilan kurashadi. Bundan tashqari, rayhon parfyumeriya va efir moylarini ishlab chiqarishda faol qo'llaniladi. Rayhonning bir

nechta turlari mavjud va ularning har biri o'ziga xos ta'mga ega: qizilmiya, limonli, chinnigulli, keng bargli.2. Kashnich (koriander)Kashnich O'zbekistonda oson va erkin o'sadi. O'simlik mukammal tozalash xususiyatlariga ega. O'simlik tarkibidagi moddalar tanadan og'ir metallarni olib chiqish va zararli ta'sirini zararsizlantirishga yordam beradi. Kashnich urug'lari suvni tozalash uchun ham juda yaxshi qo'llaniladi. Buning uchun qisqa vaqt ichida suv idishga urug'lar solingan paketni tashlasangiz bo'ldi.3. ArpabodiyonArpabodiyon mevalari juda foydali. Uning tarkibida saratonga qarshi vosita – anetol, S vitamini, qondagi xolesterin kamaytiradigan oziq to'qimalar kabi kuchli moddalar mavjud. Bundan tashqari, arpabodiyon stressni kamaytiradi, asab va ovqat hazm qilish tizimlarini tinchlantiradi va shamollash, stomatit va faringit bilan muvaffaqiyatli kurashadi. Arpabodiyon deyarli hech qanday qarshi ko'rsatmalarga ega emas, shuning uchun u yosh bolalar va homilador ayollarga beriladigan ovqatga bimalol qo'shiladi.4. YalpizYalpiz - bu efir moyining tarkibiy qismidir (mentol).

Yalpiz choyi oshqozon-ichak traktining buzilishlariga qarshi kurashda samarali vositadir. Yalpiz asab tizimini tinchlantiradi, og'riqni yengillashtiradi va tanadan ortiqcha suvni olib tashlaydi.

Sebargani butun O'zbekiston bo'ylab topish mumkin, lekin eng muhimi – namligi juda yuqori bo'lgan joylarda u ko'proq bo'ladi. O'zbekiston hududida bir vaqtning o'zida bir necha turdagi searga o'sadi, ularning har biri an'anaviy tibbiyotda keng qo'llaniladi. Qizil seargadan damlamalar tayyorlanadi va taloq kasalliklarida qo'llaniladi. O'tloq seargasi bronxit, yo'tal, kamqonlik, bezgak, astma uchun ishlatiladi. Oq seargadan tonik, og'riq qoldiruvchi va kuch beruvchi dorivor sifatida ishlatiladi.

XULOSA

Bizning yurtimiz dorivor o'simliklarga boy. Mahalliy floraga mansub 4.3 mingdan ortiq o'simliklarning 750 turi dorivor hisoblanib, ulardan 112 turi ilmiy tibbiyotda foydalanish uchun ro'yxatga olingan, shundan 70 turi farmatsevtika sanoatida faol qo'llanib kelinmoqda. 2019 yilda 48 mln AQSh dollari qiymatidagi qayta ishlangan dorivor o'simliklardan olingan mahsulotlar eksport qilingan. Shu munosabat bilan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 10 aprelda qabul qilingan

“Yovvoyi holda o‘suvi dorivor o‘simliklarni muhofaza qilish, madaniy holda yetishtirish, qayta ishlash va mavjud resurslardan oqilona foydalanish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori juda dolzarbdir.

Davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev tomonidan taklif etilgan klaster tizimi o‘zining hozirgi globallashuv davrida va bozor iqtisodiyoti talablari asosida, har bir imkoniyatdan to‘liq va samarali foydalanib jahon bozoriga raqobatbardosh mahsulotlarni yetkazib berish agrar sektorda, jumladan paxtani yetishtirishdan to uni kompleks qayta ishlab, tayyor mahsulot sifatida yengil sanoat mahsulotlari, oziq ovqat sanoati mahsulotlari (paxta yog‘i va undan tayyorlanadigan mahsulotlar) hamda chorvachilik uchun ozuqa (har xil yemlar, premikslar) ishlab chiqarish imkoniyatlarini keskin oshirib, agrar sohada yangi tizim klaster tizimi yaratilganini e’tirof etish kerak.. O‘simlikshunoslik ilmiy-tadqiqot institutiga dorivor o‘simliklarni yetishtirish, seleksiya va urug‘chilik sohasida tadqiqotlar o‘tkazish va agrokimyoviy kartogrammalarni ishlab chiqish vazifasi yuklatilgan. Dorivor o‘simliklarni yetishtirish, himoya qilish va ulardan oqilona foydalanish ko‘p mutaxassislarni, jumladan botaniklar, farmakologlar, kimyogarlar, biokimyogarlar, texnologlar, manbashunoslar va boshqa mutaxassislarni hamkorlikda ishlashni talab qiladi. Mutaxassislarni so‘zlariga ko‘ra, o‘simlik dunyosini himoya qilish uchun uni har tomonlama – strukturaviy, funksional, taksonomik va evolyutsion bilish kerak. Dorivor o‘simliklarning genofondini saqlab qolish va ko‘paytirish usullaridan biri bu ularni madaniylashtirishdir. Introduksiya jarayoni (madaniylashtirish) juda murakkab, uzoq va ko‘plab omillarga bog‘liq, ya’ni: o‘simliklarning kelib chiqishi, ularning ekologik tabiati, tabiiy o‘sish joylarining iqlim va jug‘rofiy sharoiti va kirib borish maydoni va boshqalar. Tabiatda yovvoyi holda o‘sadigan shifobaxsh o‘simliklarni madaniylashtirish qimmatbaho yuqori mahsuldor turlari va navlarini olish maqsadida ko‘paytirishning keng qamrovini o‘z ichiga oladi.

O‘simliklarning tabiiy genofondini saqlab qolishning dolzarb vazifasi – bu ma’lum bir turning qaytarib bo‘lmaydigan darajada yo‘qolib ketishining oldini olish uchun gen banklarini yaratish, ya’ni ma’lum sharoitlarda yovvoyi o‘simliklarning urug‘lik zaxiralarini saqlashdan iboratdir. Bu ham qarorda ko‘rsatib o‘tilgan. Gen banklarini yaratish urug‘larni saqlashning barcha masalalarini puxta o‘rganishni nazarda tutadi.

Shifobaxsh o'simliklarning tabiiy zaxiralarini himoya qilish va ulardan oqilona foydalanishning o'simliklarni tabiiy o'sish joyidan qayta ishlash joyiga, ya'ni fitopreparatlarni tayyorlash joyiga o'tkazish bosqichidir. Avvalo, o'simliklarni to'g'ri yig'ish va quritishga taaluqlidir. Xom – ashyoni yig'ishda nafaqat turlarning tarqalishi, zaxiralari va mahsuldorligi, balki o'rim-yig'imdan keyin o'simliklarning tabiiy holatini tiklash qobiliyatini ham bilish kerak. Ushbu xususiyatlar to'g'risida ma'lumotlarning yetishmasligi va eng muhimi, yig'im-terim ishlarining yomon tashkil etilishi, ko'pincha bir necha yillik ishdan so'ng, avvalgi dorivor o'simliklar o'sadigan xududlar sezilarli yoki to'liq qurib ketishiga olib keladi. Bu muammolarni tizimli hal qilish qarorda o'z aksini topgan.

O'simlik preparatining sifati va samaradorligi ko'p jihatdan uning tarkibiy qismlariga bog'liq bo'lganligi sababli qayta ishlovchi kompaniyalar o'simlik materiallariga eng yuqori talabni qo'yadi. O'simlik materiallarining doimiy sifati boshqariladigan va standartizatsiyalashtirilgan o'sib boradigan sharoit bilan ta'minlanadi. Atrof muhit sharoiti, organik moddalarning yuqori konsentratsiyasi va qisqa transport yo'llari katta ahamiyatga ega. Ishlab chiqarish jarayonining barcha bosqichlari analitik hisob-kitoblar bilan tekshiriladi va murakkab tizimni anglatadi. Ilmiy ishlarda asosiy e'tibor nafas olish kasalliklari, ginekologiya, urologiya va og'riqlarga qaratilgan. Chet el kompaniyalarining dorivor o'simliklaridan olingan mahsulotlari Respublikamizga import qilinadi, qabul qilingan qaror bu preparatlarni o'zimizda o'sadigan dorivor o'simliklardan olish imkoniyatini yaratadi. Misol tariqasida Bolgariyaning "Tribestan" (temirtikan o'simligi), Germaniyaning "Gelarium giperikum" (dalachoy o'simligi), Chexiyaning "Persen" (arslon quyruq o'simligi asosida), Rossiyaning "Ekstrakt valerian" (asorun ildizi va ildizpoyalari) katta miqdorda dori shaklida kirib keladi. Bu shifobaxsh o'simliklar o'zimizda ham o'sadi. Bularning ichidan faol moddalarni olish import hajmini kamaytirish imkonini beradi. Bunday misollarni ko'plab keltirish mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Агрохимия (Под ред. Б. А. Ягодина). Москва, 1982.
2. Атлас ареалов и ресурсов лекарственных растений СССР. Москва, 1976.
3. Ataboyeva H. N. vaboshqalar. O'simlikshunoslik. Toshkent, 1995.

4. Вопросы агротехники возделывания лекарственных культур. Часть 1, Москва, 1987.
5. Мурдахаев Ю. М. Лекарственные культуры в Узбекистане, Ташкент, 2001.
6. Murdaxayev Yu.M. O'zbekistonda vatan topgan dorivor o'simliklar. Toshkent, 1990.
7. Musayev B. S. « O'g'it qo'llash tizimi», Toshkent, 1998.
8. Musayev B. S. Agrokimyo. Toshkent, 2001
9. Справочник по лекарственным культурам. Воронеж, 1963.
10. ТТурова А.Д.Сапожникова Э. Н. Лекарственные растения СССР и их применение. Москва, 1982.
11. Xolmatov X.X. va boshqalar Ruscha-lotinja-o'zbekcha dorivor o'simliklar lug'ati, Toshkent, 1992.
12. Xolmatov H.X., Ahmedov O. Farmakognoziya. - 1,2 qism. - Toshkent.: Fan, 2007.
13. Xolmatov X. X., Habibov. O'zbekiston dorivor o'simliklari. Toshkent, 1971.
14. Ermatov A. Sug'oriladigan dehqonchilik. Toshkent, 1983.

BRONXIAL ASTMA KASALLIGI VA UNING SABABLARI

Yoqubova Guldiyora Umedjon qizi

Siyob Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat Salomatligi Texnikumi

Annotatsiya:

ushbu maqolada astma kaslligi uning tarqalishi, sabablari, oqibat va natijalari, profilaktikasi, davolash usullari xususidagi fikrlar o'rin olgan.

Kalit so'zlar: astma, bronxial astma, Hushtak chalish tovushi bilan nafas olish, ko'krak qafasidagi siqilish hissi.

Аннотация:

В этой статье рассматриваются вопросы о заболеваемости астмой, ее распространенности, причинах, последствиях и последствиях, профилактике, методах лечения.

Ключевые слова: астма, бронхиальная астма, дыхание со свистом, ощущение стеснения в груди.

Annotation: this article covers the incidence of asthma in its distribution, causes, consequences and consequences, prevention, treatment methods.

Keywords: asthma, bronchial asthma, breathing with the sound of whistling, feeling of tightness in the chest.

KIRISH

Astma (yunoncha asthma halloslash bugulib qolish) bronxlar teshigining tusatdan torayib qolishi (bronxial astma) yoki (yurak astmasi) tutadigan bugulish huruji. Bronxial astma (BA) xastaligi so'nggi yillar mobaynida dunyoda eng keng tarqalgan xastaliklardan biri bo'lib, u jiddiy ijtimoiy, iqtisodiy va tibbiy muammoga aylanib bormoqda. Umumjahon sog'liqni saqlash tashkiloti (BO3) ma'lumotlariga asosan, qisqa davr ichida BAning katta yoshdagi kishilar o'rtasida 5% gacha borib etishi,

kelgusida bu kasallikning yanada ko'payishidan dalolat bermoqda. Buning ustiga atrof muhitning ifloslanib borishi, unda ayniqsa uchib yuruvchi sanoat chiqindilari — pollyutantlarning ko'payishi, allergenlarning ortishi, atmosfera qobig'ida azon kemptigining hosil bo'lishi va insoniyat genofonining yomonlashuvi BAning yanada kengroq tarqalishiga o'z ta'sirini o'tkazmay qo'ymaydi. Bizning regionimizda ham allergik xastaliklarning, jumladan BAning so'nggi 5 yil mobaynida 0,7% dan 17,5% gacha (Ubaydullaev A.M) ko'payishi kuzatildi, bu esa BAning deyarli 20 marotaba oshganligidan dalolat beradi. O'zbekiston bo'yicha tarqalishi 4,6% ga to'g'ri kelib, er sharida tarqalishi bo'yicha 19-o'rinni egallaydi. Ubaydullaev A.M. ma'lumotiga qaraganda 1984 yil Toshkent shahar aholisining har 1000 kishisiga 3,6 ta BA bilan kasallangan bemorlar to'g'ri kelgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 1998 yilga kelib 12,4 tani tashkil. Shuningdek BA qator mamlakatlar, jumladan AKSH, Buyuk Britaniya, Yangi Zenlandiya, Avstraliyada ham ko'payganligi qayd etilgan. Rossiya davlati yirik sanoat shaharlari – Moskva va SankPeterburgda BA bilan kasallanganlar soni o'rtacha 6,2% ni tashkil qiladi. Ushbu davlatda kasallik bilan og'rigan bemorlarning umumiy soni 7 millionga, nogironlar soni esa o'rtacha 1 millionga to'g'ri keladi. Aslini olganda, BA bilan xastalanish va o'lim ko'rsatkichlari turli mamlakatlarda turlicha bo'lib, ular to'g'risida esa aniq ma'lumotlar kam bo'lsa hamki, kasallik va o'lim ko'rsatkichlari bu joylarda ham yuqori ekanligi shubha tug'dirmaydi. SHunisi ajablanarli, ham achinarliki, tibbiyot sohasidagi yutuqlar samarasiga qaramay BAning ortib borishi dunyo mutaxassislari uchun global-ulkan muammoligicha qolmoqda.

ASOSIY QISM

Qayd etilgan muammolar va raqamlar tagida inson hayoti sifatining kasallanish tufayli keskin yomonlashuvi va shu bois jamiyat hayotida to'laqonli ishtirokining buzilishi, va nihoyat, eng dahshatlisi, bevaqt o'lim yotadi. SHuningdek BA tufayli go'dak va yosh bolalarning hayotdan ko'z yumishi hollarining ham ko'payib borishi dunyo olimlarini bahamjihat kurashishi, yangi strategiya yo'llarini ishlab chiqishi, yangi dori-darmonlarni kashf etishi va qo'llashi lozimligini ko'rsatayapti. SHu asosda BA bo'yicha halqaro loyiha guruhi tashkil etilib (1998 y. AQSHda), unda turli mamlakat olimlari faoliyat ko'rsatib kelmoqdalar. SHularning samarasi o'laroq,

BA xastaligi to'g'risida bilimlarimiz doirasi va imkoniyatlarimiz kengayib bormoqda. Bugungi kunda BA xastaligi nozologiya sifatida quyidagicha ya'ni BA - bu bronxlarning allergik persistenlanuvchi yallig'lanishi va giperreaktivligi asosida yuzaga keluvchi kasallik bo'lib, u bronxlar obstruksiyanuviga olib keluvchi bronxoqonstruksiya, shilliqning gipersekretsiyasi, bronxlar devori shishishi natijasida yuzaga keladi va xuruj shaklida kuzatiladigan nafas faoliyatining og'irlashuvi yoki nafas qisishi bilan xarakterlanadi. Ushbu ta'rifning e'tiborga molik tarafi ilgari ta'riflardan farqli o'laroq, BAni «surunkali persistirlanuvchi allergik yallig'lanish va giperreaktivlik holati» deb qaralishi bo'lib, bu esa patogenetik terapiyaning yo'nalishini aniqlab beradi. Avvalgi adabiyotlar bo'yicha odatiy bo'lib qolgan BA ta'rifi quyidagicha edi: BA — mustaqil nozologik kasallik bo'lib, u surunkali retsidivlanuvchi kechishi va asosiy va doimiy patogenetik mexanizmida bronxlarning spetsifik immunologik va nospetsifik (immunologik bo'lmagan) mexanizmlar ta'sirida o'zgargan reaktivligi bo'lib, uning asosiy (doimiy) klinik belgisi bo'lib bronxlar spazmi, shilliq gipersekretsiyasi, diskritniya va bronxlar shilliq qavati shishishi natijasida nafas qisilishi yoki astmatik status kuzatilishidir. Ko'rinib turganidek, so'nggi ta'rifda BAg'a persistirlanuvchi allergik yallig'lanish va giperreaktivlik holati deb, yallig'lanish mexanizmini konkretlashtirib berilishi, o'zgargan reaktivlik degan ibora o'rniga konkret — giperreaktivlik, va ayniqsa, buni persistirlanuvchi yallig'lanish ekanligini qayd etilishi progressiv yo'nalishdir.

BA - nafas yo'llarining surunkali yallig'lanishidir. Moyillik bo'lganda bu yallig'lanish natijasida xurujli yo'talish takrorlanib turadi, xirillashlar paydo bo'ladi, ko'krakda siqilish va nafasning qiyinlashishi tarzida bo'ladi. Yallig'lanish natijasida respirator traktning allergenlar, kimyoviy ta'sirotlar, tamaki tutuni, covyqhavoga yoki jismoniy zo'riqishlarga ta'sirchanligi keskin oshadi. Ular ta'sir qilganda nafas yo'llari shishib, spazm yuzaga keladi, ko'p miqdorda shilliq ishlab chiqilib, nafas yo'llarining tashqi ta'sirlarga giperreaktivligi ortadi. Natijada yuzaga keladigan bronxial obstruksiya spontan holda yoki dorilar yordamida o'tishi mumkin. Afsuski ba'zi hollarda to'liq ketmasligi ham mumkin.

BAg'a asosan nafas yo'llaridagi yallig'lanish deb yangicha yondoshish atopik BAning mohiyatini ochib bera olmaydi. Tyg'ma veta-retseptorlarining funksional etishmasligi amalda veta-stimulyatorlarining har doim ham ijobiy samara bermasligi

bilan, hamda vetaretseptorlarining tug‘ma nuqsonliligini isbotlay olinmagani sababli ham atopik BAning ustivor sababi deb tan olinishiga to‘sqinlik qiladi. Muammoning ikkinchi tarafi esa, BA kasalligi bilan surunkali bronxitning bir xastalikning 2 turdagi klinik ko‘rinishidek manzarani yoki tasavvurni yuzaga keltiradi. SHunday kilib, BAning yangicha ifodalanishi progressiv bo‘libgina qolmay, munozarali hamdir.

XULOSA

TARQALISHI- dunyo aholisining 100 milliondan ziyodrog‘i BA xastaligiga muhtalo bo‘lgan va buning natijasida davolashga sarflanadigan mablag‘lar, shuningdek mehnatga layoqatligini yo‘qotish va oilaviy muammolar keskin ortib bormoqda. BA bolalar orasida ko‘payib ketmoqda, ayniqsa urbanizatsiya yuqori bo‘lgan xududlarda. Bu esa yashash joyining yaxshi ventilyasiya qilinmasligi, turar joydagi allergenlar (yumshoq jihozlar — gilam, mebel, o‘rin-ko‘rpada bo‘ladigan uy kanasi, uy hayvonlari, ayniqsa mushuk juni), tamaki tutuni, viruslar, aeropollyutantlar va kimyoviy ta’sirotlar, dorilar va oziq-ovqatlarning allergenlik xususiyatiga bog‘liqdir. Irsiy faktorning roli to‘g‘risidagi muammo esa hanuzgacha aniq o‘z echimiga ega bo‘lmay qolmoqda. BA aksariyat holda oilaviy xarakterga ega. U har qanday yoshda kuzatilishi mumkin. U yuqmaydi. BA — tibbiyot muammosi, bemor o‘z kasalligidan uyalmasligi lozim. Ko‘p olimpiada chempionlari, davlat arboblari va mashhur siymolarda BA xastaligi borligi sir emas. BA bilan xastalangan bemor to‘laqonli, mahsuldor hayot kechirishi mumkin. UASH **TAKTIKASI** Vazifalar:

- Bronxo obstruktiv sindromi bilan kechuvchi eng ko‘p uchraydigan kasalliklar ro‘yxatini aniqlash
- Bronxo obstruktiv sindrom bilan kechuvchi kasalliklarni tasnifi
- Bronxo obstruktiv sindromi bilan kechuvchi kasalliklarni davolash (O‘SOK, ASTMA). UAVning QVP yoki OP sharoitida eng ko‘p uchraydigan bronxoobstruktiv sindromi bilan kechuvchi kasalliklarga chalingan bemorlarni olib borish tamoyillari hamda dispanser kuzatuv strategiyasi aniqlash;

BOS- bronxlar o'tkazuvchanligining buzilishi natijasida sodir bo'ladigan qator klinik simptomakompleks, jarayon asosida bronxlarining torayishi, okklyuziyasi yoki boshqa sabablar.

Astma kasalligini davolash dasturi:

Ushbu usullar bemor organizmining kompensator imkoniyatlarini kuchaytiradi va asoratlarni kelib chiqishini kamaytiradi.

Ularga eliminatsiyali davo, postural drenaj, nafas mashqlari bilan davolash, fitoterapiya va ulardan birgalikda foydalanish usullari. Ammo fitoterapiyani o'simlik changlariga allergiyasi bor bemorlarda ishlatish man etilishini esdan chiqarmaslik lozim. Xayot tarzini o'zgartirish, kasbni (zarur bo'lganda) o'zgartirish, dozali jismoniy yuklama, tana vaznini kamaytirish, parxez(gipoallergik), chekishni tashlash.

ASTMA PROFILAKTIKASI

- Dispanserizatsiya tamoyillari
- Bronxial astma kasalligini nazorat qilishda 6 yo'nalish dasturi (« Astma kasalligini diagnostikasi va davolashni muammolari» umumjaxon konsensusi dokladidan 1992 yil, AKSH)
 1. Davolash jarayonida bemor va shifokorni o'zaro o'rtoklik munosabati (astma maktablarida), marifiy ishlarni olib borish ;
 2. Nafas azolari kasalligini (BA) nazorat ilishda funksional tekshirish yo'li bilan bemorni axvoliga obektiv baxo berish;
 3. Kasallikni sabab(larini)ini xisobga olib borish va uni avj olishidan bemorni ogoxlatirish, Ambulator terapiya;
 4. Dori vositalarini rejalashtirish va ularni tartibga solib buyurish;
 5. Kasallik avj olgan taqdirda uni zudlik bilan davolash rejasini ishlab chiqish;
 6. Davoni ketma – ketligini(bosqichma-bosqich) va doimiyligini nazorat qilish.

ADABIYOTLAR

- 1.Terapiya, Rukovodstvo dlya vrachey, studentov. Perevod s ang., prof.A.G.Chuchalin, Moskva.
- 2.Spravochnik vracha obshchaya praktika»ey praktiki. Dj. Merta, M.,1998.
- 3.Semeynaya meditsina (rukovodstvo) pod red. akad.A.F.Krasnova, Samara.2009

International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices

Hosted online from Rome, Italy

Website: econfseries.com

27th May, 2025

-
4. Vnutrennie bolezni, pod red. G.R.Xarisona, rukovodstvo. 2007
 5. Diagnostika bolezney vnutrennix organov, rukovodstvo. A.N. Okorokov.
 6. Charlton I, Charlton G, Broomfield J, Mullee MA. Evaluation of peak flow and symptoms only self management plans for control of asthma in general practice. BMJ 2009;301(6765):1355_9.
 - 7.Cote J, Cartier A, Robichaud P, Boutin H, Malo JL, Rouleau M, et al. Influence on asthma morbidity of asthma education programs based on self_management plans following treatment optimization. Am J Respir Crit Care Med 2007;155(5):1509_14.
 8. Vnutrennie bolezni, Kniga 1 (T. R. Xarrison- Moskva "Meditsina" 1993g.) Glava 26. Str. 341- 346

BEPUSHTLIKNING KELIB CHIQISH SABABLARI VA UNING DAVOLARI

Mavlanova Nargiza Olimovna

Siyob Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat Salomatligi Texnikumi

Annotatsiya:

Bepushtlik o'ziga xos tibbiy holat bo'lib, uning bevosita jismoniy oqibatlari kam bo'lsa-da, psixologik jihatdan juda og'ir kechishi mumkin. ushbu maqolada bepushtlik sindromining ayol va erkak organizmidagi sabbalari hamda ayollar bepushtligi sabab, oqibat va davo usullari xususidagi fikrlar o'rin olgan.

Kalit so'zlar: bepushtlik, bepushtlikning endokrin turi, tuxumdon, sabablar, endometrioz, mioma.

Аннотация: бесплодие-это уникальное заболевание, которое, хотя и имеет мало прямых физических последствий, может быть очень тяжелым с психологической точки зрения. в этой статье рассматриваются причины синдрома бесплодия в женском и мужском организме, а также причины, последствия и методы лечения женского бесплодия.

Ключевые слова: бесплодие, эндокринный тип бесплодия, яичники, причины, эндометриоз, миома.

Annotation: infertility is a specific medical condition that, although it has few direct physical consequences, can be psychologically very severe. this article covers the Sabbas of infertility syndrome in the female and male body and opinions on the Causes, Consequences and methods of treatment of female infertility.

Keywords: infertility, endocrine type of infertility, ovary, causes, endometriosis, fibroids.

KIRISH

Bepushtlik - tug'maslik tugdira olmaslik voyaga yetgan organizmning nayel (avlod) qoldirishga o'jizligi . Odamda bir maromda (normal) jinsiy hayot kechirib, buyida bulishdan saqlanish vositalari (kontrasepsiyadan) foydalanmay kamida 1 yil birga turib farzand kurolmaslik bu bepushtlik hisoblanadi.

Bepushtlik – bu bir yil davomida homilador bo'la olmaslikdir. Bu muammo erkak va ayollarda birdek uchraydi.

Bepushtlikning sabablari: Bepushtlikning ko'plab sabablari bo'lishi mumkin, jumladan:

JSST (1986) ta'rifiga ko'ra, tug'ish yoshida bo'lgan er-xotin bir yil davomida urug'lanishga qarshi vositalarsiz muntazam jinsiy hayot kechirganiga qaramay homiladorlik kuzatilmasa, nikoh bepusht hisoblanadi. Bepusht nikoh birlamchi va ikkilamchi bo'iadi. Agar homiladorlik umuman kuzatilmasa - bepushtlik birlamchi, agar homiladorlik kuzatilib, so'ngra bepushtlik yuzaga kelsa bepushtlik ikkilamchi hisoblanadi. Etiologik omillari bo'yicha bepushtlikni quyidagi turlarga ajratish mumkin:

- bepushtlikning endokrin turi;
- nishon a'zolari jarohatlanishi bilan bog'liq bepushtlik;
- bepushtlikni immunologik turi;
- erkaklar bepushtligi;
- bepushtlikni endokrin turi;

Ayollarda bepushtlikni endokrin turlariga ovulyatsiyaning buzulishini kiritish qabul qilingan.

Ovulyatsiyaning zamonaviy nazariyasiga binoan S.S. Jen (1986) tomonidan bepushtlik endokrin turining so'nggi tasnifi yaratilgan.

Reproduktiv sistemaning anatomik nuqsonlari (bachadon va qinning rivojlanish nuqsonlari, sinexiyalar).

Tuxumdon yetishmovchiligi (diskineziya, agneziya).

Surunkali anovuiyatsiya sindromi

A) Gipotalamik turi;

B) Gipofizar turi;

V) Qayta bog'liqlik qonunini buzilishi (kontratseptivlar qo'llanilishi, giperandrogeniya, steroid gormonlar ishlab chiqaruvchi o'smalar, autoimmun kasalliklar).

Reproduktiv sistemaning anatomik nuqsonlari embriogenez davridagi nuqsonlaridan kelib chiqqan. Bachadon va qin anatomik o'zgarishlarining orttirilgan turlariga erta, plastik jarrohlik muoiajalari oqibatidagi chandiqlar kiradi. Mavjud chandiqlarni laparoskopik nazorat ostida gisteroskopik kesish, keyinchalik BIV kirgizish tavsiya qilingan.

ASOSIY QISM

Amenoreyaning tuxumdon turlari birlamchi va ikkilamchi bo'lishi mumkin. Ko'p hollarda esa tuxumdon po'stloq qavatida follikulyar apparat yo'qligidan kelib chiqadi. Surunkali anovuiyatsiya patologik holatlarning geterogen guruhi bo'lib, gipotalama-gipofizar tuxumdon sistemasidagi siklik jarayonlarining buzilishi bilan xarakterlanadi. Klinik belgilari bachadondan disfunktsional qon ketishlar, oligomenoreya, amenoreya, galaktoreya orqali yuzaga chiqadi. Bepushtlikning endokrin turlarini davolash qat'iy induvidual (yakka tartibda) o'tkaziladi.

Davolash: Tuxumdon yetishmovchiligi (lyutein faza etishmovchiligi, ovulyatsiyalanmaydigan follikulaning lyuteinizatsiya sindromi)da o'rin bosar terapiyani qo'llash mumkin.

Menstruatsiyaga 10 kun qolganda, hayz siklining 2 fazasida progesteron qo'llash.

16-18-20 hayz xorionik gonadotropinni 1500-2000 Ed dan kiritish.

Kombinatsiyalashgan estrogen-gestagen preparatlarini samara olish maqsadida 2-3 kurs davomida qo'llash.

Ovulyatsiyani stimullash uchun kломifen 50 mg dan (100-150 mg sutkasiga hayz siklining 5 kunidan 9 kunigacha beriladi).

Giperprolaktinemiyada 4-6 hayz sikli davomida sutkasiga 2,5-7,5 mg bromkriptin yoki lod parallel berish tavsiya etiladi, Giperandrogeniyada deksametazon sutkasiga 0,25-0,5 mg beriladi. Surunkali anovulyatsiya sindromida ovulyatsiya bo'lmasligini quyidagi tekshirish usullari bilan aniqlash mumkin (3 yoki undan ko'proq hayz sikli davomida).

Bazal haroratni o'lchash.

Plazmada progesteron miqdorini aniqlash.

6-8 kun davomida bazal haroratni oshganida siydikda pregnandiol miqdorini aniqlash.

Endometriy so'rg'ichini gistologik tekshirish.

Laparoskopiyada «follikulaning usishi va yorilishi» ni aniqlash.

Ultratovush orqali fbllikulometriyani qo'llash.

Ovulyatsiyani tekshirishda yuqorida ko'rsatilgan barcha usullari qo'llashga zarurat yo'q.

XULOSA

Bachadondagi organik o'zgarishlar tufayli yuzaga keladigan bepushtlikning sabablariga-ichki endometrioizning boshlang'ich formalari, bachadon submukoz miomasi, endometriy giperplaziyasi va poliplari, turli etiologiyali yallig'ianish jarayonlari kiradi. Bu o'zgarishlar meno-, metrorragiya, oligomenoreya va amenoreya shaklida klinik namoyon bo'ladi. Bachadon bo'yni va qinning orttirilgan nuqsonlari ko'pincha jinsiy a'zolari yallig'ianish kasalliklari natijasida, jarrohlik muolajalari oqibatida kelib chiqadi. Bachadon bo'yni omili spermatozoidlarning tashilishida katta ahamiyatga ega. Bachadon bo'yni shillig'ining buzilishi sabablari:

Yallig'ianish o'zgarishlari;

Gormonal buzilishlar;

Spermatozoidlarga nisbatan antitanalar bo'lishi;

Bachadon bo'yni anatomik o'zgarishlari;

Bachadon bo'yni omilida davolash;

Yallig'lanishga qarshi davo;

Tuxumdonlar funktsiyasini yaxshilovchi davo.

Spermatozoidlarda antitanalar bo'lsa, bar'er (tusikli) davo 6-oy davomida prezervativlar qo'llash. Bachadon ichiga inseminatsiya qo'llash. Anatomik o'zgarishlar bo'lsa, plastik jarrohlik muolajalarini qo'llash. Nishon a'zolarining surunkali yallig'lanishi bilan bog'liq bepushtlikni davolash. Nishon a'zolarida surunkali yallig'lanish kasalliklarini aniqlash uchun provokatsiya metodi qo'llanib qin servikal qanal va uretra ajralmalari bakteriologik va serologik tekshiriladi. 50%

xollarda infektsiya bachadon naylari va chanoq bo'shlig'ida bo'lishini hisobga olib, mikroflorani tekshirish maqsadida material laparoskopiya yoki orqa gumbaz punktsiyasi orqali olinadi (agar sharoit yoki ko'rsatma bo'lsa). Antibakterial preparatlar kasallik qo'zg'atuvchilarining ularga bo'lgan sezuvchanligidan kelib chiqqan holda tavsiya qilinadi.

Surunkali yallig'lanish kasalliklarini davolashda ko'pincha amaliyotda G.M. Saveleva (1987) taklif qilingan sxemadan foydalaniladi. Antibakterial preparatlar: Yarim sintetik penitsillinlar Tsefolosporinlar (tsevaliksin, TEVA siproden) Tetratsiklin guruhi Aminoglikozidlar Levomitsitin guruhi Rifampitsin guruhi Metronidazol - TEVA, metrogil Tinidozol Nitrofuran hosillari Prostaglandin ingibitorlari Nistatin, fimgikeyr (kandidamikozga qarshi davo) Vitaminoterapiya Immunoterapiya Giposensibilizatsiya Immunoiogik bepushtlik. Bepushtlik sababi spontan ro'y beruvchi antisperma immunitet: erkaklarda ayrim sharoitlarda o'zining spermasiga nisbatan antitanalar bo'lishi, ayollarda erining spermasiga antitanalar bo'lishidir. Davosi: 6 oygacha prezervativ qo'llash, ayollarda glyukokartikoid terapiya spermani suyultirish uchun qo'llaniladi. Psixogen omillar Ko'pgina bepusht ayollarda psixoemotsionai holatida turli o'zgarishlar borligi aniqlanadi. Yolg'izlik, hayz oldi davridagi isterik xollar bunga misol bo'ladi. Bunday ayollar nevropatolog, psixonevrolog nazoratida bo'lishi kerak.

ADABIYOTLAR

1. Т.Ю.Умарова. И.А.Каюмова, М. К. Ибрагимова «Хамширалик иши» Абу Али Ибн Сино, 2003.
2. «Соғлигингиз Уз кўлингизда» Ўзбекистан Хамширалар ассоциацияси Хоразм вилоят булими. Доя, хамширалар ва хомиладор аёллар учун укув куанма. Урганч 2006.
3. Основы сестринского дела» Т. Побуковец., Т. А. Склерова., О. В. Чернова., Феникс 2004.
4. Практическая гинекология. Кулакова В. Н.
5. G.V. Tuychieva, Yu.K. Djabbarova, N.X. Raxmanova. Ginekologiyada hamshiralik ishi. O'quv qo'llanma. Toshkent.2011.